

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«ВІЙСЬКОВИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 Р.»

Студентки 2 курсу, групи СОІ-2М
напряму підготовки(спеціальності)
014.03 «Середня освіта(Історія)»

Дубрової Юлії Василівни

Керувник:

кандидат історичних наук, доцент

Кобута Степан Йосифович

Рецензент:

кандидат історичних наук

Паска Богдан Валерійович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИКО-СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2022 РР.	7
1.1 Політичні аспекти російсько-української війни.....	7
1.2 Соціальні аспекти російсько-української війни 2014–2022.....	24
РОЗДІЛ 2. ВІЙСЬКОВИЙ АСПЕКТ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 Р.	38
2.1 Анатомія російсько-українського конфлікту (2014–2022 рр.) в епоху гібридних війн.....	38
2.2 Аналіз військової діяльності російської сторони.....	55
2.3 Аналіз військової діяльності ЗСУ.....	62
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 Р.	90
РОЗДІЛ 4. МЕТОДИЧНИЙ РОЗДІЛ – РОЗРОБКА УРОКУ НА ТЕМУ: «СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 Р.».....	95
ВИСНОВОК.....	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	104
ДОДАТКИ.....	113

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Повномасштабна війна Росії проти України, безсумнівно, є однією з визначальних подій нинішнього періоду, яка, як очікується, матиме значний вплив на всю світову спільноту. Вторгнення Росії в Україну та наступний конфлікт, який розпочався в 24 лютого 2022 року і триває досі, має численні негативні прямі та опосередковані наслідки. Криза, спричинена російською агресією, та її наслідки для національного, регіонального та глобального аспектів є темою, яка потребує постійної уваги з боку політичних лідерів та міжнародних організацій, а також академічного та дослідницького середовища. Є низка досліджень, які підходять до російсько-української війни або з точки зору негативних наслідків, які впливають на світову безпекову ситуацію, або з ідеологічної та політичної точки зору.

Аналіз публікацій. З глобальної точки зору, розглядаючи аналіз низки показників ризику, включаючи індекс геополітичного ризику (GPR), Caldara et al. (2022) передбачав, що у 2022 році російський конфлікт призведе до зменшення світового валового внутрішнього продукту (ВВП) принаймні на 1,5%, а інфляція, за прогнозами, зросте приблизно на 1,3 відсоткових пункти.

Щоб оцінити вплив негативних наслідків цього конфлікту на національні економіки та міжнародну торгівлю, дослідники використовують різні кількісні та якісні методи. Бенсон (2023) застосував методологію узагальненого методу моментів (GMM) для оцінки впливу російсько-української війни на міжнародну торгівлю та чисті іноземні інвестиції. Результати його дослідження показують значне збільшення військових витрат, відповідно зменшення чистих іноземних інвестицій (ПІІ), а також погіршення міжнародних торгових відносин і традиційних ланцюжків поставок, які існували до кризи. Крім того, стаття Mansury et al. (2023) демонструє, що збільшення відкритості торгівлі зменшує участь у конфлікті. Дослідження Borin et al. (2022) йде в тому ж напрямку аналізу, кількісно оцінюючи вплив обмежувальних заходів і санкцій, запроваджених проти Росії, на міжнародну торгівлю. На першому етапі автори

застосовують торговельну модель загальної рівноваги, створену Антрасом і Чором (2018), тоді як на другому етапі вони використовують модель Бахмана та ін. (2022). Їхні результати показують, що найбільше постраждає Росія, однак навіть країни, які ввели або застосували санкції проти Росії, зазнають наслідків і втрат, маючи проблеми з диверсифікацією своїх джерел енергії поза межами Росії.

У кількох дослідженнях розглядався вплив війни на ціни на сировинні товари та світовий ринок (Alam et al., 2022; Mbah and Wasum, 2022; Darmayadi and Megits, 2023), виявляючи міцні зв'язки між товарами та ринками та виклики для політичних сил. Фактори прийняття рішення щодо пошуку альтернативних джерел для товарів, які раніше постачалися з Росії. Країни ЄС виявилися однією з найбільш постраждалих економік від цієї війни, розпочатої Росією проти України, стикаючись з управлінням 10 мільйонами українських біженців, різким зростанням витрат на енергоносії та пошуком нових постачальників природного газу та іншої сировини за значних витрат.

Зосереджуючись на російсько-українській війні 2014 року та використовуючи підхід «різниця у відмінності», автори Coupe and Obrizan (2016) довели, що середній рівень щастя населення суттєво знизився на територіях, постраждалих від конфлікту. Аналізуючи конфлікт з екологічної точки зору, Rawtani et al. (2022) продемонстрували, що російсько-українська війна має величезні наслідки для навколишнього середовища та екосистем, які будуть відчутні в довгостроковій перспективі.

Не в останню чергу, ще один безпосередній ефект збройних конфліктів пов'язаний зі збільшенням військових витрат, що безпосередньо впливає на ефективність державного сектору, впливаючи на рівень інших державних витрат, таких як освіта та охорона здоров'я, а також економічне зростання в довгостроковій перспективі (д'Агостіно). та ін., 2020). Крім того, під час конфлікту військові витрати перешкоджають приватним інвестиціям та експорту (Barro, 2009; Prasetyo, 2013). Використовуючи методологію GMM, Алі та Соларін (2020) припускають, що військові витрати, як правило, є вищими в

країнах з більш сприйнятою корупцією, вказуючи на пошук ренти та хабарі, пов'язані з підрядниками у військовому секторі. Однак, з іншого боку, аналізуючи випадок Румунії, автори Lobont et al. (2019) припускають, що військові витрати позитивно пов'язані з економічним зростанням та ефективністю державного сектора. Крім того, Bardakas et al. (2023) підкреслюють, що витрати на оборону впливають на державний борг Греції, але не настільки помітно, як це припускає попередня література. В українській науці окремим аспектам цієї проблематики присвячені праці таких науковців, як Є. Магда, Л. Савін, В. Власюк, І. Тодоров, Г. Динис, І. Рущенко.

Об'єкт дослідження – повномасштабне вторгнення в Україну.

Предмет дослідження – події пов'язані з військовими, соціальними та політичними питаннями війни.

Мета дослідження – охарактеризувати військовий та соціальний аспекти російсько-української війни 2022 року.

Завдання дослідження:

- Проаналізувати політичні аспекти російсько-української війни.
- Здійснити аналіз соціальних аспектів російсько-української війни 2014–2022.
- Охарактеризувати російсько-український конфлікт (2014–2022 рр.) в епоху гібридних війн.
- Здійснити аналіз військової діяльності російської сторони.
- Проаналізувати військову діяльність ЗСУ.
- Охарактеризувати соціально-політичні наслідки російсько-української війни.

Методи дослідження: ретроспективний, структурно-системний аналіз джерел інформації, їхня систематизація, історико-логічна інтерпретація фактів; теоретичне узагальнення.

Наукова новизна. Проаналізовано причини, протікання російсько-української війни 2022 року. Здійснено аналіз військового та соціального аспектів.

Теоретична і практична значущість дослідження полягає в тому, що проаналізовано вплив війни на соціально-економічне життя не тільки України, а й всієї світової спільноти.

Структура роботи: Робота складається з вступу, 4 розділів, висновку, список використаної літератури (78 джерел) та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ПОЛІТИКО-СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2022 РР.

1.1 Політичні аспекти російсько-української війни

Багато міжнародних і внутрішньо-політичних причин чи факторів спричинили війну в Україні. Дуже прикро, що застереження були схвалені: «З кінця другого – початку третього тисячоліття світова спільнота все більше переконується в неефективності системи інститутів і правових механізмів міжнародної безпеки та неспроможності усунути загрози, що виникають, та врегулювання регіональних конфліктів, які загрожують серйозними наслідками для людської цивілізації». Ця збройна агресія тривалий час готувалася та ідеологічно обґрунтовувалася в рамках доктрини так званого «русского мира».

Вперше В. Путін офіційно застосував цей термін у 2001 році під час виступу на Конгресі співвітчизників. Тоді він одразу зауважив, що її зміст далеко заходить за географічні межі російського етносу. Після Помаранчевої революції 2004–2005 рр. ця теорія була доповнена ідеєю В. Путіна «Про роз'єднання російського народу», «Спільнота слов'янських народів» тощо. Як уже зазначалося, політико-правове свавілля маріонеток олігархічних фінансових груп дестабілізувало українське суспільство. Це також спровокувало політичне керівництво Росії на повномасштабну збройну агресію, яка почалася 24 лютого 2022 року. Найважливіше те, що кожна з ворогуючих сторін не тільки має різні цілепокладання, але й оперує принципово різним типом морально-правового мислення. Світогляд, заснований на принципах природного права, протиставляється філософії первісного позитивізму [39].

Російське політичне керівництво, Левіафан, сповідує філософію, яка вирішує всі проблеми силовим тиском держави. Парадоксально, але сучасний правлячий режим у Москві, який проголосив «денацифікацію України», геть

забув про застереження засновника Радянської держави щодо великоросійського шовінізму, який справедливо вважав, що люди, які принижують інших, не можуть бути вільними [6, с. 143].

Головними рисами менталітету українського народу є природне заперечення насильства, тяжіння до свободи, участь народу у вирішенні національних і регіональних справ, солідарність і справедливість. Суть цього гносеологічного конфлікту непримиренний антагонізм добра і зла. Це визначає есхатологію цієї війни, яка тягне за собою глобальну катастрофу старого закону і порядку, заснованого виключно на державній владі. Перемога над останньою спробою диктаторських політичних режимів взяти реванш призведе до народження нової, людиноцентричної демократії. Це визначає хід і результат цієї війни. Справді надихає, що глава нашої держави вірно визначає найбільш дієві шляхи припинення конфлікту. Так, президент України Володимир Зеленський в ексклюзивному інтерв'ю CNN розповів про свої спроби домовитися з Путіним, щоб зупинити війну Росії в Україні: «Я готовий до переговорів з ним. Я був готовий останні два роки. І я думаю, що без переговорів ми не можемо закінчити цю війну... Я думаю, що ми повинні використовувати будь-який формат, будь-який шанс, щоб мати можливість домовлятися, можливість говорити з Путіним. Але якщо ці спроби зазнають невдачі, це означатиме, що це третя світова війна». Політичні питання органічно пов'язані з правовими. Як відомо, створення міцного фундаменту, заснованого на законі та справедливості, має важливе значення для припинення збройного конфлікту та постконфліктної реконструкції. Перш за все, слід взяти до уваги, що принцип верховенства права забезпечує стабільність і узгодженість правової системи [45].

Війна як вона є: ментальна пастка від позитивістів Проте більшість коментаторів і аналітиків занурилися в тактику військових подій і залишили стратегічні проблеми на розсуд політиків. Військові експерти під загрозою потрапляння в тактичну лагуну. Наприклад, важливо проаналізувати висновки колишнього інспектора ООН Скотта Реттера, який понад 35 років вивчав

радянські та російські військові доктрини, оснащення Збройних Сил СРСР і їх тактику. Зокрема, в численних телевізійних інтерв'ю він прийшов до цілком визначеного єдиного рішення. У ньому йдеться про те, що так звана «військова операція» Росії є прикладом прямого повномасштабного військового вторгнення в сусідню країну. Він зазначає, що «всі знають, що вторгнення йде не за планом, але це класичне багатоосьове вторгнення, не проста, але успішна операція». На його думку, «українці ведуть дуже міцну боротьбу». Скотт Реттер — метафізично дуже близький військовий експерт. Його філософський погляд на речі дуже обмежений власним чималим військовим досвідом. Але здоровий глузд - це не сукупність упереджень, набутих життєвим досвідом [45].

Віра здорового глузду виробляється не певним чином, а скоріше особливим видом віри, тобто такою, яка доступна людям загалом через її банальність, її відчутну очевидність. Особливо яскравим прикладом першості політики є маневр російських військ на півночі України після місячних наступальних дій у напрямку Києва. Як деякі експерти можуть відчувати військову необхідність там, де її немає? З тактичної точки зору таке розведення військ абсолютно «невигідне», оскільки знецінює всі попередні втрати та успіхи. Тільки божевільний на піку свого бойового досвіду не може зрозуміти, що так звана передислокація військ зумовлена міркуваннями політичних переговорів, а не суто військовою необхідністю. Не випадково в заяві міністра закордонних справ РФ Сергія Лаврова про виведення російських військ з України було таке оціночне судження, як «жест доброї волі». Тому логіка здорового глузду диктує необхідність індивідуального аналізу цих переговорів.

Чого варта незаконна угода? Правова реальність завжди розумна. Тому здоровий глузд (включно з судженнями юристів) стверджує, що будь-які договори, які знаходяться поза законом і визначаються швидкими умовами, не варті паперу, на якому вони написані. Цей науковий аналіз чинного законодавства показав, що мирна угода, яка може припинити військовий конфлікт між Росією та Україною, в осяжному майбутньому не буде укладена. [59].

Такий попередній, але категоричний висновок можна пояснити низкою причин, як пояснюється нижче. По-перше, в українській правовій системі міжнародні договори, укладені державою, посідають друге місце після Конституції. Тобто угода про нейтралітет України, як і з Фінляндією, є незаконною. Це суперечить Конституції, яка закріпила північноатлантичний інтеграційний процес нашої держави (преамбула, пункт 5 частини першої статті 85, стаття 102, пункт 11 статті 116 Конституції України (Верховна Рада України)).

У п'ятому параграфі преамбули конкретно визнається незмінність політики та проголошується, що «Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей приймає цю Конституцію – Основний Закон України»: «підключись про зміцнення громадянської злагоди на українській землі, утвердження європейської ідентичності українського народу та незворотності європейського та євроатлантичного курсу України». По-друге, щодо правового механізму реалізації такої угоди про відмову від вступу до НАТО також є прямі правові обмеження.

Так, стаття 3 Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 січня 2021 року (предмет всеукраїнського референдуму) визначає, що: «суперечать положенням Конституції України, загально-визнаних» принципів і норм міжнародного права». По-третє, такий референдум може бути проведений лише в мирний час, який передбачає припинення вогню та повне виведення військ агресора з території України. Це впливає зі статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII: «1. Воєнний стан заборонено: Зміна Конституції України; проведення всеукраїнського та місцевих референдумів» [74].

Остання позиція прямо впливає зі статті 52 (Примус держави шляхом погрози силою або її застосування) Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року: «Договір є недійсним, якщо його укладення було забезпечене погрозою або застосуванням застосування

сили в порушення принципів міжнародного права, закріплених у Статуті Організації Об'єднаних Націй».

На завершення до юридичного аргументу проти життєздатності мирної угоди з Російською Федерацією варто додати наступне моралізаторське висловлювання британського полководця та державного діяча, переможця у битві при Ватерлоо Філда. Маршал Артур Уеллслі, 1-й герцог Веллінгтон (1769–1852): «Я не довіряю судженню кожної людини у справі, яка стосується її власних бажань». Як виявилось, в сучасних реаліях інтереси України антагоністичні. Український народ ніколи не потуратиме агресивним планам російського політичного керівництва. Масове самогубство – це повний абсурд. Більше того, таке ментальне збочення не властиве українській свідомості. Ми не хочемо бути втягнутими в нову міжнародну угоду, яка повторює головний недолік Мінських угод. Усі попередні домовленості, укладені під військовим тиском Російської Федерації, за мовчазної згоди західних лідерів і НАТО, закінчилися війною. За політичною суттю – це відтворення принципу звернення до агресора, традиційне вирішення подібних збройних конфліктів шляхом їх «заморожування» на багато років [14, с. 95].

Незважаючи на будь-який військовий результат на театрі бойових дій, політичне правління Зеленського (у сенсі підтримки народом державної влади) буде міцніти. Навпаки, влада Путіна стане значно слабшою не лише на міжнародній арені, а й у його країні. Ця війна може тривати кілька місяців і навіть років, але вона обов'язково буде переможною для України. Це тому, що політика визначає війну, а не навпаки. Великий військовий учений Карл фон Клаузевіц мав рацію. Путін програв цю війну політично в той день, коли її почав. Окремі та часткові військові успіхи не змінять цієї логіки, вони лише призведуть до ганебного кінця цієї великої авантюри без жодної виплати.

Аналітики-позитивісти, які ігнорують моральні та духовні складові війни, будуть шоковані. Всупереч усім законам збройної боротьби, російська «Непереможна армада» буде зрештою знищена, як іспанська в 1588 році. Україна остаточно перестає бути «антинауковою державою». Ухвалення

головних політичних рішень у нашій державі має відбуватися через зіставлення альтернативних версій різних наукових шкіл та експертів, а такою компетенцією має бути наділене не лише найближче оточення Президента. Зараз це реально, як ніколи, серед єднання всього українського народу під час війни. Специфіка розумності як засобу досягнення гнучкості правового регулювання зробила цей академічний обмін позиціями надзвичайно актуальним. За словами Френсіса Бекона, знання саме по собі є силою. Сподіваємося, що ці міркування щодо порушених питань зроблять нас сильнішими та кращими для здобуття славної перемоги [14, с. 96].

Видатний професор історії України Гарвардського університету Сергій Плохій зауважив, що окупація Росією Криму, Донецька та Луганська у 2014 році поставила фундаментальні питання щодо подальшого існування України як єдиної держави, її незалежності як нації та демократичних основ її політичних інститутів. Це створило нову небезпечну ситуацію не лише в Україні, а й у Європі в цілому. Вперше після закінчення Другої світової війни велика європейська держава розв'язала війну зі слабшим сусідом і анексувала частину території суверенної держави. Ця неспровокована російська агресія проти України загрожувала основам міжнародного порядку — загроза, на яку, за його словами, ЄС і більшість країн світу не були готові відповісти.

Через два роки Плохій опублікував книгу під назвою «Загублене королівство: історія російського націоналізму від Івана Великого до Володимира Путіна», в якій він зауважив — на мій погляд, правильно — що питання про те, де починається і закінчується Росія, і хто є російськими людьми, століттями хвилювало російських мислителів. Він міг би додати, що Росія не має очевидних чи чітких географічних кордонів. Плохій також заявив, що нинішній російсько-український конфлікт є лише останнім поворотом російської політики, який є наслідком уявлення російської еліти про себе та своїх східнослов'янських сусідів як про частину спільного історичного та культурного простору, зрештою, як про одну націю. Він стверджує, що

нинішній конфлікт повторює багато тем, які були центральними у політичних і культурних відносинах у регіоні протягом попередніх п'яти століть [18, с. 39].

Серед них – статус великої держави та вплив Росії за її межами; незмінна актуальність релігії, особливо православного християнства, як це визначено в російській ідентичності та проведенні російської політики за кордоном; і, останнє, але не менш важливе, значення мови та культури як інструментів російської державної політики в регіоні. Крім того, конфлікт нагадує світові, що формування сучасної російської нації ще далеке від завершення. Плохій робить висновок, що ця загроза не менш серйозна, ніж та, яку створювало в XIX і на початку XX століття німецьке питання ідея об'єднання всіх німецьких земель для створення могутньої Німецької імперії. Після цих слів вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року вже стало найгіршою міжнародною кризою з часів закінчення холодної війни. Плохій переживав, що настає новий жахливий етап у формуванні європейських кордонів і населення. За його словами, усе залежить від здатності та готовності російських еліт прийняти пострадянські політичні реалії та адаптувати власну ідентичність Росії до вимог постімперського світу.

Альтернативою, підсумував він, може бути нова холодна війна — або ще гірше. Для багатьох із нас сьогодні ми стикаємося з привидами не лише нової холодної війни, а й перспективи вибуху ширшої загальної війни в Європі, якщо Росія продовжуватиме свої цілі постімперської експансії в той самий час, коли все більш авторитарний Китай співпрацює з свого стратегічного партнера в Москві, щоб змінити міжнародний порядок. Ця глибоко тривожна картина погіршується через часті згадки Путіна про потенційне використання ядерної зброї. Я навмисне почав ці вступні слова з посилання на глибоко вкорінений історичний контекст відносин Росії з Україною, які тягнуться понад дев'ять століть. Протягом більшої частини цього часу — і особливо протягом понад 70 років більшовицької влади — довга історія Росії послідовно відкривалася заново. Як кажуть у радянських часів: «Майбутнє визначене». Непередбачуваним є лише минуле», що стосується історії, яку переробляє та

переказує керівництво Росії. А для президента Росії Володимира Путіна сьогоднішнє минуле постійно переосмислюється, а також причини його «спеціальної військової операції» в Україні. Фейкові новини та фейкові факти є ключовими інструментами його величезного пропагандистського наступу, спрямованого на посилення російської народної підтримки його «обмеженої військової операції» [18, с. 40].

Політичне підґрунтя цієї оцінки полягає в тому, що відверте вторгнення Росії в Україну є надзвичайно небезпечним моментом для глобальної безпеки, тому що порядок безпеки в Європі зараз зазнає фундаментального виклику з реальним ризиком переростання у велику війну за участю Росії та США.

Найгірші дні цієї війни попереду, а не позаду. Крім того, війна відбувається в той час у світовій історії, коли відносини між Москвою та Вашингтоном ніколи не були такими напруженими, а відносини між Москвою та Пекіном ніколи не були такими тісними за останні півстоліття. Для порівняння, протягом більшої частини холодної війни високо-поставлені радянські та американські чиновники з питань оборони, зовнішньої політики та розвідки, а також експерти з контролю над ядерними озброєннями вели тривалі та глибоко обґрунтовані дискусії щодо можливостей ядерної зброї та ризиків ядерної війни. Це включало взаємні інспекції на місцях для підтвердження кількості та характеристик найсучаснішої стратегічної ядерної зброї кожної зі сторін, а також те, що покійний професор Корал Белл описав як комплексний набір заходів, щоб сигналізувати один одному та тісніше взаємодіяти під час конфлікту. напруга. Звісно, це не був безпомилковий спосіб уникнути глобального ядерного конфлікту — не кажучи вже про його врегулювання. Але факт залишається фактом: прямого використання ядерної зброї (на відміну від її загрозливого використання) вдалося уникнути навіть тоді, коли наприкінці холодної війни обидві сторони мали понад 12 000 стратегічних ядерних боєголовок у стані підвищеної готовності. Сьогодні немає таких заходів зміцнення довіри чи частих зустрічей на високому рівні, щоб сигналізувати

один одному про занепокоєння. Це повинно викликати серйозне стратегічне занепокоєння, враховуючи нинішній стан високої напруги між Росією та США.

Нинішній директор Центрального розвідувального управління США (ЦРУ) Вільям Бернс описує Путіна, якого Бернс добре знає з часів, коли він був російськомовним послом США в Москві, як «у певному сенсі тушкованого в дуже горючій комбінації образи та амбіцій та незахищеність, яка як би загорнута разом». Бернс попереджає, що з роками «схильність до ризику» Путіна зросла, оскільки його контроль над владою зміцнився, а також зі звуженням кола його радників. По суті, Путін вважав Європу слабкою та розділеною, а США – державою, що занепадає. Він поділяє цю точку зору з президентом Китаю Сі Цзіньпіном. Можливо, нещодавнє згуртування ЄС і членів НАТО щодо введення швидких, широких і глибоких санкцій проти Росії та надання потужної військової підтримки Україні могло переконати обох лідерів сприймати США та європейських членів НАТО набагато серйозніше. Але це ще належить побачити, і ми намагаємось тут проаналізувати стан мислення Путіна, коли він вирішив провести свою «спеціальну військову операцію» проти України 24 лютого. З того, що ми знаємо з промов Путіна — які є частими, надзвичайно довгими та заплутаними — він продовжує цитувати чотири фундаментальні стратегічні пріоритети у своїх міркуваннях [33].

Звернемося до ставлення Путіна до України. У липні 2021 року він опублікував статтю на 7000 слів (яку нібито написав сам) під назвою «Про історичну єдність росіян і українців». У ньому Путін проголошує, що росіяни та українці є одним народом, який поділяє по суті той самий історичний та духовний простір. За його словами, і росіяни, і українці, і білоруси є нащадками давньої Русі, яка колись була найбільшою державою в Європі і була пов'язана однією мовою, економічними зв'язками, пануванням скандинавської династії Рюриковичів і православною вірою. Духовний вибір, зроблений святим Володимиром, який був і князем Новгородським, і великим князем київським, «ще багато в чому визначає нашу спорідненість сьогодні». Далі Путін робить широкі заяви щодо російської інтерпретації її спільної історії з Україною,

включно з тим, що сучасна Україна є повністю продуктом радянської епохи. Він не визнає зростання українського націоналізму, мови та літератури в 19 столітті та жорстоке нав'язування Україні голодомору 1930-х років в ім'я примусової радянської колективізації. Він закінчує висловлюванням про те, що Росія ніколи не дозволить використовувати її історичні території та людей, близьких до Росії, які там живуть, проти цієї країни: «І тим, хто зробить таку спробу, я хотів би сказати, що таким чином вони знищать власну країну».⁹ Багато росіян, здається, мають таку ж упереджену думку про Україну, тобто, що Україна є невід'ємною частиною Росії і ніколи не була справді окремою країною. Перед смертю в 2008 році Олександр Солженіцин проголосив, що Росія (великороси), Білорусь (білі росіяни) і Україна (малороси) повинні бути створені як єдина слов'янська держава. Він також заявив, що НАТО «методично розвиває своє військово-розгортання у Східній Європі та на південному фланзі Росії». Тепер Путін спирався на ці звинувачення, щоб сфабрикувати привід для вторгнення в Україну в лютому 2022 року з метою «денацифікації» та «демілітаризації» режиму Зеленського [71].

Родрік Брейтуейт зазначає, що історія та географія України, як і багатьох інших європейських країн, таких як Польща та Ірландія, значно ускладнюють дипломатію та політику, які її оточують. У своїй книзі про Катерину Велику Саймон Себаг Монтефіоре пояснює, наскільки багато з того, що стало сучасною Україною, розглядалося в Москві наприкінці 1700-х років (приблизно в той самий час, коли була колонізована Австралія) як малозаселені нові землі, які мали бути окуповані, які були відомі в Москва як Новоросія (Новоросія). Росіяни виселили османів із Криму та території, яка зараз є південною Україною. Наприкінці 1770-х років генерал-губернатор Катерини Великої, князь Потьомкін, правив частиною Російської імперії, яка простягалася від Каспійського моря на сході, гір Кавказу та річки Волги через більшу частину сучасної східної України майже як далеко до Києва.¹⁰ Монтефіоре стверджує, що Потьомкін заснував міста Маріуполь, Севастополь, Херсон, Миколаїв та Одесу. Сучасні українці, звичайно, по-іншому трактують історію російської

колонізації. Можливо, тут варто зауважити, що Путін, ймовірно, зміцнив український націоналізм до такої міри, що примусове включення до якогось теоретичного панславістського російського утворення ніколи не відбудеться.

Більшість експертів, у тому числі й автор, вважали, що рішення Путіна від 24 лютого 2022 року направити 170 тисяч військових для вторгнення в Україну означало, що росіяни будуть у Києві протягом двох-трьох днів. Це також було рішення голови Об'єднаного комітету начальників штабів США на закритому засіданні Конгресу за тиждень до нападу, в якому він заявив, що Росія окупує українську столицю протягом 72 годин. Як ми всі могли так помилитися? Частково відповідь полягає в тому, що ми не бачили, щоб Москва направляла стільки військ на велику звичайну війну з часів Другої світової війни (її дев'ятирічна антиповстанська окупація Афганістану не включала великих звичайних боїв). Поки що з російської військової кампанії можна винести щонайменше п'ять уроків. Російське військо планування продемонструвало невиразне ставлення до тактичної координації, включаючи застосування військової сили окремими формуваннями розміром у батальйон замість створення переважної скоординованої сили для наступу на ключову стратегічну мету окупації Києва та повалення режиму Зеленського [54].

Здається, стався серйозний збій у спільних операціях і загальному командуванні та управлінні. Крім того, на оперативному рівні в російській армії не заохочується делегування прийняття тактичних рішень, що характерно для автократичних режимів. Архітектор російського підходу до гібридної війни, начальник Генерального штабу Валерій Герасимов, оголосив нову доктрину російської війни у 2013 році. Він бачив, що звичайна війна між арміями залишилася в минулому. Натомість він закликав до безконтактних дій на великій відстані проти ворога, стверджуючи, що «інформаційний простір відкриває широкі асиметричні можливості для зниження бойового потенціалу ворога». хаосу» під такою атакою.

Отже, чому зникла військова філософія Герасимова? Частково через невдачі Росії з інформаційними операціями, а також тому, що виявилось, що

замість того, щоб звичайна війна між арміями застаріла, сьогоденне російське військово-планування в Україні підтвердило свою залежність від нескоординованої основної звичайної війни. Більшість із нас очікували, що початок російської кампанії буде масштабною кібератакою на українське військово-командування та управління, розвідувальні мережі та системи протиповітряної оборони, а також її управління повітряним рухом і виробництво електроенергії. Здається, мало що з цього сталося. Нездатність Росії застосувати доктрину Герасимова виявилася одним із яскравих провалів її «спеціальної військової операції» в Україні [36].

Координація матеріально-технічного забезпечення та планування постачання з боку Москви, здається, базувалися на очікуванні, що Київ буде зайнято протягом кількох днів. Натомість у танках закінчилося паливо, вантажівки з постачанням зупинили через несправність неякісних шин, а війська грабували супермаркети в пошуках їжі. Після дев'яти тижнів нескоординованих бойових дій у містах російська армія вивелася з Київської області, щоб зосередитися на тому, що зараз стверджує, що є її основними військовими цілями — окупації Донбасу на сході України (що складається з усієї Донецької та Луганської областей), а також прибережні порти та міста Чорного моря від Азовського моря та Маріуполя до Одеси.

Розвідувальні поради Путіну щодо ймовірного ставлення українського народу до вторгнення були небезпечно дезінформовані. Директора П'ятої служби Служби зовнішньої розвідки Росії, яка відповідає за Україну, звільнили з посади та відправили до сумнозвісної московської Лефортовської в'язниці. Стверджується, що його порада Путіну полягала в тому, що українці зустрінуть російські сили вторгнення з розкритими обіймами та квітами. Очевидно, мільйони рублів зникли на підтримку цієї небезпечно помилкової оцінки розвідки. По-четверте, Росія все ще залежить від призовників приблизно на 30% її бойових сил, і багато з них – підлітки, яким сказали, що вони просто їдуть на навчання. Їх моральний стан на самому дні. Розумний український спосіб поводження з військово-полоненими російської армії – відібрати в них

мобільні телефони, подзвонити їхнім матерям і запросити матерів приїхати в Україну та забрати своїх синів. Це геніальна тактика для підриву морального духу російських призовників, про що в Росії рознесуть їхні матері.

Вищих генералів відправляють очолити російські війська, в результаті чого більше десятка з них гине ймовірно, з координатами цілі, наданими західною розвідкою. Але погано справляються не лише призовники. Деякі російські елітні війська, включаючи членів відомої 76-ї гвардійської десантно-штурмової дивізії, що базується в Пскові (яка керувала штурмом Києва, а також Естонії в 1991 році, Грузії в 2008 році та Криму в 2014 році) відмовляються продовжувати бойові дії, тому що їхні ряди були знищені. Є багато доказів посередньої роботи багатьох російських танків, бронетранспортерів, артилерійських і ракетних бригад [22].

Багато в чому це пов'язано з поганим обслуговуванням і наявністю запасних частин. Існує також проблема обладнання, яке страждає від відсутності критичних компонентів, тому що вони ніколи не були встановлені або були вкрадені з заводу-виробника для продажу на чорному ринку. Дослідницька служба Конгресу США 27 квітня 2022 року оприлюднила оцінку військових і розвідувальних аспектів війни Росії в Україні. У ній наголошується, що російські війська зіткнулися з ефективним і, ймовірно, несподіваним рівнем опору України з самого початку вторгнення. Він оцінює, що російські військові загалом показали погані результати і їм заважали конкретні тактичні рішення, погане матеріально-технічне забезпечення, неефективний зв'язок, а також проблеми з командуванням і контролем. Суд вважає, що українські військові, хоча й перебувають у кількісному та якісному гіршому становищі щодо особового складу, обладнання та ресурсів, виявилися набагато стійкішими та адаптивнішими, ніж очікувала Росія, зокрема завдяки ефективному використанню партизанської тактики [22].

У звіті робиться висновок, що незрозуміло, чи має Росія необхідні сили для досягнення своїх переналаштованих цілей на Донбасі, враховуючи втрати особового складу та техніки. Він вважає, що російські військові, «імовірно, все

більше покладатимуться на масовану авіацію та артилерію, щоб компенсувати брак маневрених підрозділів». Як заявила в Конгресі на початку березня 2022 року директор національної розвідки США Авріл Хейнс, «ми оцінюємо, що Москва недооцінила силу опору України та ступінь внутрішніх військових викликів, які ми спостерігаємо, зокрема погано розроблений план, моральні проблеми, а також значні матеріально-технічні проблеми.» Деякі члени відомого Шведського агентства оборонних досліджень вважають, що розуміння причин нинішнього погіршення військового потенціалу Росії є життєво важливим. Переосмислення російського військового потенціалу є однозначно виправданим як для того, щоб пристосуватися до його очевидних недоліків і слабкостей, так і, що не менш важливо, щоб зрозуміти їх причини та довгострокові стратегічні наслідки. Цікаво, однак, що вони також вважають, наскільки добре діятимуть західні сили чи буде подібний виклик, ще належить побачити. Деякі недоліки, виявлені в російських збройних силах, цілком можуть ховатися і в західних військових силах. Вони зауважують, що кілька звітів вказують на те, що європейські сили є порожніми в кількох аспектах, таких як чисельність персоналу, обладнання, постачання та навчання. Вони дійшли висновку, що Захід ще може зіткнутися з власною «жорстокою перевіркою», яка свідчить про те, що необхідно вжити термінових заходів для усунення цього недоліку, включно з Австралією. Остаточна прогнозна заява звіту Дослідницької служби Конгресу полягає в тому, що небагато спостерігачів очікують, що Росія погодиться на політичне врегулювання або припинення вогню, якщо вона не вважає, що здобула достатньо територіальних здобутків, щоб досягти своїх переглянутих цілей і представити переможний наратив внутрішній аудиторії [50].

Здається ймовірним, що ці переглянуті цілі передбачають повний контроль Росії над східною та південною Україною, включаючи можливий сухопутний міст до Придністров'я, яке є територією, що відокремилася від Росії, у Молдові. Але на момент написання статті є сумніви щодо готовності російських військових сил захопити Одесу та з'єднатися з Придністров'ям.

Однак Росія зробила Чому російські військові сили показали такі жалюгідні результати? прогресують у Сєверодонецьку Луганської області та його околицях. Незважаючи на це, є сумніви, чи Росія має військовий потенціал, щоб досягти вирішального результату в Україні, чи, навпаки, українські сили зможуть вести бій з російськими силами до кінця. Центральним політичним питанням тут є спосіб, у який західні спецслужби майже одноставно погодилися перед війною, що російські військові мають повну перевагу і що її окупація України буде лише питанням часу, і швидше, ніж пізно. Існувала загальна думка, що Путін розпочав десятирічну кампанію оборонної модернізації, включно зі значним збільшенням військових витрат приблизно на 700 мільярдів доларів США. Він розпочав військову реформу та розробив нову зброю. Виграш не був таким очевидним у переслідуванні Росією її війни з Грузією в 2008 році, але більшою мірою в окупації Криму та Донбасу в 2014 році, і найбільш вражаючим у російському втручанні в Сирію в 2015 році [50].

Але аналіз західних розвідувальних служб, схоже, не рахувався з можливим поширеним впливом російської клептократії та корупції на її військову модернізацію. Ця переоцінка військового потенціалу Росії розвідувальними службами Заходу багато в чому нагадує нам суворо секретні щорічні оцінки національної розвідки ЦРУ в 1980-х роках щодо радянської загрози. У 1986 році, коли я був директором Об'єднаної розвідувальної організації (тепер це Організація розвідки оборони) і відвідував штаб-квартиру ЦРУ у Вашингтоні та розмовляв із заступником директора Робертом Гейтсом, який став директором агентства, а згодом міністром оборони США, він сказав мені: ЦРУ прочитало вашу книгу «Радянський Союз: незавершена наддержава» про майбутнє Радянського Союзу, і Агентство вважає, що ви помиляєтеся. СРСР готовий випередити Америку у військовій потужності. Через три роки після цієї розмови Берлінська стіна була зруйнована, а через два роки СРСР, який викликав страхи, просто зник.

Протягом багатьох років існувала культура довіри радянським/російським заявам про можливості та технічні характеристики, оскільки вони вводилися в

моделі Пентагону. Якщо дивитися із заходу, російська армія була добре інтегрованим і компетентним супротивником, здатним швидко розпочати спільні наступальні операції без попередження або з незначним попередженням. Але в цьому аналізі не було враховано недоліки Росії, пов'язані з поганою дисципліною та керівництвом, координацією та довірою, а також вплив на війська та техніку десятиліттями життя в культурі корупції та злочинства. Зайве говорити, що ці фактори неможливо визначити кількісно. Це вказує на необхідність набагато об'єктивніших і менш кількісних вимірювань військової потужності наших супротивників, включаючи Китай. Чим може закінчитися ця війна? Це підводить нас до питання, чим може закінчитися ця війна. Лоуренс Фрідман є провідним авторитетом у питаннях причин воєн і того, як вони закінчуються. Нещодавно він сказав, що це війна, яку Володимир Путін не зможе виграти, якою б довгою вона не тривала і якими б жорстокими не були його методи. З самого початку російській кампанії заважали політичні цілі, які не можуть бути перетворені на значущі військові цілі. Фрідман стверджує, що Путін описав міфічну Україну — «продукт гарячкової уяви», стимульованої тим, що Фрідмен називає «закоханими історичними роздумами». Путінська Україна виглядає як норовливий брат, якого потрібно врятувати від «наркоманів і нацистів», які звели її зі шляху. Це не фантазія, яку визнають українці. Вони сприймають це як привід для того, щоб перетворити свою країну на пасивну колонію, і вони цього не допустять. Фрідман правильно зауважує, що жоден підтримуваний Росією уряд в Україні не матиме легітимності та що Росії бракує можливостей для безстрокової окупації, щоб утримати такий уряд.

Швидка та відносно безболісна перемога, коли Київ у руках Росії, а президенту Зеленському нікуди. Як видно, Путін міг нав'язати певний мир переможця, чи то у формі обіцянок нейтралітету та демілітаризації, нових конституційних угод чи навіть територіальних поступок. З переходом до плану Б і більшою зосередженістю на відносній перевазі російських сил у чистій вогневій потужності та чисельності Росія, схоже, досягає більшого прогресу в окупації Луганської та Донецької областей Донбасу, які разом з Кримом і

південна прибережна смуга від Маріуполя до Херсона може становити близько 20% загальної території України. Геополітичні наслідки вторгнення Росії в Україну Фрідман зазначає, що в соціальних мережах ми бачимо набагато більше російських полонених разом із їхніми покинутими та знищеними автомобілями, ніж втрати серед українських сил. Він вважає, що українці не намагалися відстояти кожную п'ядь своєї землі, а натомість стояли у ключових містах, таких як Київ і Харків [37].

Вони обміняли місце на час, а потім використали цей час, щоб зміцнити свої позиції. Фрідман зазначає, що до війни Путін не виявляв інтересу до прямих переговорів з українським урядом, не в останню чергу тому, що це надавало б йому певної легітимності. Однак останнім часом речник Путіна, схоже, визнає Зеленського лідером України. Зрештою, будь-яка угода повинна бути узгоджена Росією безпосередньо з українцями. Висновок Фрідмана полягає в тому, що якщо колись існувала можливість, що ця війна закінчиться повним підкоренням України силою зброї, то зараз її немає. Це також не закінчиться тим, що російські війська будуть вигнані з країни. Швидше за все, це буде досягнуто шляхом переговорів, можливо, на переговорах про припинення вогню. Фрідман вважає, що врешті-решт українці повинні вийти з цього випробування «вільною та незалежною країною» без російських військ на своїй території. У цьому випадку Фрідман захоплюється ідеєю України як вільної країни: її форма демократії, безумовно, пережила шість передач влади за три десятиліття, і вона має переважно вільну пресу, але її судова система навряд чи є незалежною, і вона все ще є дуже корумпована держава.

За іронією долі, війна Путіна може допомогти перетворити Україну на менш корумповану та більш демократичну державу, ніж вона була до війни, з набагато глибшим почуттям національної ідентичності. Фрідман також вважає, що зараз цілком ймовірно, що в Москві відбудеться зміна режиму. Це ігнорує той факт, що війна Путіна проти України, очевидно, має підтримку багатьох росіян — особливо тих, хто живе в провінції за межами Москви та Санкт-Петербурга і хто повністю покладається на російські державні телеканали для

своїх новин. Безсумнівно, деякі еліти мають серйозні застереження щодо цієї війни, але це не означає, що буде народне повстання, щоб повалити Путіна. Малоімовірно також, що серед вищого керівництва відбудеться переворот, щоб повалити Путіна [37].

Згідно з російським джерелом у вигнанні «Економічно з часом погіршуватиметься й погіршуватиметься, але не настільки швидкими темпами, щоб викликати значну соціальну чи політичну реакцію». Інші коментатори відзначають, що на сьогоднішній день російська економіка витримала санкції, хоча, за прогнозами, цього року темпи зростання впадуть. Ми вважаємо, що, будь-які занепокоєння Путіна щодо довгострокових економічних наслідків війни в Україні відійшли від його точки зору, принаймні на даний момент.

1.2 Соціальні аспекти російсько-української війни 2014–2022

Російське вторгнення в Україну описується як повернення геополітики, повернення імперіалізму 19-го століття або як боротьба між демократіями та автократіями. Дискусії, як правило, зводяться до приписування (прямої) провини.

Реалісти можуть не погоджуватися щодо мотивацій Путіна, але реалізм у своїй основі — це перспектива, яка бачить світ, який характеризується повторенням реальної політики і, таким чином, сфер впливу. На противагу цьому, для лібералів, як-от Фукуяма, міжнародна політика в першу чергу визначається внутрішньою політикою та характером політичних режимів, деякі з яких, як-от російський, недостатньо модернізовані або перебувають на неправильному боці історії. Попри розбіжності, реалісти й ліберали сприймають щось схоже: майже неминучий конфлікт через агресивну велику державу чи агресивну автократію. Хоча ця картина війни в Україні частково правильна, у цій картині війни в Україні відсутні деякі важливі аспекти кризи. Процесуальна соціологія може висвітлити поступове та зростаюче емоційне та

політичне відмежування Росії від Заходу, пропонуючи чітку відповідь на запитання, як ми сюди потрапили [20, с. 369].

Аргумент, запропонований тут, полягає в тому, що світ переживає прискорення або зворотний розвиток кількох процесів функціональної демократизації. Ці процеси сформували ґрунт для рішення Путіна та нинішньої пожежі. Ці процеси, які є незапланованими, характеризуються зміною балансу сил між гравцями (державними чи недержавними), що робить їх більш взаємозалежними, реорганізацією соціальних функцій як свого роду поділом праці та поступовим, але повільнішим виникненням почуття причетності. У міру розвитку цих процесів шанси людей навчитися більш мирно співіснувати та розвинути почуття власної свідомості збільшаться. Ці процеси можуть відбуватися як усередині країни, так і на міжнародному рівні. Стверджується, що на міжнародному рівні функціональна демократизація на Заході відбувається більш вертикально (наприклад, відносний занепад США, більша економічна взаємозалежність і відчуття спільної долі), але повертається горизонтально зі зменшенням впливу США та ліберальних норм і зростанням авторитарного Китаю та так званого підйому решти або культурного бунту проти Заходу. У той же час цей розворот не є повним [20, с. 370].

На регіональному рівні ми спостерігаємо розвиток зв'язків між Росією та Китаєм у напрямку, який може призвести до функціональної демократизації, даючи Росії альтернативу попереднім західним прихильностям і повагу, яку вона прагне через символізм «дружби без обмежень». Що стосується ближнього зарубіжжя Росії, терміна, який використовується для позначення країн колишнього СРСР, деякі пострадянські держави, і зокрема Україна, пережили «кольорові революції» та рухалися у більш функціонально демократичному напрямку на внутрішньому чи регіональному рівнях до євроатлантичних інститутів. Ці зміни стали здаватись більш загрозливими для російського неліберального істеблішменту, який рухає країну до функціональної дедемократизації, і робить це з усе більшою впевненістю. Рішення Росії причепити свій вагон до Китаю робить її імперіалістичну та

антизахідну зовнішню політику прийнятною ціною. Ціною за відмежування Росії від Заходу є подальше заплутування, взаємозалежність і можлива функціональна демократизація з Китаєм. Поступовий розвиток цього подвійного заплутування та розплутування має бути центральним у наших поясненнях того, як ми дійшли до російського вторгнення в Україну [32, с. 61].

Щоб пояснити функціональну демократизацію, ми спираємось на соціологію процесу, розроблену Норбертом Еліасом, який взяв довгострокову перспективу для дослідження суспільних трансформацій від середньовіччя до сучасності. Він досліджував, як у європейських державах-суспільствах домінували не спадкові еліти, а демократичні представники, яких можна відкликати. Він стверджував, що це було результатом просування процесу, який він називає «функціональною демократизацією», який призвів до змін у соціальних функціях соціальних груп, у той час як відбулося помітне «звуження диференціалу влади та розвиток у бік менш нерівномірного розподілу шанси влади».

Це означає, що функціональна демократизація реструктурує суспільства, змінює відносини між державою та суспільством, а також взаємозалежні відносини між правителями та керованими та між різними соціальними прошарками на території або територіях державного утворення. Як стверджував Еліас, цей процес змінює структуру та «пронизує всю гаму соціальних зв'язків», змінюючи звичні зв'язки асоціації та ідентифікації Еліас був стурбований впливом зміни владних відносин на «зміну емоційних вимірів повсякденної поведінки, яка керувала основними соціальними траєкторіями в суспільствах і світі загалом».

Результатом цього є те, що в суспільствах, у яких зменшується розрив влади між соціальними класами, розвивається тенденція до диференціації соціальних функцій (функціональна демократизація), що впливає на те, як нові відносини між державою та суспільством і різні соціальні верстви інтегруються разом. Розвиток цього типу демократизації формує тенденцію до врахування тих, хто отримує більше влади, і тих, хто залежить один від одного через свої

нові соціальні функції. Переможці та переможені цього процесу знову змушені вчитися співіснувати, хоча й інакше, ніж раніше. Як тільки ці результати досягають певної стабільності, результатом стає нова соціальна організація та з'являється почуття приналежності. Однак, незважаючи на це, почуття «ми» має тенденцію відставати, оскільки суспільства мають навчитися пристосовуватися, ті, хто програв, дають відсіч і можуть розвивати протилежні процеси, і все не відбувається гладко [63].

Виникає питання, як це стосується міжнародного рівня. У процесних соціологічних дослідженнях на міжнародному рівні є дві ключові речі. По-перше, внутрішня і міжнародна політика переплітаються. Їх не можна аналітично тримати окремо, як у реалістичних перспективах, які віддають перевагу анархії чи причинній вазі міжнародної системи, або в дослідниках демократії в міжнародних відносинах (IR), які стверджують, «що внутрішня (демократична) природа держав справді має значний вплив на їхню міжнародну поведінку», і, таким чином, відтворює передбачуваний «строгий поділ між внутрішньою та міжнародною сферами» [63].

Для соціологів процесів типи людських взаємозв'язків не обмежуються лояльністю до держави (етноцентризм) або до одного конкретного виду діяльності, наприклад, економіки, політики чи культури. З'ясування динаміки людських взаємозв'язків лежить в основі дослідницьких загадок цієї точки зору. По-друге, визнання того, що людська взаємозалежність у всьому світі створює суспільні зв'язки між людьми. Таким чином, соціологія процесів визнає соціальний вимір людських взаємозалежностей або те, що в англійській школі IR називається міжнародним суспільством.

З цієї точки зору, функціональна демократизація формує боротьбу за організацію та характер держави, а також її включеність у міжнародне суспільство. Як і вище, на карту поставлено те, хто отримує владу, чия роль або соціальна функція стає більш впливовою, і чий статус підвищується в новій державній організації та в трансформованому міжнародному суспільстві. Як наслідок, розвивається нове відчуття ми-ності, хоча воно історично має

тенденцію відставати від потреб, створених цими новими взаємозалежностями. Він не базується на конкретному значенні, яке приписується анархії чи людській гідності відповідно до реалізму та лібералізму. Нижче ми пропонуємо загальний опис розвитку процесів функціональної демократизації, які стосуються російсько-української війни, щоб краще зрозуміти, «як ми сюди потрапили» і чому це зараз виглядає майже неминучим.

Суспільство держав після закінчення холодної війни характеризувалося в основному однополярністю та появою ліберального стандарту цивілізації та пов'язаного з ним почуття власності. Це включало міжнародні інституції, де домінують західні країни, економічну взаємозалежність і стандарти поведінки та соціальну організацію, як-от верховенство права, вибори та права людини. Це створило не єдиний ліберальний міжнародний порядок, а міжнародне суспільство з регіональними проявами ліберального проекту [67].

У міжнародному масштабі процеси функціональної демократизації розвинулися разом із руйнуванням проектів альтернативного порядку (радянський комунізм), зростанням ліберальних характеристик у регіонах і соціальних сферах, громадськими рухами ліберальних активістів, розподілом праці, сформованим економічною взаємозалежністю, а також гарантуванням військових і безпекових товарів Заходом, тоді як США переживали відносний занепад.

Іноземне військове втручання під проводом Америки, а також піднесення неліберальних соціальних сил у всьому світі та піднесення Китаю та піднесення решти підривають проект ліберального міжнародного порядку та ліберальний стандарт цивілізації. Нинішній стан справ можна охарактеризувати як розпад міжнародного суспільства. Однак це було б одновимірне прочитання ситуації. Міжнародне суспільство не є ані однорідним, ані зруйнованим війною чи відвертою відмовою від його ліберальних характеристик. Нинішній стан точніше було б описати як реконфігурацію міжнародного суспільства або розвиток нових вузлів і різних ступенів щільності та типів міжнародної організації в мережі держав [67].

У цій мережі процеси функціональної демократизації ще розгортаються. Вони формуються змінами у співвідношенні влади та статусу, а також у новому розподілі праці між країнами. На Заході США продовжують гарантувати домовленості щодо безпеки, тоді як європейські країни, більше зосереджені на економічній справі та зусиллях з регіональної демократизації, також намагаються взяти на себе деякі тягарі регіональної безпеки США, але без копіювання НАТО. В Азії Росія та Китай зближуються, Росія стає центральним постачальником нафти та газу до Китаю, а Китай забезпечує транснаціональну інфраструктуру через свою ініціативу «Один пояс, один шлях» і посилює політичну підтримку Росії, а азіатська політика все більше організовується з міжнародними інституціями, які виключають США, як-от Шанхайська організація співробітництва. Хоча може здатися, що ці зміни створюють регіональні порядки на Заході та в Азії, це не вирішено.

Мережі взаємозалежності, які зараз існують на Заході та Сході, не зникли через війну в Україні. Ринок та інші інституційні механізми, правила та різноманітні пов'язані стандарти визнаної поведінки або те, що Лінклейтер узагальнено назвав ринковою цивілізацією, продовжують робити держави взаємозалежними. Сучасне міжнародне суспільство є сумішшю його попереднього етапу та поточних процесів функціональної демократизації.

Насправді символізм «безмежної дружби» між Росією та Китаєм, оголошений після пекінського саміту в лютому 2022 року, безпосередньо перед російським вторгненням в Україну, не обов'язково є цинічною маскою для зручного союзу між Росією та Китаєм. Як стверджує Дмитро Тренін: «За останню чверть століття ролі Китаю та Росії помінялися місцями. Найбільш приголомшливим фактом цієї зміни ролей є те, що в цьому середовищі китайсько-російські відносини не припиняють покращуватися». У кожному вимірі — особистому, економічному, військовому та дипломатичному — неоголошений альянс, який Сі побудував із президентом Росії Володимиром Путіним, став набагато важливішим, ніж більшість офіційних альянсів Сполучених Штатів сьогодні [78].

Це також було продемонстровано під час зустрічі президента Росії Володимира Путіна та китайського лідера Сі Цзіньпіна в Москві, яка продемонструвала «комерційні зв'язки, що розвиваються, і плани їх розширення» і була охарактеризована Китаєм як «подорож дружби». З цієї точки зору символізм «дружби без обмежень», здається, відображає та зміцнює вищезгадане зближення. Розвиток цих відносин був достатньо добрим, щоб пом'якшити занепокоєння росіян щодо втрати статусу після закінчення холодної війни, і не підірвати їх антикитайськими настроями в російському суспільстві. Так званий російський «поворот на Схід» не повністю сприймається російським суспільством, але опитування 2021 року показало, що 74% росіян прихильно ставляться до Китаю. Крім того, символічна політика, яка лежить в основі «повороту на Схід», надає йому певної тяги та соціологічного виміру. Враховуючи те, що ми знаємо з попередніх соціологічних досліджень процесу про функцію символів у формуванні кордону між «нами» та «ними», а також про те, як вони сприяють стабілізації режимів і міжнародних порядків, ми можемо дійти іншого висновку: у розпалі нинішньої кризи не слід відкидати перспективи цього російсько-китайського вирівнювання, що підкреслює процес функціональної демократизації.

Наслідком цього є те, що війна в Україні прискорила зворотний процес функціональної демократизації в міжнародному суспільстві, але водночас не ліквідувала її, не перетворила Китай на державу-спойлер, як Росія, і потенційно прискорила новий процес функціональної демократизації [78].

Функціональна демократизація в Росії посилює потребу в «повороті на Схід», а не в побудові кращих відносин із Заходом. Закінчення холодної війни спонукало Росію до реструктуризації суспільства таким чином, щоб вона могла привести до ліберальної демократії та інтеграції в міжнародне суспільство. Подібний процес спостерігався через кілька років у його ближньому зарубіжжі.

Однак з часом процес функціональної демократизації Росії був згорнутий. Її ліберальні реформи, ліберальна еліта та ліберальні ідеали почали втрачати силу та вплив у російському суспільстві. Неліберальна еліта набирала влади за

рахунок лібералів. Перехід від державно-планової економіки до економіки вільного ринку був помилковим, погано керованим, залежав від ослабленої держави, яка погано боролася зі злочинністю, і породив політичний істеблішмент, який збільшив прірву між багатими та бідними, централізував владу та проклав шлях до контролю Путіна над державною владою. Такий високий ступінь функціональної дедемократизації та державної централізації робить еліту дуже впливовою у формуванні національних звичних прихильностей, які складають російську ідентичність або габітус. У цьому процесі на карту поставлено почуття приналежності та погляд на світ росіян.

Путін розвинув певний вплив, що дозволяє йому формувати цей процес, досить ефективно керуючи тим, що Еліас називає «груповою харизмою» та «груповою ганьбою», вихваляючи Росію та стигматизуючи «інші групи» чи «чужих» як нижчих (або занепадаючи, щоб використовувати одну з них).

Він називав Росію державою-цивілізацією, культивує гордість за певне уявлення про російську ідентичність, відмінне від наголосу на цивілізації та першості держави. Він уникав шкоди цьому почуттю гордості, ніколи не визнаючи та не вшановуючи пам'ять про Голодомор як спровокований радянською державою український голодомор (1932–1933 рр.). Натомість він розпалив у росіян невдоволення втратою статусу великої держави та ущемлене почуття винятковості, що вкорінене в російській історії. Він назвав розпад Радянського Союзу «найбільшою геополітичною катастрофою 20 століття». Його консервативний поворот із закликами до «традиційних», а не до західних цінностей посилив цю антизахідну геополітичну орієнтацію [41].

Він зіставив «батьківщину та цінності» з ліберальною демократією, пробудженою політикою та американською зовнішньою політикою. Він повторив, що «геополітичні опоненти Росії мали за мету розірвати Росію, історичну Росію». Він «ініціював придушення організованого політичного інакомислення, тихо, але ефективно придушуючи протестний рух, який спалахнув у грудні 2011 року», і підривав його популярність. Потім він узаконив законопроекти проти неурядових організацій (НУО). У 2012 році

неурядові організації, пов'язані з політикою в Росії, повинні були зареєструватися як «іноземні агенти», а в 2015 році їх було визнано «небажаними», оскільки вважалося, що вони становлять загрозу «основам конституційного ладу, обороноздатності та безпеки Росії». Доміновані державою ЗМІ та культ лідера посилювали його вплив у російському суспільстві. Він культивував символічне уявлення про себе як свого роду героя та патерналістські відносини між державою та російським суспільством. Безліч минулих соціальних уявлень про російську велич та погляди на історію вибірково використовувалися як інструменти для посилення політичної влади істеблішменту. Наприклад, Путін покладається на тлумачення історії, які заперечують український суверенітет, і висуває історичне обрамлення війни в Україні, пов'язане з Великою Вітчизняною війною, щоб зробити війну патріотичною та екзистенціальною, а не імперіалістичною (McGlynn 2020; 2023). Звісно, війна стає екзистенціальною, але лише для тих, хто пов'язав свою долю з цією орієнтацією на світ [41].

Цей поступовий процес функціональної дедемократизації посилює емоційну та політичну прихильність до неліберального політичного істеблішменту та відсторонення від лібералізму та ліберального Заходу. Це допомагає нам пояснити нахабний неліберальний напрям російської внутрішньої та зовнішньої політики. Однак цей процес не є детермінованим.

Як припускає Беате Ян, російська демократія є не альтернативою лібералізму, а іншим його втіленням. Вона не стерла лібералів і ліберальних ідеалів і не повернула Росію до авторитаризму царського типу. Люди й досі протестують. Політична роль громадянського суспільства у нагляді за державою була маргінальною, але донедавна існувала помітна тенденція, згідно з якою організоване громадянське суспільство і особливо «неформальні заходи протесту та спонтанні коаліції зацікавлених громадян поширювати громадянські цінності взаємної довіри та співпраці».

Істеблішмент продовжує репресії, вбивства та ув'язнення дисидентів, але також бореться за серця та уми росіян. Новий режим далекий від ліберально-

демократичного, але функціонально більш демократичний, ніж царська Росія. Путін віддає данину демократії, навіть якщо робить це в проломі. Путін вихваляє колишніх російських лідерів символічної цінності, таких як Петро Перший, автократ і модернізатор, і ними захоплюються не лише консервативні, а й ліберальні росіяни. Цей процес не повторив минулого і не оновив Росію. Це призвело до появи нової конфігурації соціальних сил і суміші ідеалів.

Ця поступова трансформація нелегко вписується в наративи, які привілеюють сфери впливу, припускають універсальне розуміння людської гідності, пов'язане з лібералізмом, або телеологічний погляд на характер авторитарних держав як антитези ліберальній демократії. Процесуальна соціологія наголошує на впливі довгострокових процесів на внутрішній баланс сил, ступінь їхньої взаємозалежності з іншими соціальними силами, їхній вплив на демократизацію соціальних функцій і супутню повільну трансформацію почуття приналежності людей [17, с. 72].

Коротше кажучи, функціональна дедемократизація формує в Росії тенденцію до відмежування від Заходу. Однак це не було неминучим. Інший тип функціональної демократизації посилив цей напрямок змін, який прив'язав Україну далі до військової, економічної та політичної орбіти Заходу.

Цю західну орієнтацію України та відмежування Росії від Заходу слід розуміти разом із європейською функціональною демократизацією. Процес інтеграції та розширення Європейського Союзу (ЄС) делегував певні соціальні функції держав-членів ЄС, а також підвищив усвідомлення державами та суспільством того, що вони потрапили в мережі взаємозалежності, оскільки певні групи в державах-членах можуть отримати вигоду, тоді як інші вони можуть втратити роль і владу.

Ця вертикальна функціональна демократизація не залишила Росію байдужою. Це скоротило неліберально-демократичний простір у сфері впливу Росії в її так званому ближньому зарубіжжі та, зокрема, на території колишнього СРСР та Варшавського договору у Східній Європі. Цей процес також був взаємозалежним із функціональною демократизацією в Україні, яка

виробила менш ворожий підхід до громадянського суспільства, ніж Росія, і дозволила фінансувати ЄС НУО, які зосереджуються на правах людини та демократії. Вона поступово соціально, політично та економічно інтегрує цей європейський географічний простір і, роблячи це, посилює розвиток соціальних сил у цих країнах з орієнтацією на лібералізм, ліберальну демократію та пов'язані з ними принципи, такі як національне самовизначення. Іншими словами, функціональна демократизація в Україні та її орієнтація на більшу національну незалежність і відмову від сфер впливу підкріплюються поточним процесом функціональної демократизації в ЄС [17, с. 73].

Варто розуміти, що в цих процесах функціональної демократизації, які впливають на державотворення, формування демократії та формування нації, немає нічого телеологічного. ЄС переживає власні виклики з відродженням націонал-популістських сил і переорієнтацією таких країн, як Польща та Угорщина, які намагаються зменшити компетенцію ЄС і кинути виклик певним елементам ліберальних цінностей, політики ЄС щодо Росії та європейської інтеграції. Замість того, щоб зосереджуватися на так званому демократичному дефіциті ЄС, який припускає ідеальне чи телеологічне бачення демократії, тут акцент робиться на постійних соціальних трансформаціях у ході функціональної демократизації та їхньому впливі на орієнтацію людей на світ; тобто їх почуття приналежності до своєї нації, ЄС і пов'язані з цим переконання щодо лібералізму.

Подібним чином після здобуття незалежності сегменти українського суспільства збільшували статус, владу, функції та вплив, тоді як інші втрачали, і розвивалися нові моделі взаємозалежності, які поступово формували орієнтацію людей на світ. Дихотомія між європейською та євразійською орієнтаціями стала помітною, але не завжди була настільки поляризаційною. Запровадження демократії безпосередньо не відповідає за цю поляризацію, а скоріше те, як вона розвивається. Зусилля щодо ліберально-демократичних перетворень і проєвропейської орієнтації можуть призвести до суперечливих результатів, таких як централізація влади навколо олігархів. Це може виглядати

як гравітаційний потяг до російського авторитаризму, але слід відмовитися від таких висновків через складність функціональної демократизації.

Коли Україна здобула незалежність від Радянського Союзу, демократичні та ринкові реформи змінили державу, а соціальні функції були демократизовані від державних апаратчиків. Конкуруючі олігархічні фракції мали виграш і зуміли централізувати владу навколо себе. Їхні альянси з офіційними та неформальними мережами влади в Україні призвели до корупції[3]. Вважалося, що це через необхідність веде до демократії, хоча це породило «щось ближче до гібридної демократії або системи олігархічного плюралізму». Цей олігархічний плюралізм не є ані вірним ідеалам ліберальної демократії, ані поверненням до радянського авторитаризму, ані необхідним кроком до демократії, а результатом внутрішньої боротьби за владу взаємозалежних соціальних сил у мінливому політичному та соціальному середовищі в Україні та світі. Зокрема, ця олігархічна боротьба, залежно від їхніх відносин з регіонами в Україні, боролася за та проти централізації влади Українською державою. Ця трансформація була додатково сформована російською війною в Україні з 2014 року, яка призвела до посилення впливу націоналістичних батальйонів, які підірвали централізацію влади в Києві. Проте інші події мали тенденцію до посилення влади центру [3, с. 3].

Президент Зеленський, виступаючий за незалежність України проти російської агресії під час фази російської війни після 2022 року, побачив стрімке зростання своєї довіри з 27% до 84%. Це підірвало вплив націоналістичних бойових груп і регіональної влади. Ці події відбулися після попередніх трансформацій державно-суспільних конфігурацій, які відбулися внаслідок того, що ослаблена українська держава була менш ворожою до НУО та громадянського суспільства, які, таким чином, змогли розвинути більш впливові соціальні функції. Ця траєкторія була посилена взаємозалежністю з ЄС та його фінансуванням організацій громадянського суспільства. Крім того, мобілізація та імпульс, породжені Помаранчевою революцією та українським Євромайданом у 2013/14 роках, які мали набагато більший масштаб і «володіли

сильним об'єднуючим імпульсом, створили соціальний капітал і почуття солідарності серед великих сегментів населення». Слабкість держави за цих умов підірвала довіру громадян до держави, але дозволила громадянському суспільству здобути довіру широкої громадськості та підвищити свою соціальну та політичну роль. Це не означає, що зростання довіри до громадянського суспільства є демократичною панацеєю, оскільки громадянське суспільство також може змінити напрямок змін, якщо воно орієнтується на регіоналізм та регіональні поділи. Іншими словами, незважаючи на історію розколу між прозахідними та проросійськими емоційними прихильностями в Україні, яка пов'язана з регіональними поділами, розвиток відносин між державою та суспільством, опинившись у мережі взаємозалежностей та внутрішньої боротьби за владу, призвів до розвитку та посилення впливу прозахідного громадянського суспільства та прозахідної держави. Ці зміни зменшують шанси Росії впливати на Україну і, відповідно, на Європу, або здійснити власну економічну інтеграцію України в Євразійський економічний союз. Україна вислизала з орбіти Росії в той час, коли російський істеблішмент ставав дедалі чутливішим до такого розвитку подій [3, с. 4].

Отже, війна в Україні була в кінцевому підсумку рішенням Путіна, але це також було рішенням, впровадженим у середовище, глибоко сформоване функціональними процесами демократизації. Те, як ці процеси були переплетені, тягнучись у різних напрямках, впливаючи на конфігурацію внутрішньої та міжнародної взаємозалежностей і впливаючи на орієнтацію людей на світ, сприяло відмежуванню Росії від Заходу та її дедалі складнішому заплутуванню з Китаєм, що зробив вірогідним рішення про війну. Це допомагає пояснити нахабне злиття Путінім дедалі більшої антиліберальної риторики з антизахідництвом, поєднане розвитком націоналістично-цивілізаційного та антизахідного бачення місця Росії у світі, що сформувало уявлення Росії про загрозу щодо НАТО та орієнтації України на Захід.

З точки зору соціологічного аналізу цього процесу пояснення на кшталт «це була провина НАТО» або «Росія б не вторглася в Україну, якби вона була

демократією», видаються неповними. Стверджується, що орієнтація людей і держав на світ розвивається в сумі змін, визначених як процеси функціональної демократизації. Історичні порівняння з минулими процесами функціональної демократизації, такими як «Європейський концерт» у 19 столітті, можуть стати центром майбутньої роботи з метою просування теоретичних і політичних уявлень. Зрештою, і відповідно до інтенсивної людської прихильності соціології процесу, є надія, що такий аналіз може дозволити нам краще зрозуміти напрямок змін у світовій політиці, наприклад, повернення геополітики в Європі, і за словами Річарда Кілмінстера: «допомогти людям зорієнтуватися в образах, які вони формують разом, і допомогти їм контролювати ненавмисні соціальні зв'язки, які загрожують перерости в руйнівні послідовності, такі як масові вбивства та війни».

РОЗДІЛ 2. ВІЙСЬКОВИЙ АСПЕКТ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014- 2022 РР.

2.1 Анатомія російсько-українського конфлікту (2014–2022 рр.) в епоху гібридних війн

Передумови російської агресії проти незалежної України, що призвела спочатку до гібридної, а потім і до повномасштабної звичайної війни, висувалися з часів розпаду СРСР і перших років сучасної незалежної України. Розпад радянської імперії та комуністичного блоку став випробуванням для багатьох народів в умовах постбіполярності, завершення процесу деколонізації, розширення кола міжнародних акторів і безпрецедентного рівня глобальної взаємозалежності. Існують помітні аналогії між реакцією російського суспільства на підсумки холодної війни та розпад СРСР і німецького суспільства століття тому на поразку в Першій світовій війні. Дослідники відзначають наявність так званого «версальського синдрому» (термін з'явився для позначення болісної реакції німців на травму військового фіаско та суворі умови Версальського мирного договору 1919 року серед значної частини росіян. Поширене і типовими для обох випадків є «травма Великої війни», «комплекс невдахи» («нас перемогли, але ми все ще найкращі»), перебільшення «катастрофічність» поразки та прагнення відновити статус великодержавності («встати з колін») і повернути втрачені території Після зміни влади в РФ у 1999–2000 рр. ці ідеї фактично стали частиною офіційної ідеології. політична риторика: заяви В. Путіна про розпад СРСР як «найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття» (квітень 2005 р.) та «несправедливе» включення «споконвічно російських територій» до складу радянської України (грудень 2019 р.); заява депутата Держдуми від провладної партії «Єдина Росія» Ю. Федорова (листопад 2015 р.) про необхідність відновлення Російської держави в кордонах СРСР 1945 р.

Досить характерним є те, що в пострадянській Росії, як свого часу, так і в пострадянській Німеччині набули поширення міфології «змови» та «удару в спину» як спроби пояснити поразку не стільки об'єктивними причинами, скільки підривною діяльністю «ворожих елементів» всередині країни, «в тилу». Якщо у німецькому випадку винуватцями були переважно євреї та соціалісти, то в російському випадку це були зрадники в державному апараті та інтелектуали-космополіти. Відтак, для відновлення історичної справедливості було запропоновано дати належну оцінку діяльності руйнівників СРСР. Водночас звучать заклики «рішуче розправитися із сучасними «ворогами», щоб уникнути помилок минулого». Найчастіше це люди, потенційно нелояльні до чинної влади та неоімперіалістичної ідеології. Такі погляди активно пропагує низка провладних інтелектуалів, насамперед представників так званого «Ізборського клубу» (А. Дугін, Л. Івашов, А. Платонов, О. Проханов, А. Фурсов) [7, с. 103].

Крім того, зі своєї заяви під час щорічного послання до Федеральних зборів (2005 р.) про розпад Радянського Союзу як про «найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття» президент Росії Володимир Путін не відмовлявся від ідеї відновлення імперської структури, зокрема шляхом повернення України під контроль Кремля. Розглянемо досить чітку характеристику аналізу політики Кремля в колишньому Радянському Союзі, яку в книзі «Світанок миру в Європі» (1996 р.) дав М. Мандельбаум (колишній радник президента США Б. Клінтона): «Сьогодні найнебезпечнішим місцем на континенті є кордон між Росією та Україною... Зусилля Росії поглинути всю або частину України, або розкласти цю країну, що було б результатом свідомої політики відновлення великої російської держави, чи будь-яка комбінація двох факторів... матиме серйозні наслідки для всієї Європи. Вони могли б суттєво зашкодити, а ймовірно, навіть повністю знищити спільно вироблене відчуття безпеки наприкінці холодної війни. Після успішного захоплення України Росія може знову стати міжнародною державою, яка проводить політику експансії на Захід і становить серйозну загрозу для всієї Європи». Витоки нинішньої політики

Росії щодо Києва базувалися саме на такій стратегії, про що свідчать реалії українсько-російських відносин 1991–2013 років.

Першим каменем спотикання стало ставлення України та Росії до новоствореного об'єднання, державами-засновниками якого вони були (поряд з Білоруссю) – Співдружності Незалежних Держав (СНД). Проте Україна не підписала Рішення про Статут СНД і ратифікувала Угоду про Співдружність Незалежних Держав із зауваженнями. Зауваження з боку України стосувалися надмірного впливу центральних координаційних органів на політику незалежних держав, неоднозначного трактування окремих положень Угоди та її загальної спрямованості офіційними колами сторін-підписантів [7, с. 104].

Йшлося безпосередньо про призначення Угоди як основи для створення нової союзної держави (Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав, 1991 р.). Україна залишалася лише засновницею СНД, брала участь у реалізації взаємовигідних проектів, але не стала членом цього об'єднання. Звичайно, така позиція України не могла сподобатися Росії. Згодом серйозні колізії в українсько-російських відносинах виникли у зв'язку з підготовкою та підписанням міждержавного договору про дружбу та співробітництво. Наприклад, такий рівноправний договір Україна підписала з Угорщиною 19 грудня 1991 р., з Польщею — 18 травня 1992 р. З Росією — ще 31 травня 1997 р. (Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російська Федерація, 1997 р.) (саме цей міждержавний документ високого рівня, в якому обидві сторони визнавали незалежність і кордони одна одної, Російська Федерація жорстко розтоптала в лютому 2014 року і продовжує це робити, що спонукало Україну офіційно розірвати договір восени 2018). Проблеми стосувалися багатьох важливих питань: визнання кордонів (кордони були визнані, але Росія відмовилася здійснити їх повну делімітацію та демаркацію, зокрема в Азовському морі); майбутній статус Криму, Севастополя (держдума Росії навіть ухвалювала антиукраїнські рішення щодо статусу Севастополя); поділ і базування Чорноморського флоту (під шаленим тиском офіційної Москви його врешті-решт було розділено у співвідношенні

приблизно 80:20 на користь Росії, а база ВМФ РФ у Севастополі збереглася до 2017 року) [11].

У 2003 році між Україною та Російською Федерацією було укладено Договір про українсько-російський державний кордон. Лінія державного кордону, яку російська сторона зобов'язалася поважати, нарешті була визначена та легалізована на картах. Проте в наступні роки Росія всіляко гальмувала процес демаркації державного кордону з Україною (зокрема в Азовському морі та Керченській протоці). На початку XXI століття українсько-російські відносини особливо загострилися через різне ставлення Києва та Москви до європейської, євразійської та євроатлантичної інтеграції, а також напруженість у безпековому полі двосторонніх відносин. Наприклад, Російська Федерація спробувала напряму відчужити від України острів Тузла в Керченській протоці, що спричинило військово-політичну напругу та загрозу війни у жовтні 2003 р. Водночас зовнішня політика Києва не розвивалася в напрямку бажане Москвою. Так, незважаючи на підписання Україною 19 вересня 2003 р. Угоди про формування єдиного економічного простору (закон про ратифікацію Україною цієї угоди містив застереження: «Україна бере участь у створенні та функціонуванні ЄДП) в межах, що відповідають Конституції України» (Угода про створення Єдиного економічного простору, 2003 р.), Україна не приєдналася до євразійської інтеграції у форматі участі в економічному чи митному союзі. Погіршенням відносин була помаранчева Революція кінця 2004 р. Президент Російської Федерації В. Путін сприйняв її як особисту поразку. Саме тоді відпрацьовувалися сценарії, задіяні проти України через 10 років. Зокрема, у 2004 році Росія вперше розіграла карту «східно-українського» сепаратизму. 26 листопада 2004 року Луганська обласна рада проголосувала за створення Південно-Східної Республіки. 28 листопада 2004 року в м. Северодонецьку Луганської області відбувся з'їзд депутатів усіх рівнів 17 регіонів України (переважно східних і південних). У ньому взяла участь представницька делегація Російської Федерації на чолі з мером Москви Ю. Лужковим. На з'їзді обговорювалося створення Південно-Східної федеративної

держави зі столицею в Харкові, але тоді ця ідея не була реалізована. Українське суспільство та державне керівництво дедалі більше переконувалися в необхідності тісної співпраці з НАТО (програма «Партнерство заради миру» 1994 року та Хартія про особливе партнерство 2007 року) та вступу до Європейського Союзу (Угода про партнерство та співробітництво та прагнення до нової угоди) з перспективою членства України в ЄС). Росія чинила політико-дипломатичний тиск на Північно-атлантичний альянс, який на Бухарестському саміті (квітень 2008 р.) відхилив План дій щодо членства України в НАТО, хоча підтвердив, що Україна обов'язково стане частиною євроатлантичної спільноти (Декларація Бухарестського саміту, 2008 р.) в майбутньому. Україна також різко негативно відреагувала на війну Росії проти Грузії 8-13 серпня 2008 р. та виявила солідарність з державним керівництвом і народом Грузії. Саме тоді питання «Сьогодні Грузія – завтра Україна?», «Чи стане Україна наступною мішенню доктрини Путіна?», «Чи наступний Київ у списку Кремля?». і тому подібне стали актуальними [11].

Заява уряду Азарова про відтермінування підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у листопаді 2013 року (саме чим Росія прагнула запобігти інтеграції України в європейський економічний і політичний простір) стала катализатором процесів Революції Гідності та змін у політиці. Політичний режим в Україні після втечі тодішнього президента В. Януковича. Саме ці обставини, які створили потужне турбулентне поле в українсько-російських відносинах, Росія фактично використала як привід для агресії проти України. Агресія Росії з лютого 2014 року знайшла вираження у гібридній війні, що супроводжується окупацією та прямою анексією Росією частини української території. Безпосередню причину тотальної звичайної війни, яку Росія розпочала проти України 24 лютого 2022 року, можна побачити в прагненні Кремля відродити російський вплив на пострадянському просторі шляхом проголошення сучасної російської неоімперії через міждержавне об'єднання під егідою під егідою Москви в рік сторіччя утворення (30 грудня 1922 р.) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (УРСР). За словами Путіна,

Україна має стати її обов'язковою складовою, без контролю над якою Росія не бачить свого майбутнього як повноцінної імперії. Показово, що ті самі ідеї були фактично продубльовані в тексті одного з прокремлівських депутатів [27, с. 34].

26 лютого 2022 р. на сайті російського державного агентства РІА Новини опубліковано (хоча цей документ зник з сайту) ідеологи П. Акопов «Атака Росії і Новий світ». Бліцкриг планувався завершено в цей день, майже відразу після початку військових дій. У тексті відверто викладалися цілі російського керівництва, зокрема проголошувалося, що «Росія відновлює свою історичну повноту, збираючи російський світ, російський народ – у його сукупності великоросів, білорусів і малоросів», Росія започаткувала спец. операції з «остаточного вирішення українського питання», «України як антиросійської більше не буде». Причини російсько-української війни Форма війни Росії проти України – спочатку гібридної, а потім тотальної – формально не визначається комплексом причин, які створили підґрунтя для такої війни. У сучасних умовах у дуже багатьох випадках держави воюють без попереднього оголошення війни, використовуючи різні методи (в тому числі приховані та відкриті) для досягнення успіху. Так, зокрема, востаннє США оголосили війну Болгарії, Угорщині та Румунії 5 червня 1942 року, тобто під час Другої світової війни.

У лютому 2014 року Росія деякий час взагалі заперечувала свою участь в анексії території України, а 24 лютого 2022 року оголосила про початок «Спеціальної військової операції». Проте, незважаючи на ці обставини, кожна війна – сучасна російсько-українська лише підтверджує це правило – має глибоке коріння, яке знаходить вираження в фундаментальних причинах війни.

Серед основних причин російсько-української війни виділимо такі. Цивілізаційна. Війна російської євразійської цивілізації проти локальної української цивілізації задля реалізації власних цивілізаційно-імперських планів. Йдеться про цінності та міжцивілізаційні відмінності суспільств різного менталітету, етносу, культурної орієнтації, колективної пам'яті, традицій. Таким чином, вони формують істотні смислові розриви в розумінні стану та перспектив розвитку [27, с. 35].

Протягом усієї своєї історії Україна була органічною частиною європейської цивілізації. Її зв'язки з євразійською Росією не є природними, давніми та об'єктивно зумовленими геополітичним положенням України на карті Європи. Її форсована переорієнтація з європейського Заходу на євразійський Схід відбулася протягом останніх століть в добу найбільшої експансії московського імперіалізму. Російська сторона розглядає українізм як загрозу позиції Російської Федерації як глобального актора та позиції «русского мира» як ідеологічної опори сучасного російського суспільства та російської державності. Ситуація в російсько-українських відносинах значно загострилася після активізації євроінтеграційних планів України та узгодження умов і термінів підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Небажання України вписуватися в російську цивілізаційну парадигму розвитку, орієнтація на загальноєвропейські та євроатлантичні демократичні цінності стали визначальним мотивом сучасного російського «хрестового походу» проти України як у політичному, соціальному, культурному, інформаційно-ідеологічному, гібридному, і, зрештою, збройний конфлікт. З боку України це «війна за шанс для нової цивілізації людства».

Неоімперський - для глобального панування. Імперська ідея в історичному вимірі завжди була і залишається пропагандистським конструктом і виправданням експансіоністської російської політики з метою розширення власної сфери впливу та максимального послаблення позицій своїх опонентів.

Отже, російсько-українська війна мотивована, з точки зору офіційної Москви, необхідністю воювати на території України проти США та їхніх союзників по НАТО (проти англосаксів). Для реалізації імперських планів російська пропаганда намагалася активно використовувати апеляції до історичної єдності Росії та насамперед східних, південно-східних та південних регіонів України. Для цього була реалізована ідея відродження Новоросії на цих територіях і включення її до складу Російської Федерації [35].

Після 2004 року російські спецслужби сформували розгалужену мережу антиукраїнських організацій у південно-східних областях і Криму. Її

контролювали чи навіть керували російські агенти. До цієї антиукраїнської мережі входили структури Партії регіонів, Комуністичної партії України, Прогресивної соціалістичної партії України, партій «Родина» та «Русское единство», різні православні групи, орієнтовані на ідею «русского мира». », сепаратистські політичні угруповання («Донецька республіка»), криміналізовані воєнізовані формування (козацькі формування, бойові клуби, організація «Оплот», охоронні структури, які активно використовувалися під час Революції Гідності, так звані «тітушки»). Переважна більшість цих груп не мала широкої суспільної підтримки, водночас активно взаємодіяла з правоохоронними органами за часів режиму В. Януковича.

Таким чином, керівництво російської держави пояснює примус України до миру як необхідний крок для захисту своїх регіональних і глобальних інтересів. Йдеться про задоволення експансіоністських імперських амбіцій щодо регіонального та глобального панування. Війна проти України є лише одним із інструментів її досягнення, реалізації її цілей (поряд з енергетикою, гонкою озброєнь, інформаційною війною тощо). Власне, імперська грань була окреслена у виступі В. Путіна в Мюнхені. Безпековий форум 10 лютого 2007 р., який став відправною точкою нової «холодної війни» між Сходом (Російською Федерацією та її союзниками) і Заходом (державами-членами НАТО, насамперед США) та ЄС.) Як зазначив український історик Я. Грицак, цілком об'єктивне розуміння того, що в сучасній Україні вирішується доля цілого світу [35].

Геополітичний: для космосу експансія як квінтесенція імперіалізму. Росія як телерукратична держава, тобто «сухопутна» держава, будує свою владу на основі контролю над величезним континентальним євразійським простором. У цьому сенсі він спирається на три підпростори, які є «китами» російського імперіалізму: східноєвропейський, кавказький і середньоазіатський. Росія як імперія завжди вважала Україну ключовою зоною східноєвропейського простору. Відповідно, підпорядкування українського простору – територіально найбільшого державного утворення Європи, осьової держави

середньосхідноєвропейського макрорегіону, великого ринку за робочою силою, послугами, капіталами, економічним потенціалом – наповнювало уявлення про російський імперіалізм. з повним змістом. Це дозволяло контролювати Чорне море, визначальний вплив на Балкани та Центральну Європу. Російське керівництво на чолі з В. Путіним вже у другій половині «нульових» років ХХІ ст., як зазначає академік В. Горбулін, перейшло до прямої реалізації своєї реваншистської стратегії в поєднанні з геополітичними планами [48, с. 224].

Насамперед було поставлено завдання з'ясувати реакцію США та їх союзників. З цією метою Росія вдалася до застосування сили проти України (жовтень 2003 р. – криза навколо острова Коса Тузла, січень 2006 р. та січень 2009 р. – «газові війни») та Грузії (війна 8–13 серпня 2008 р.).

Після цих подій у Кремлі сформувався стійке уявлення про наявність у еліт західних країн, насамперед європейських, «мюнхенського синдрому» – готовності піти на поступки агресору за рахунок держав Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону. Пасивна реакція західних держав на російські провокації суттєво сприяла формуванню у російського керівництва переконання в безкарності, фактично спонукала Кремль до агресивних дій проти держав колишнього СРСР та «соціалістичного табору». Екзистенційний: спрямований на знищення України як держави та українства / українського народу / української нації як носія відмінного від російського та «руського мира» світогляду та колективної пам'яті. Прикметник «екзистенціальний» (тобто «життєвий») онлайн-словник визнав словом 2019 року у світі (принаймні, саме значення цього терміну користувачі Інтернету протягом року шукали найчастіше) [68].

Для України та українців це поняття набуло особливого значення з 2014 року, коли стало зрозуміло, що в історичній перспективі нам не залишається нічого іншого, як боротися за наші екзистенційні сенси, за своє існування, за право бути українцями та мати свою незалежну державу. В основі цієї боротьби лежить утвердження свободи як права людини на вільний вибір. Водночас усе українське Путін розглядає з позицій великодержавного шовінізму як

екзистенційну загрозу Росії. Мова йде про абсолютне неприйняття росіянами України як чогось самобутнього і окремого від Росії. Так, як слушно зауважив професор історії України Гарвардського університету С. Плохій, який свого часу всебічно досліджував минуле і сьогодення російського націоналізму, внаслідок російсько-української війни українська державність не була зруйнована - переформатується на основі політичної нації, і Україна веде війну не лише за своє правона незалежне існування, а й для всієї Європи.

Водночас, наприклад, відомий представник неореалізму Дж. Мірсхаймер вважає, що не слід недооцінювати загрози з боку сучасних авторитарно-націоналістичних режимів (до них відноситься і російський) і вважає шанси націоналізму на перемогу в історичному періоді. перспектива досить значна. Особистісно-психологічне як змістовна проекція світоглядних антиукраїнських комплексів-конструкцій президента РФ В. Путіна. Вони підтримали його обурення небажанням України приєднатися до проросійського спільного економічного простору, а потім культурну травму українських революцій, які базувалися на неприйнятних головних українських цінностях – незалежності, свободі, волі, гідності та європейськості для авторитарного російського президента. Відповідно, російський президент декларує своє ставлення до України не як до сучасної незалежної держави, а як до бунтівної провінції, яка прагне позбутися російської опіки. Виступаючи перед президентом США Бушем на саміті НАТО в Бухаресті (2008 р.), він сказав, що такої держави, як Україна, не існує, тому що «частина її території – це Східна Європа, а частина, і значна, віддана нами». Такий зв'язок змістових суджень і спонукань визначає поведінкові особливості буття В. Путіна: він не допускає існування українського в будь-яких проявах, а передусім принципово заперечує українську державність (не лише на рівні буття, а й на рівень ідеї). Ці світоглядні матриці скеровували дії російського лідера щодо розв'язаної російсько-української війни [68].

Як зазначає вітчизняний філософ С. Дацюк: «Причина війни між Росією та Білоруссю проти України формується за результатами поразки СРСР у третій

світовій війні (холодній війні) параноїдальним сентиментальним психозом Путіна, викликаним маси російських підданих через інфодемічні російські медіа аж до рівня створення параної, яка повністю відірвана від реальності та супроводжується антизахідними сентименталізмом та агресією до світу».

Але навіть відомий американський політолог-міжнародник Дж. Міршаймер вважає, що саме Володимир Путін почав війну і відповідальний за те, як вона ведеться. На Заході переважає думка, що він є ірраціональним, відвертим агресором, який хоче створити велику Росію за зразком колишнього Радянського Союзу. «Таким чином, підсумовує Дж. Міршаймер, він один несе повну відповідальність за українську кризу». Загалом такий комплекс причин на тлі «консолідації неорадянського авторитаризму» у Росії спонукав її керівництво до активних дій на просторі колишнього СРСР. Це знайшло відображення в агресії проти України, зокрема, у формі гібридної війни (з початку 2014 року), яка через вісім років переросла в тотальну війну. Одним із найважливіших військово-політичних чинників сучасної російсько-української війни є вплив на ситуацію відносин між обмеженою війною, ядерним стримуванням, операції та звичайні можливості. Тому наявність ядерної зброї в Росії є основною критичною складовою сучасної війни, яка створює серйозні проблеми для України, Європи та всього світу [73].

На наш погляд, окреслений причинно-наслідковий ряд дозволяє зрозуміти анатомію виникнення російсько-української війни, а також її природу. З лютого 2014 року Росія почала імперіалістичну, загарбницьку війну на знищення України або екзистенційну війну проти України та всього українського. Ми погоджуємося з українським істориком Ю. Офіцинським, що на даному етапі концепція «гібридної війни» («нетрадиційна», «ірегулярна», «змішана» війни) та модель «прощання з імперією» є дуже продуктивними для різних рівнів вербальні конотації та створення наративів. Фактично склалася парадигма цієї війни як агресії неоімперської Росії проти її головного пострадянського суперника України як форпосту західної цивілізації. У часовому вимірі Революція Гідності, анексія Криму, Донецька Народна Республіка (ДНР) і

Луганська Народна Республіка (ЛНР) є послідовними етапами прихованої збройної боротьби Росії проти України. Водночас у системі міжнародно-правових норм і цінностей головними дійовими особами є антиподи – агресор Росії та жертва України.

Тут важливо підкреслити, що деякі західно- та центрально-європейські вчені навіть розглядають зовнішню політику Росії на початку XXI століття, а потім анексію Криму в 2014 році та війну з Україною, як прояв твердої Realpolitik сучасної Росії, яка прагне посісти провідні позиції в майбутньому «постамериканському світі». Відзначається антизахідна спрямованість російської зовнішньополітичної лінії, яка має потужну підтримку в суспільстві.

Популярна недовіра до «Заходу» стала визначальною рисою політичного життя в путінській Росії, де вона заохочується та посилюється через державне телебачення та численні інші медіа-платформи. На першому етапі (26.02.2014 – 23.02.2022) російсько-українська війна мала гібридний характер – гібридні технології використовувалися Кремлем для окупації українських територій. Методи та напрямки такої війни загалом добре вписуються в концептуальне поле західного та українського підходів до її розуміння. Зокрема, Ф. Хоффман зазначає, що гібридні війни включають низку різних способів ведення війни, включаючи звичайні засоби, нерегулярні тактики та формування, терористичні акти тощо. Вони оперативні та тактично синхронізовані та скоординовані в межах зони операції для досягнення «синергічних ефектів» [73].

Схоже бачення гібридної війни, яка поєднує звичайні, нетрадиційні, інформаційні та кібероперації в особливо ефективний набір дій, дотримуються американські військові аналітики: «Ідея гібридної війни зародилася в російсько-грузинській війні 2008 року, але набула свого значення під час російсько-української війни, двома найпомітнішими кампаніями якої є анексія Криму та захоплення Донбасу. Гібридна війна, як продемонструвала Росія в Україні, є потужним інструментом для епохи обмеженої війни і, можливо, є сучасним російським способом ведення війни». Один із головних ідеологів російської гібридної агресії проти України, начальник Генштабу ЗС РФ Валерій

Герасимов активно використовує гібридний підхід для ведення сучасної війни. Він вважає, що в сучасних конфліктах акцент все більше зміщується в бік комплексного використання політичних, економічних, інформаційних та інших заходів невійськового характеру, які реалізуються з опорою на військову силу. Поєднання традиційних і гібридних методів вже є характерною рисою будь-якого збройного конфлікту. При цьому, якщо гібриди можна застосовувати без відкритого застосування військової сили, то класичні бойові дії без гібридів вже неможливі.

Такий характер війни, яку Росія веде проти України від самого початку. Силова складова війни, яка приносила смерть і матеріальні руйнування, з 2014 року діяла в просторово обмежених, локальних вимірах. Водночас обмежений масштаб військової діяльності супроводжувався необмеженим поширенням дискурсу війни. Йшла боротьба за домінування певних уявлень про світ і події в соціальному та індивідуальному середовищі й одночасне знищення протилежних, «ворожих» підходів і точок зору, за когнітивний і комунікативний контроль, владу над свідомістю людей, їх емоціями, мислення, поведінка та спроби зруйнувати свою ідентичність.

У цьому сенсі гібридна російсько-українська війна має інформаційно-смысловий характер. В інформаційній війні використовуються недостовірні факти чи протилежні реалії, а в семантичній – інтерпретації, наприклад, дії армії можуть бути представлені як «антитерористичні» чи «каральні». На думку українського вченого та фахівця з питань інформаційної політики та комунікаційних технологій Г. Почепцова, мова йде загалом про Першу війну смислів у світі, коли «братні народи» перетворилися на «ворожі народи» на пострадянському просторі. З 24 лютого 2022 року з боку Росії триває етап звичайної війни. Водночас російське бачення війни принципово відрізняється від українського. Якщо для офіційної Москви це війна на повне знищення всієї української держави і суспільства, то для України основний зміст сучасної війни справді екзистенційний: це боротьба у формі Національно-визвольної війни за Українську Державу, за Український Народ, За Свободу, За Гідність.

Саме ці сенси життя Росія хоче знищити, а ми всіма силами прагнемо їх захищати, захищати та утверджувати [40].

На війну проти Росії, без перебільшення, піднявся весь український народ, незважаючи на етнічні, мовні, релігійні тощо відмінності окремих його представників чи груп. Водночас українці стали найбільшою жертвою розв'язаної Російською Федерацією віроломної та руйнівної війни: тисячі вбитих дітей і жінок, десятки тисяч загиблих мирних жителів, мільйонів людей, які залишили місця проживання, в тому числі виїхали за кордон. Усі вони безневинні громадяни України, абсолютно безпідставні з точки зору моралі та права, зазнали страшних поневірянь, зокрема згвалтувань, тортур та знущань з боку російських окупантів.

Трагедія Бучі стала втіленням і символом сучасної російської політики геноциду українського народу. Американський історик О. Мотиль, зокрема відомий за книгою «Імперські цілі: занепад, крах і відродження імперій», назвав такі дії «винятковим актом дикості». 14 квітня Верховна Рада України визнала геноцид українського народу збройними силами Російської Федерації, а також російським політичним і військовим керівництвом Росії під завісою повномасштабної війни проти України. Рада також закликала ООН, Європарламент, ПАРЄ, ОБСЄ, НАТО та світові парламенти зарубіжжя визнати геноцид, вчинений Росією проти українського народу, а також злочини проти людяності та військові злочини на території України.

Водночас у роки війни відбувалася швидка й потужна кристалізація українського народу в політичну націю. Зазначені чинники у поєднанні з цілями та прагненнями українського народу у війні визначають її характер як національно-визвольний, антиросійський, антиімперіалістичний, екзистенційний, цивілізаційний. Проте, як зазначив Тарас Кузьо (науковий співробітник Товариства Генрі Джексона, Лондон, професор політології Національного університету «Києво-Могилянська академія»), дуже важливо донести це розуміння до західної суспільної свідомості. Зокрема, він аналізує п'ять аспектів російських досліджень після європейської кризи 2014 року та

російсько-української війни, які заважають західним історикам і політологам дивитися на ці події неупереджено (Kuzio, 2020). По-перше, як західні історики продовжують включати українців в імперську історію «Росії», яка заперечує українцям окрему історію [40].

Друга перспектива полягає в тому, щоб протистояти поширеному наративу про те, що Крим «завжди» був «російським», який заперечує, що татари є корінним народом Криму, а не росіянами. Третя перспектива зосереджена на академічних сходознавчих підходах до написання про Україну та російсько-українську війну. Четверта перспектива применшує російський націоналізм (імперіалізм) у Росії Володимира Путіна та повністю ігнорує відродження царського та білоемігрантського російського націоналізму, який заперечує існування України та українців. Водночас академічний орієнталізм перебільшує вплив українського націоналізму в постєвромайданівській Україні. П'ята точка зору протистоїть твердженням дослідників *Putinversther* (розуміє Путіна) про «громадянську війну», яка точиться в Україні через численні докази російської військової агресії та імперіалізму. Нарешті, ці п'ять факторів, узяті разом, показують, що російські дослідження не зможуть уникнути кризи, якщо не зможуть зрозуміти, як джерело російсько-української війни лежить у російській національній ідентичності та її ставленні до України та українців і чому, отже, шанси на мир є тонкий [49].

Прикладом бачення сучасної російсько-української війни в контексті раціонального пояснення і навіть виправдання агресії з боку Росії попередніми діями НАТО є точка зору відомого неореаліста Дж. Мірсхаймера. Нещодавно опублікована стаття «Захід несе основну відповідальність за українську кризу» розкриває погляд дослідника на сучасність. Він вважає, що безрозсудне розширення НАТО спровокувало Росію. Водночас навколо російської агресії та відповіді України на неї розгорнулася справжня «війна листів». 29 червня 2022 року німецькі інтелектуали опублікували відкритий лист під назвою «Припинення вогню зараз!». У відповідь експерти з проблем Східної Європи за ініціативи Андреаса Умланда (Національний університет «Києво-Могилянська

академія») опублікували заяву «Важка зброя зараз!» 22 липня 2022 року. Вони заявили, що підписанти звернення Zeit під назвою «Припинення вогню зараз!» неправильно оцінити природу внутрішнього режиму та зовнішньополітичної доктрини Путіна та запропонувати заходи, протилежні до заходів, необхідних для стримування Кремля, а саме: важке озброєння, яке зараз поставлено в Україну, і максимальні санкції проти Росії.

Новітній період незалежності України став для неї, з одного боку, потужним викликом і випробуванням на міцність та історичну перспективу, з іншого – перетворив її на предмет актуальної європейської (регіональної) та світової (глобальної) історії. Загарбницька війна, розв’язана Російською Федерацією проти України, триває понад вісім років – з 26 лютого 2014 р. Вона пройшла дві фази: I – гібридна війна з 26 лютого 2014 р. по 23 лютого 2022 р.; II – тотальна широкомасштабна звичайна війна, яка триває з 24 лютого 2022 р. Для Заходу (насамперед країн-членів НАТО та ЄС) цю війну можна розглядати як гібридну Третю світову війну, яка триває вже понад вісім років [49].

Цьому передувала «холодна війна» Росії XXI століття проти НАТО та ЄС (початок — виступ Володимира Путіна на Мюнхенському форумі з питань безпеки 10 лютого 2007 року). Водночас для України в контексті її національного, європейського та світового історичного розвитку війна, розпочата Росією, є Національно-визвольною війною XXI ст. У цій війні Україна відстоює не лише свою незалежність і головні екзистенційні цінності демократичного вибору, а й загальноєвропейські принципи, права і свободи, міжнародно-правові основи сучасного світоустрою. Висновок Російська агресія проти України – спочатку гібридна, а потім широкомасштабна – є результатом цілого комплексу геополітичних, цивілізаційних, екзистенціальних, імперських і навіть особистих (поведінкових) причин. В її основі лежить бажання Росії поширити свій вплив і панування на весь простір колишнього Радянського Союзу. Україна розглядається як центральна ланка східноєвропейського геополітичного простору в контексті зміцнення міжнародних позицій сучасної російської держави. Ситуативно офіційний Кремль прагнув використати

століття з часу утворення СРСР як додатковий ідеологічний інструмент і привід для прискорення процесу вирішення «українського питання» через відкритої загарбницької війни.

Для України ця війна об'єктивно стала національно-визвольною, антиімперіалістичною та цивілізаційною. Перебуваючи в зоні об'єктивного реагування, в умовах буремних і знакових для України, Європи та світу подій, здається, важко робити висновки (стосовно сутнісних процесів, хронологічних рамок). Водночас актуальні для сучасників внутрішні причинно-наслідкові значення подій, особливості сприйняття подієвого сюжету та характеру війни потребують свого правильного осмислення для подальших узагальнень і теоретичних побудов. Мова йде про незамінний для дослідника «досвід безпосереднього спостереження» під час війни: наявні смисли, на відміну від матеріальних артефактів, минуці та мінливі. Набори смислів, пов'язані з війною, надалі зазнають модифікацій і перетворюватимуться на стійкі наративи. Останні забезпечують спадковість колективної пам'яті та спрямовані на збереження спільнотних ідентичностей.

Отже, розбіжності між розумінням значення подій тими, хто пише історію, і уявленнями тих, хто її творить, неминучі. Це має безпосереднє відношення до Національно-визвольної війни України ХХІ століття, яку вона веде проти російського неоімперіалізму задля збереження та захисту як свого суверенітету та міжнародної суб'єктності, так і загальнолюдських прав і цінностей, виконуючи високу цивілізаційну місію. Проте вже очевидно те, що російсько-українська війна 2014–2022 років посідає чільне місце в спектрі потужних викликів і загроз, з якими Європа і світ зіткнулися протягом останнього десятиліття. Вони демонструють слабкість і небажання глобальних і регіональних міжнародних акторів дати їм швидку та ефективну відповідь. Крім того, багатогранні звичайні та гібридні загрози та війни мають тенденцію до поширення. Прикладом може бути зростання напруженості в трикутнику Китай-Тайвань-США, загострення ситуації на Великому Кавказі або, зрештою, розпалювання конфлікту між Сербією і Косово на Балканах. Таким чином,

Європа та світ зіткнулися з очевидною потребою у широкому міжнародному діалозі для зменшення ступеня традиційних та гібридних загроз у сфері розробки та легітимізації нової архітектури безпеки, заснованої на чіткому дотриманні міжнародно-правових норм.

2.2 Аналіз військової діяльності російської сторони

Минуло більше року, як Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. «Похмурий ювілей» пропонує в момент поміркувати про минулий рік війни, обговорити поточний стан бойових дій і подумайте про майбутнє. З початку свого вторгнення, російські військові завдали серйозної шкоди українським містам та критичній інфраструктурі.

Російських військових звинувачують у вчиненні військових злочинів і злочинів проти людяності. Незважаючи, українські війська відстояли свої землі, а Росія відступила з півночі та на півдні України неодноразово. Рік бойових дій обтяжує українців армії, яка зараз значною мірою залежить від зброї, наданої Заходом. Російська армія є сильно пошкодженою. Проте наміри Кремля щодо України поки що залишаються агресивними, зменшені від максималістських цілей на початок війни. Росія нещодавно запустила оновлений наступ на Донбасі з використанням тактики грубої сили, намагаючись виснажити українські позиції. Ці свідчення відображатимуть минулі місяці війни, обговорити поточний російський наступ і окреслити різні непередбачені обставини на наступний рік [58].

Напередодні вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року російські військові сили були на думку більшості, мали перевагу. Біля кордону скупчилося майже 200 тис. війська. Підтримка Заходу в той час була зосереджена на постачанні стрілецької зброї, зенітної установки Stinger ракети, і протитанкової зброї - Javelin. Офіційні особи США, виступаючи не для протоколу в січні 2022 року, сказали, що готуються підтримати українське повстання, якщо уряд зазнає невдачі - військові будуть переможені.

Уряд України оголосив надзвичайний стан лише за день до вторгнення. У результаті багато аналітиків припустили, що якби російські сили застосували зважаючи на їхні переваги, українським військам було б дуже важко довго протистояти.

Чому росіяни не перемогли — чому натомість їх зупинили на місці, вигнали назовні великих міст і поставити на оборону — стало одним із найважливіших питань в обох. Відповідь має багато компонентів, і жоден фактор не пояснює результати, які ми бачимо сьогодні. З російської сторони рівняння план вторгнення Москви був створений невеликою групою і був насичений хибними припущеннями, довільними політичними вказівками та помилками у плануванні [58].

Воєнна конструкція та цілі плану відійшли від принципів російської військової стратегії і навіть попередні операції в Україні та Сирії. Російський військовий план підриває багато його переваг — зокрема в повітрі — і з самого початку посилив свої проблеми чи недоліки. Вторгнення використовувало кілька ліній атаки без будь-яких наступних сил. Це прив'язало військові оперативні цілі, які були надто амбітними для виділених їм сил, особливо через відомі або ендемічні структурні проблеми російських збройних сил, такі як нестача робочої сили для завдання такого масштабу або як армія була навмисно розформована 15 років тому від типу сили, необхідної для ведення великої тривалої сухопутної війни [62].

Незважаючи на те, що військові плани Росії були навмисно розкриті Сполученими Штатами як частина «передбункінгової» політики та опублікований в українській та західній пресі, план не отримав широкого поширення, проте до останньої хвилини поширювався серед російських військових.

Наразі відомо, що військовий план Росії було приховано з міркувань оперативної безпеки від ключових зацікавлених сторін і багатьох рядових осіб солдатів за кілька днів або годин, у деяких випадках. У днях (або, в деяких

випадках, в днях) до вторгнення командири молодшого та середнього рангу склалися разом одночасно поки невиконувані замовлення.

Це рішення призвело до серії помилок, яким можна було б запобігти в командуванні та контролі, проблеми деконфліктності та вузькі місця логістики. Ці помилки та інші сили помилки у працевлаштуванні (наприклад, акцентування швидкості над правильним проходженням маршруту) призвели до тяжких втрат техніки і особового складу в перші тижні війни.

Схоже, що Кремль зробив кілька припущень, які спричинили його надмірну самовпевненість свого військового плану, як-от припущення, що український уряд і військові не будуть сильно чинити опір чи бути в змозі чинити опір довго, російська мережа колабораціоністів в Україні буде здатна керувати маріонетковим урядом (майже 700 заарештовано) і російські війська будуть зустрінуті як визволителі (незважаючи на таємні опитування, що стверджують протилежне) [62].

Старші офіційні особи, зіткнувшись зі своїми американськими колегами за три місяці до війни, передали в ці закриті заклади, які, вважаючи, що, підтримка Заходу не буде достатньо сильною. Цей набір російських помилок тоді зіткнувся з українською волею до боротьби та західною зброєю, розвідка, навчання та підтримка планування. Українська крива навчання була надто «крута»: завдяки експериментам українські сили змогли стримати російські сили. Збройні Сили України проявили креативність у плануванні.

Російську армію не можна вважати повністю некомпетентною або нездатною до адаптації. Російські військові змогли виправити деякі свої помилки шляхом контрольованого відведення, скорочення його цілей і додавання мобілізованого персоналу для усунення невідповідності між цілями на початку вторгнення. Він вніс корективи на поле бою та виправив ранні проблеми: в одному прикладі, коригування засобів електронної боротьби, і це відбувалося регулярно - глушити український військовий зв'язок і безпілотники з минулого літа. Російські сили час від часу випускали 20 000 артилерійських

снарядів на день, хоча західна розвідка наприкінці 2022 року офіційні особи публічно зазначили, що його запаси починають вичерпуватися.

Армія втратила тисячі одиниць бронетехніки (наприклад, близько половини довоєнних танків, що перебувають на службі), і кілька ескадрилій винищувачів літаків (що складає 6–8 відсотків від їх загальної кількості) і гелікоптерів, за словами західних чиновників, Росія має витратив значну частину своїх високоточних ударних боєприпасів і артилерійських снарядів.

Для тих, хто тривалий час вивчав російську армію, деякі її аспекти, наприклад армія, повітряно-десантні сили та сили спеціального призначення зазнали стільки шкоди, що, як сила, вони стали невпізнаними рік тому, але вони все ще борються. Це пошкодження є системним і серйозним і, починаючи з літа 2022 року, заважав російським військовим досягти великих масштабів в територіальних здобутках [66].

Російське керівництво готується до затяжного конфлікту. Для заміни втраченого особового складу, Росія минулого вересня мобілізував 300 000 чоловік. Вони були поспішно навчені, і їхні навички є дуже поганими. Щоб компенсувати втрати техніки, військові вилучають стару техніку стратегічних резервів, як це було з початку війни.

Кремль збільшив оборонні бюджети і наказав прискорити виробництво деякої військової техніки. До жовтня 2022 року виявилось, що російські війська всередині України рухалися до оборони після призначення генерала Сергія Суровікіна головним командувачем військовою спецоперацією.

Після відступу з Херсонської та Харківської обл., Росія зайняла оборонну позицію на місцевості, будуючи мережу оборонних позицій, окопів, і мінні поля, в той час як він запускав ракети по критичній українській інфраструктурі та намагався виснажити Українське ППО з дистанції.

Така стратегія могла б дати пошкодження та виснаження. Російські сили встигають перегрупувати, відновити, навчити та розгорнути 300 000 мобілізованих сил, поки ускладнення українських контрнаступів. Однак це, очевидно, не було задовільним шляхом для Кремля. До січня Путін знизив

Суворікіна в посаді, незважаючи на те, що у нього не було очевидних підстав для звільнення, і замінив його генералом Валерієм Герасимовим, начальником Генерального штабу, який керував катастрофічним початковим планом вторгнення [66].

Роблячи цей крок, Кремль явно вирішив, що це наступний підхід — навіть із хиткими силами та виснаженим обладнанням — був кращим, ніж оборонний. За кілька тижнів після свого призначення Герасимов віддав наказ про локалізовані штурми в Донецьку, Луганську, Запоріжжя, нібито з метою повної російської окупації цих регіонів і тримати українські сили зайнятими і не мати змоги відірватися для початку контрнаступу.

Однак російські війська були погано оснащені для наступу і потребували більше часу для підготовки і сукупна ударна потужність з броньованими засобами. Російські війська атакують на кількох ділянках в поблизу таких міст, як Бахмут та Вугледар та ін.

Тактика груба. Будь-який тонкість або оперативне мистецтво в їхній доктрині поступилися місцем грубій силі та повторюваним нападам. Росіяни використовують повторювані бронетехнічні удари в окремих районах і живі хвилі «штурмових» військ в іншому місці.

Іншими словами, вони використовують піхоту для відведення вогню з українських сил, що обороняються, оголення українських позицій, які потім можуть стати ціллю російської артилерії та другої хвилі краще навчених російських військ [66].

Завдяки постійному опору України та підтримці Заходу Росія поки що не досягла успіху, а втрати круті. Українські сили заявляють про втрати росіян - обчислюються сотнями на день, причому темпи, які не спостерігалися з перших тижнів вторгнення. Знову мобілізовані російські війська, знаючи, що їх використовують як гарматне м'ясо, навіть оприлюднили звертання до чиновників з проханням щадити.

Навіть з мобілізацією, судячи з російських військових ефективність у нових наступальних операціях на сьогоднішній день, здається, що втрати

підготовлених екіпажів, сержанти, молодші офіцери, логісти та інші спеціалісти, які зазнали втрат перших днів війни знизили боєздатність російської армії [9, с. 121].

Незважаючи на таку зменшену спроможність, російське командування демонструє високу толерантність до втрат і продовжує просувати свої війська вперед, підготовлені чи ні. Російські військові показали приголомшливу байдужість до життя свого персоналу під час цієї війни, за сумною традицією, яка поширюється десятиліття назад до радянського періоду.

Російські воєначальники виявляють мало здібностей або інтересу до цього. Незважаючи на те, що цей метод був елементарним, він приніс певний успіх. Російські обстріли на деяких ділянках відбувається цілодобово. Деякі українські позиції, наприклад Бахмут, знаходяться під серйозним ударом. Також російські сили атакують поблизу Кременної, де ситуацію українські посадовці назвали жорсткою. Ракетні удари російських ВПС, тим часом, продовжувати відколювати українську ППО [9, с. 123].

Президент Путін, безумовно, закопується на довгострокову перспективу, і російські військові, хоча поранені, досі воюють. Тривала високоінтенсивна загально-військова війна з великим виснаженням надзвичайно складна і ресурсомістка.

Російські воєначальники думають про відновлення сил, хоча й анонсували, що плани є бажаними, якщо вони не виходять за межі їхнього розуміння протягом багатьох років. У грудні російський міністр оборони заявив про плани розширити структуру збройних сил Росії шляхом створення нових військових частин і збільшити чисельність армії до 1,5 млн. Широко відомо було, що, в довоєнні часи, російська армія вважалася інституцією, якій довіряють, вона мала проблеми з комплектуванням.

Це є малоймовірно, що Росія зможе розширити цю кількість протягом наступних кількох років, за винятком кількох раундів мобілізації, розширення призову або нещодавні спроби включити сепаратистське проксі війська в Донецьку та Луганську офіційно в російську армію [13].

Достовірних даних про рівень набору росіян на професійну рядову службу, і утримання заморожено через поточні вказівки щодо «стоп-лосс», які діють з осені 2022 року: контракти для професійних залучених триватимуть до кінця мобілізаційного періоду, який не має офіційної дати закінчення

Росія все ще має невикористану робочу силу (російські офіційні особи говорять про 25 мільйонів), і вона може потребувати ще одна мобілізація цього чи наступного року. Залишається запас бронетехніки в стратегічних резервах (такі як старі танки, артилерія та бойові машини), які, ймовірно, належать до низьки тисяч, виходячи з довоєнних оцінок. Однак це обладнання знаходиться в різних станах занедбаності: велика частина зберігається у відкритому сховищі протягом багатьох років, а частина вже поза межами відремонтовано та розібрано на запчастини. Росія вже скорочує це обладнання з літа 2022 року. Без мобілізації ще більшої кількості людей і перетягування батальйонних комплектів техніки з резервів, ще один напад на північний схід України, як-от Харківська область є неможливим. Ще одна атака на Київ здається далеко за межами можливостей [13].

Результат війни значною мірою залежить від багатьох факторів, пов'язаних із підтримкою, силою відновлення та наявністю західної підтримки України. Крім того, існує декілька потенційно руйнівних подій, які можуть змінити динаміку війни таким чином, що це принесе користь Росії чи Україні. Росія могла б змінити свій оперативний підхід: наприклад, підготовка та створення в Росії багатогрупових бронетанкових частин з резервів, які могли б додати удар влади, хоча немає загально-доступних доказів того, що це відбувається.

Росія зможе виснажити українську протиповітряну оборону, можливо, за допомогою безпілотників Shahed або постійних ракетних залпів російських ВПС можуть бути знову залучені до війни в більших масштабах, можливість, яка може завдати шкоди українським силам. Ззовні можуть бути зміни підтримку або України, або Росії. Так само, як змінилося б більш досконале

обладнання для України на динаміку також вплине можливість летальної допомоги з боку Китаю для заповнення критичних прогалин для Росії.

Одна сторона може вичерпатися раніше іншої, можливо, завдяки невдалим наступам, що зробить його загальну позицію слабкішою. Російські військові мають моральний стан поганий, але ознак неконтрольованого обвалу вздовж лінії фронту немає, також немає ознаки того, що колективні протести близькі до виникнення в Росії. Росія могла вирішити горизонтально чи вертикально ескалувати та приймати більші ризики прямого конфлікту з НАТО.

Так далеко, Росія не ескалувала кінетично за межі України, навіть як Кремль все більше намагається представити цю війну як екзистенціальну для Росії з її риторики. Росія досі не змогла або не захотіла перешкодити західній допомозі Україні, але Росія ризикує не подолати цю проблему [13].

Підсумовуючи, бойовий потенціал Росії зменшується через кількість і вид втрат. Росія намагається подолати ці дефіцити за допомогою мобілізація і тактики грубої сили. Росія активно окопається укріпленнями, окопами та мінними полями, щоб Україні було дорого звільнити більше території, просуваючись вперед. Поки що Путін не демонструє жодних ознак відмови від цієї війни. Здається, він готовий пожертвувати життям російських чоловіків і закладати майбутнє Росії для досягнення своїх цілей. Україна потребує термінової і постійної підтримки, це смертельне зобов'язання. Україна перевершує Росію інтелектом, спостереження та розвідка (ISR); тактична адаптація; воля до боротьби; і примусове працевлаштування. Вони роблять це органічно і за допомогою західної зброї, навчання та підтримки розвідки. Можливості обох сторін виснажуються, і Україні знадобиться постійна і передбачувана підтримка, оскільки Росія глибоко копає свої резерви.

2.3 Аналіз військової діяльності ЗСУ

24 лютого 2022 року, через кілька годин після телезвернення Путіна, в якому було оголошено про «спеціальну військову операцію», Росія вторглася в

Україну з повітряним і ракетним ударом із застосуванням високоточних боєприпасів (ПГУ) проти ключових цілей. Ці перші цілі включали центри матеріально-технічного забезпечення, військово-морські об'єкти, центри командування та управління, протиповітряну оборону та критично важливу інфраструктуру. На початкових етапах атаки, за оцінками Пентагону, Росія запустила понад 100 БРБРМ, у тому числі БРБР «Іскандер-М», і повітряні ракети. і крилаті ракети морського базування. 13 Спочатку Росія зосереджувалася на досягненні переваги в повітрі, деградації української протиповітряної оборони та підриві здатності українських військових координувати оборону та контратаки. [15, с. 319].

Однак початкове бомбардування Росії було більш обмеженим за тривалістю та масштабом, ніж деякі очікували. Зокрема, аналітики відзначають, що російським ВКС (ВКС) не вдалося ефективно придушити завдання протиповітряної оборони противника чи то через небажання діяти, чи то через відсутність можливостей. Можливо, російські військові недооцінили рівень українського опору та спочатку вагалися завдати супутньої шкоди цивільним цілям, що мало б вирішальне значення для підтримки російської окупації.

Нездатність Росії погіршити українські ВПС і ППО, а також українську можливість командування та управління дозволили українським військовим успішніше відповісти на вторгнення Росії, ніж очікувалося, як на початку, так і згодом. Спочатку російські війська намагалися просуватися на кількох лініях, а не на одному фронті. На півночі російські війська намагалися прорвати українську оборону навколо Києва як з північного заходу, так і зі сходу. На сході російські війська оточили Харків і наступали на Ізюм. На півдні російські війська провели наступ, щоб захопити Миколаїв на південному заході та Маріуполь на південному сході. Здавалося, кожен наступ змагався з іншими за дедалі обмеженіші підкріплення, матеріально-технічне забезпечення та підтримку з повітря.

Російські війська швидко просувалися до Херсона (який вони захопили 2 березня 2022 року) і зрештою повернули до українського прибережного міста

Маріуполь. Аналітики стверджують, що російські наступи на півдні були успішними частково тому, що вони залучали деякі з найсучасніших і професійних підрозділів Росії з Південного військового округу та мали кращу матеріально-технічну підтримку, ніж інші підрозділи, завдяки залізничному доступу з Криму. В інших регіонах Росія просувалася повільно, але спочатку стабільно, прагнучи оточити, а не захопити великі міські центри, такі як Суми, Харків і Чернігів. Київ був початковою ключовою російською військовою метою. Очолювані елітними, але відносно легко оснащеними підрозділами ВДВ, спецназу та розвідувальними підрозділами, російські війська просувалися вздовж західного боку Києва і за кілька днів дісталися до околиць міста. У перші години вторгнення російські підрозділи ВДВ здійснили ризикований повітряний штурм, щоб захопити міжнародний аеропорт імені Антонова в Гостомелі, що на околиці Києва. Аналітики стверджують, що російська атака з метою захоплення аеропорту мала на меті дозволити швидке введення наступних підрозділів ВДВ для оточення та захоплення української столиці. Однак українські сили відповіли та відбили атаку, спричинивши, як повідомляється, великі втрати росіян і збили кілька гелікоптерів.¹⁸ Російські сили зіткнулися з ефективним українським опором із самого початку вторгнення [29, с. 65].

Незважаючи на те, що загальну мобілізацію не було оголошено до 25 лютого, після початку вторгнення, українські військові негайно перешкоджали, відволікалися та змушували російські сили витратити особовий склад і техніку. Українські військові використовували численні тактичні та оперативні недоліки російських сил (які у багатьох випадках були надмірними), що дозволяло українським військовим влаштовувати засідки та контратаки.¹⁹ Російські підрозділи діяли з незначною тактичною складністю і не як загальновійськові формування, залишаючи підрозділи відкритими та неготові до українського опору, на думку спостерігачів та аналітиків.

Як заявила в Конгресі на початку березня 2022 року директор Національної розвідки Авріль Хейнс, «Ми оцінюємо, що Москва недооцінила

силу опору України та ступінь внутрішніх військових викликів, які ми спостерігаємо, зокрема погано розроблений план, проблеми з моральним духом і значні проблеми з матеріально-технічним забезпеченням». Загалом підготовка та професіоналізм російських підрозділів виявилися набагато нижчими, ніж очікувалося, навіть серед нібито «елітних» підрозділів. Наприклад, елітні, але відносно легко оснащені підрозділи (такі як ВДВ, спецназ і розвідувальні підрозділи) проводили операції, для проведення яких вони не були навчені чи обладнані, наприклад, просування в міські райони, де вони, здавалося, зазнали великих втрат через відсутність підтримки важкої бронетехніки. Російські бронетехнічні частини в багатьох випадках наступали без підтримки піхоти. В одному прикладі підрозділи російської національної гвардії (Росгвардії), як повідомляється, просувалися поруч, а іноді й попереду, російських військових сил, очевидно, з незначною координацією. Сприяючи плутанині, аналітики задокументували, що російські підрозділи діяли без зашифрованого зв'язку, часто використовуючи цивільне обладнання для спілкуватися [38].

Крім того, російські військові боролися з командуванням як на тактичному, так і на оперативному рівнях. По-перше, звіти вказували, що на той час не було загального російського оперативного командувача. У результаті виявляється, що кожна САА та вісь наступу діяли незалежно, із сумнівним рівнем координації. По-друге, російське командування виявилось неготовим до багатьох аспектів вторгнення, про що свідчить відсутність координації між підрозділами (такими як ВКС та Росгвардія) і між підрозділами. Звіти вказують на те, що проблеми зі зв'язком посилили ці проблеми командування та управління, сприяючи наближенню офіцерів вищого рангу до лінії фронту та спричиненню втрат серед цих офіцерів. Крім того, російські кібероперації були в основному неефективними під час початкового вторгнення, що здивувало аналітиків. Деякі аналітики припускають, що російські кібернефективності, можливо, вказують на обмеження кібероперацій у кінетичному конфлікті, а також на структурні обмеження кібероперацій у російських військових.

Аналітики продовжують міркувати про початкові цілі та плани Росії щодо початку наступу на Україну. Багато аналітиків вважають, що очікування Росії ґрунтувалися на хибних припущеннях, які підірвали поведінку Росії під час вторгнення. Якщо це правда, неправильні політичні припущення, ймовірно, сприяли нереалістичним цілям і графікам, нав'язаним російським військовим, надаючи часткове пояснення неготовності та поганої роботи російських військових. Офіційні особи США та деякі аналітики вважають, що початкова операція Росії полягала в тому, щоб «обезголовити» український уряд і покластися на швидкодіючі елітні підрозділи, щоб швидко захопити ключові точки, подібно до захоплення Росією українського Криму в 2014 році. Деякі аналітики припускають, що Росія могла мати базував таку стратегію на припущеннях, що українська армія буде неефективною, а українське політичне керівництво може бути легко замінено. Як свідчив директор Центрального розвідувального управління Вільям Дж. Бернс перед Комітетом з розвідки Палати представників у березні 2022 року, президент Росії Володимир Путін «був упевнений, що він модернізував свою армію, і вона здатна здобути швидко, рішучу перемогу з мінімальними витратами. Було доведено, що він помилявся за всіма пунктами» [38].

Аналітики припускають, що Путін та інші російські політики могли зробити ці хибні припущення частково через слабку розвідку та готовність підлеглих передавати лише позитивну інформацію російським особам, які приймають рішення. Нещодавні повідомлення ЗМІ вказують на те, що ФСБ перебільшила свій вплив і агентурні мережі в Україні, що, можливо, сприяло помилковим очікуванням швидкої зміни режиму. Крім того, багато спостерігачів припускають, що відносно невелике коло радників могло мати величезний вплив на Путіна і могло сприяти створенню потенційно нереалістичних припущень. До цього кола радників входить міністр оборони Сергій Шойгу, який, можливо, перебільшив можливості російської армії.

Після початку березня 2022 року російські війська спробували адаптуватися до реальності ефективного українського опору. Росія внесла деякі

зміни у своїй військовій операції, зокрема покращила координацію між підрозділами та більше спроб діяти як загальновійськові формування, посилила підтримку з повітря та значно збільшила рівень артилерії та реактивної артилерії. До 7 березня 2022 року офіційні особи США вважали, що Росія направила «майже 100 відсотків» своїх наявних сил в Україну. Російські ВКС збільшили кількість вильотів і операцій, хоча збільшення кількості вильотів також означало більші втрати. Близьче до кінця березня 2022 року російські наступальні дії навколо Києва зупинилися. Після того, як Росія не змогла швидко досягти вирішальної перемоги, схоже, переоцінила свої цілі та стратегію щодо досягнення територіальних здобутків на півдні та сході України. 25 березня Міністерство оборони Росії провело прес-конференцію, на якій стверджували, що Росія в основному досягла своїх початкових цілей і переходить до другого етапу операції, зосередженого на сході України, включно з Донбасом [38].

Радник США з національної безпеки Джейк Салліван заявив 4 квітня 2022 року, що «Росія переміщує свої сили, щоб зосередити свої наступальні операції на сході та частинах південної України... Усі вказують на те, що Росія намагатиметься оточити та перемогти українські сили на сході України». Як повідомляється, 13 квітня 2022 року флагман Чорноморського флоту Росії, ракетний крейсер класу «Слава» «Москва», був уражений двома українськими протикорабельними ракетами Р-360 «Нептун». Російські війська намагалися відбуксирувати важкий корабель. Пошкоджений крейсер повернувся в порт Севастополя, але пошкодження були катастрофічними, і корабель зрештою затонув.

Затоплення підвищило моральний дух українських сил і підірвало спроби Росії загрожувати десантним нападом на Одесу, потенційно звільнивши українські сили, які захищали місто. Новим флагманом Чорноморського флоту Росії став фрегат проекту 11356 «Адмірал Макаров». Згодом Росія перекинула сили на підтримку операцій на сході, щоб відрізати українські військові частини на Донбасі. 12 квітня президент Путін заявив, що «військова операція

Росії триватиме до повного її завершення», але сказав, що «наша мета — допомогти людям на Донбасі, які відчують свій нерозривний зв'язок з Росією».

18 квітня президент України Володимир Зеленський повідомив про новий наступ Росії на Донбасі після шквалу російських ракетних ударів по Україні. Російські сили спочатку проводили повільні та поступові зондувальні атаки проти українських сил, включаючи використання важкої артилерії та реактивної артилерії для допоміжні операції. Росія зосередилася на тисненні українських сил на південь від Ізюма, на захід від Сєвєродонецька в напрямку Краматорська та Слов'янська та з боку Донецька, щоб створити широке оточення ЗСУ. Російські війська не змогли прорвати українську оборону навколо Ізюма, частково через недостатню кількість підрозділів і поступове розгортання, навіть з підкріпленнями в результаті припиненої спроби захопити Київ. Передислокація сил Росії від Києва до східної України свідчить про те, що російські війська військовим необхідно було відпочити та поповнити запаси після використання більшості своїх боєдатних підрозділів. Протягом цього часу аналітики відзначали потребу в підсиленні російського персоналу не лише для компенсації втрат, але й для підтримки подальших російських наступів.

Умови змусили Росію вивести підрозділи з іноземних баз, щоб допомогти замінити та повернути підрозділи та розгорнути приватні військові компанії (включаючи інтенсивне використання приватної військової компанії (ПВК) групи Вагнера). Незважаючи на повільні темпи прогресу Росії та потребу в підкріпленні, директор національної розвідки Авріл Хейнс засвідчила Комітету Сенату у справах збройних сил 20 травня 2022 року, що «ми вважаємо, що президент Путін готується до тривалого конфлікту в Україні, під час якого він все ще має намір для досягнення цілей за межами Донбасу» [46].

Ключовим російським військовим об'єктом було прибережне місто Маріуполь у Донецькій області. Після тижнів бомбардувань і боїв українські військові сили та велика кількість мирних жителів були ізольовані на металургійному комбінаті «Азовсталь» у Маріуполі. 21 квітня Путін оголосив,

що Росія захопила Маріуполь і що російські війська не нападуть на завод «Азовсталь», а оточать і блокуватимуть його, незважаючи на постійний опір українських військ. 16 травня Україна оголосила, що вона дала вказівку своїм військам, що залишилися на «Азовсталі», припинити виконання бойових завдань. Невдовзі після цього українські війська почали капітулювати та були евакуйовані до контрольованих Росією територій. Росія також продовжила використовувати МПГ великої дальності проти цілей на заході України, але ВКС не прагнули подальшої переваги в повітрі за межами Східної України. Росія провела дальнобійність

PGM завдає ударів по об'єктах, які, за словами російських чиновників, є українською оборонною промисловістю та об'єктами інфраструктури, намагаючись завдати шкоди та підірвати довгостроковий потенціал української армії. Однак аналітики відзначають сумнівну точність, здатність і кількість PGM, які все ще є в розпорядженні російських військ. Офіційні особи США заявили, що більшість PGM, схоже, є крилатими ракетами, які запускаються з повітря бомбардувальниками всередині Росії [46].

Після захоплення Маріуполя Росія переорієнтувала зусилля на захоплення ключових міських та інфраструктурних районів у Донецьку та Луганську. Через втрати Росія не змогла зосередити достатню бойову потужність на багаторазовому наступі, що змусило її зосередити зусилля на одній меті, одночасно зміцнюючи свій контроль на захоплених територіях (наприклад, у Харкові, Херсоні та Запоріжжі). До середини травня 2022 року Росія, здавалося, не змогла захопити ключові міста Слов'янськ і Краматорськ, ймовірну ціль переорієнтованого наступу Росії. Натомість Росія зосередилася на захопленні міст Сєверодонецьк і Лисичанськ, що дало б Росії майже повний контроль над Луганщиною. На відміну від перших днів вторгнення, бойові дії на Донбасі нагадували більш традиційний звичайний конфлікт повільних, але інтенсивних боїв, і Росія повернулася до своєї традиційної опори на масове застосування артилерії та реактивної артилерії. Російські війська, мабуть, проводили рух у кліщі, щоб відрізати українські війська в Сєверодонецьку та Лисичанську. На

півночі російські війська просувалися на південний схід від Ізюма, захопивши Лиман і намагаючись зробити кілька переправ через річку Сіверський Донець біля Білогорівки, але потрапили під українську владу. артилерійський вогонь і зазнав великих втрат. На Донбасі Росія значною мірою спиралася на підрозділи ПВК Вагнера та ДНР/ЛНР, багато з яких були примусово призвані. ЗСУ продовжували стійко захищати територію замість того, щоб проводити організований відхід, що змусило деяких аналітиків припустити, що стратегія України полягала в максимально можливому виснаженні російських сил. Незважаючи на це, російські війська, включаючи чеченську Росгвардію та війська ДНР/ЛНР, продовжили наступ на Сєверодонецьк і поступово захопили контроль над містом після того, як Україна наказала своїм силам відступити до Лисичанська. Російські війська продовжували просуватися на північ від Попасної в напрямку Бахмута, загрожуючи відрізати

Згодом ЗСУ відійшли з Лисичанська на підготовлені рубежі оборони між Бахмутом і Сіверськом. Під час боїв за Сєверодонецьк та Лисичанськ ЗСУ зазнали значних втрат, у тому числі серед досвідчених ветеранів, які пішли добровольцями до лав територіальної оборони та резервних частин. ЗСУ розбили ядро своїх маневрових формувань на менші підрозділи, щоб передати локалізовані контратаки та зміцнити підрозділи ЗСО та резерву, які укомплектовували оборонні позиції. Багато контрнаступів ЗСУ, наприклад, за межами Харкова, сповільнювались у міру перегрупування російських підрозділів і зосередження сил ЗСУ на оборону підконтрольних Україні районів Донбасу, залишивши підрозділи ОВС для захисту лінії фронту, але не в змозі розпочати подальші наступальні дії.

ЗСУ також мали проблеми з безпечним зв'язком і координацією між TDF і регулярними військовими, а також з гострою потребою в підтримці артилерії та важкого озброєння. Починаючи з середини травня 2022 року, ЗСУ почали отримувати значні поставки артилерійських систем США та Заходу, зокрема американську 155-мм гаубицю M777 і боєприпаси. Допомога у сфері безпеки була критично важливою для підтримки операцій ЗСУ та протидії російській

перевазі в артилерії та реактивній артилерії, оскільки в ЗСУ не вистачало боєприпасів та частин для радянських/російських артилерійських систем. Тим не менш, час навчання та загальна нестача призвели до того, що більшість підрозділів ЗСУ все ще покладаються на старіші радянські/російські системи в очікуванні нової західної зброї. До липня Україна почала отримувати реактивні системи залпового вогню M270 (РСЗВ) і високомобільні M142, які постачали США. Ракетно-артилерійські системи (HIMARS), які забезпечують ЗСУ значно покращену здатність цілевказівки, включаючи підвищену дальність і точність. Ранні оцінки офіційних осіб США та інших спостерігачів показали, що ЗСУ ефективно використовували ці системи, зокрема для націлювання на ключові об'єкти російського командування та управління, матеріально-технічного забезпечення та транспортної інфраструктури [60].

Однією з важливих проблем, однак, було обслуговування та ремонт величезної кількості західних систем, які отримали ЗСУ, усі з різними стандартами та вимогами до експлуатації. Протягом решти липня російські сили намагалися перегрупуватися та взяти «оперативну паузу» після того, як зазнали значних втрат під час захоплення Сєвєродонецька та Лисичанська. Росія, ймовірно, вичерпала більшу частину своїх сил і потребувала часу для переоснащення, поповнення та реорганізації. Протягом наступних тижнів російські сили не досягли значного територіального прогресу, окрім невеликих досягнень між Сіверськом і Бахмутом, і, здавалося, зосередилися на зміцненні свого контролю над існуючою територією.

Росія все більше покладалася на сили Групи Вагнера та ДНР/ЛНР у розслідуванні. Збройні сили ЗСУ, а потім наводили артилерію та реактивну артилерію після контакту. Звіти з відкритих джерел продовжували документувати випадки низького морального духу росіян і повідомлення про те, що російські солдати відмовлялися воювати, звільнялися з контрактів перед розгортанням або відмовлялися виконувати накази своїх начальників.⁵⁸ На початку серпня 2022 року, коли російські просування зупинилися, поступовий глухий кут і почалася війна на виснаження. Росія продовжувала наступальні дії

на Бахмут і Авдіївку в Донецькій області. ЗСУ готуються до переходу від оборонних до наступальних. Україна почала здійснювати серію партизанських нападів (включаючи вбивства) на офіційних осіб в окупованих Росією регіонах, російську урядову інфраструктуру, а також на ключові авіабази та позиції постачання в Криму. Ці напади, здійснені українським спецназом та місцевими прихильниками, безпілотні літальні апарати та ракетні удари дестабілізували контроль російських військових над регіоном і змусили Росію виділити більше сил для боротьби з повстанцями та місії внутрішньої безпеки [60].

ЗСУ почали підготовку до контрнаступу, завдавши ударів по Херсонщині та Криму, щоб знизити потенціал Росії та перешкодити поповненню своїх сил у Херсоні, включаючи атаки на ключові матеріально-технічні цілі та мости, що з'єднують окупований Херсон з рештою окупованої південної України. За словами голови Об'єднаного комітету начальників штабів США генерала Марка А. Міллі, до 8 вересня Україна здійснила понад 400 ударів з HIMARS.

Ці удари, ймовірно, серйозно ускладнили матеріально-технічне забезпечення Росії та постачання артилерійських боєприпасів, націлившись на раніше недоступні склади. ЗСУ також розгорнули високошвидкісні удари. протирадіаційні ракети (HARM), які використовуються для націлювання на радары або системи радіоелектронної боротьби, на своїх винищувачах МіГ-29 російського виробництва. Схоже, російські війська передислокувалися з Донецька та Луганська на південь України, готуючись до наступу ЗСУ.

Спостерігачі помічали повідомлення про підготовку України до наступу протягом місяців, але припускали, чи мають ЗСУ достатньо навченого особового складу та обладнання (такого як танки та бронетехніка). транспортні засоби для швидкого транспортування піхоти) для підтримки наступальних операцій, а також можливі ризики піддати інші фронти контратаці російських військ шляхом відволікання ресурсів.

Наступ на Херсонщині 29 серпня 2022 року Україна розпочала довгоочікуваний наступ на Херсонщину на півдні. Офіційні особи США спочатку вважали, що наступ був частиною стратегії «формування» для

покращення позиції ЗСУ для майбутніх контрнаступів. Деякі звіти вказували на те, що українські сили за порадою офіційних осіб США вирішили, що менший наступ дасть ЗСУ гнучкість для розгортання ресурсів іншим фронтам і вести багаторазові контрнаступи проти відкритих російських рубежів. 66 На початку вересня 2022 року наступальні операції ЗСУ досягли незначного, але стійкого прогресу на трьох фронтах у Херсоні, відкинувши частину російських сил. Сили ЗСУ напшовхнулися на значні та рішуче протистояння, включно з інтенсивним використанням артилерії та авіаційної підтримки [72].

Водночас ЗСУ почали наступ на іншому фронті, у північно-східному районі Харкова. Харківська наступальна операція У Харківській області ЗСУ, схоже, використали слабе місце в російській обороні та захопили кілька міст (наприклад, Балаклію) на початку вересня 2022 року, що потенційно відкриває можливість націлити на ключове місто постачання Куп'янськ. У звітах зафіксовано, що війська Росгвардії, які не були навчені та не обладнані для ведення бойових дій на передовій, і нижчі війська ЛНР укомплектовували російські позиції. Виявилось, що ЗСУ консолідували орієнтовне ядро з п'яти-шести бригад для початку контрнаступу.

ЗСУ виграли від того, що Росія стягнула свої найбільш боєздатні війська на південь до Херсона, а також від очевидних провалів російської розвідки та командування, оскільки Росія не змогла виявити Нарощування ЗСУ та організація скоординованої відповіді. Очолювані танками та бронетехнікою, ЗСУ швидко використали свій прорив за допомогою високомобільних підрозділів, які наступали за російськими силами, влаштовуючи засідки та відсікаючи російські підкріплення. ЗСУ також розпочали наступ на південь від Ізюма та Лиману, щоб чинити тиск на російські сили, погрожуючи відрізати російські сили в цьому районі. До 10 вересня російські війська оголосили про вихід з Ізюма, що стало символічною заявою після майже повного розгрому російських військ у цьому районі. Розвал російських військ призвів до того, що ЗСУ просувалися настільки швидко, що командування ЗСУ було важко стежити за своїми підрозділами [72].

Міністр оборони України Олексій Резніков заявив, що наступ пройшов «краще, ніж очікувалося», і що Україна зосередилася на консолідації та захисті відвойованих. До 11 вересня Росія оголосила, що відвела всі сили на захід від річки Оскіл, при цьому Україна повернула собі понад 1000 квадратних миль території та майже всю раніше окуповану територію в Харківській області. Протягом цього періоду російські війська продовжували розпадатися, включно з підкріпленнями, такими як 90-та танкова дивізія та новостворений 3-й армійський корпус, які були кинуті для стабілізації російських ліній. Після повернення Ізюму ЗСУ пройшли через річку Оскіл до Луганська, до ключового вузла Лиман, критично важливого для зусиль Росії просуватися далі в Донецьк.

Заявлена Росія анексія українських територій 30 вересня Путін оголосив, що Росія анексує українські області — Донецьку, Херсонську, Луганську та Запорізьку. Це оголошення було зроблено в розпал численних успішних українських військових наступальних дій і було визнано незаконним більшістю міжнародної спільноти. Оголошення Путіним про анексію, можливо, мало на меті підтвердити прихильність Росії вести війну, незважаючи на невдачі, і відповідало посиленню риторики Путіна, який пов'язував конфлікт в Україні з більшим конфліктом між Росією та Заходом. Незаконно заявивши про анексію цих регіонів, Путін поклав край будь-якій безпосередній перспективі переговорів чи дипломатичного вирішення війни. Оголосивши ці території частиною Росії, Путін також відкрив можливість дислокації солдатів строкової служби, яких заборонено примусово відправляти за кордон, якщо не буде оголошено воєнний стан [55].

До початку жовтня 2022 року ЗСУ продовжували використовувати свій успіх і відкидати російські війська до Луганська. У травні 2022 року ЗСУ захопили ключовий осередок Лиман, де раніше точилися запеклі бої. Російські сили продовжували відступати, залишивши значну кількість військової техніки (включно з танками та артилерійськими боєприпасами), що допомогло продовжити наступ ЗСУ. На відміну від розгрому російських військ у Харкові, ЗСУ зіткнулися з жорстким і рішучим опором у Херсоні. Як зазначалося вище,

Росія перекинула частину своїх найбільш боєздатних сил, які залишилися, готуючись до очікуваного наступу ЗСУ на півдні. Коли українські війська відвоювали частину території в Херсонській області, російські сили відійшли на підготовлені рубежі оборони та завдали значних втрат ЗСУ. Західна допомога у сфері безпеки (така як M777 і HIMARS) знову виявилася вирішальною, оскільки дала ЗСУ можливість наносити удари на великій відстані, щоб ізолювати російські сили шляхом націлювання на командування та управління, логістику та мости.⁷⁹ У той же час ЗСУ продовжували демонструвати гнучкість і нововведення, завдавши численних ударів углиб Росії.⁸⁰ 8 жовтня Україна підірвала частини Керченського мосту, що з'єднує окупований Крим і Росію. У відповідь Росія випустила понад 80 ракет і двадцятки безпілотників, щоб атакувати понад 20 українських міст. Україна також двічі атакувала російську авіабазу Енгельс, де базується частина її стратегічних бомбардувальників, у грудні 2022 року, ще раз продемонструвавши здатність України завдавати ударів глибоко всередині Росії.

До осені 2022 року певний імпульс на полі бою перемістився в Україну, і Росія зіткнулася з перспективою поразки на кількох фронтах. Російські сили страждали від нестачі особового складу, скорочення запасів техніки та боєприпасів, а також від низького бойового духу. Можливо, після цих російських невдач Путін почав отримувати більш точне розуміння стану російських збройних сил і те, що поточна стратегія Росії та звичайні сили в Україні були недостатніми. У відповідь Путін на початку жовтня 2022 року призначив нового командувача Об'єднаним угрупованням військ РФ в Україні генерала Сергія Суровікіна. Він має репутацію компетентного, якщо жорстокий, генерал, метою Суровікіна було зупинити втрати росіян і стабілізувати лінію фронту. Щоб зробити це, Суровікін прийняв більш оборонну стратегію, включно з будівництвом обширних, переплетених оборонних ліній на півдні України.

Тисячі мобілізованого персоналу були негайно відправлені на передову, часто з обмеженою підготовкою та обладнанням. Незважаючи на їх низьку

якість, ці нові війська дозволили Росії посилити свої лінії, а в деяких випадках навіть провести ротацію та відпочити підрозділи. Командувач Збройними силами України генерал Валерій Залужний прямо заявив: «Російська мобілізація спрацювала. Це неправда, що їхні проблеми настільки серйозні, що ці люди не будуть боротися. Вони будуть».

У той же час і, ймовірно, в результаті зростання національного розбіжності щодо ведення війни, Росія розпочала відновлену кампанію ударів, націлених на ключову енергетичну інфраструктуру по всій Україні. Незважаючи на поширену оцінку того, що російські запаси високоточних боєприпасів великої дальності вичерпуються, Росія продовжувала здійснювати такі атаки (включно з потужними ракетними обстрілами в листопаді та грудні 2022 року). Щоб компенсувати скорочення своїх запасів і обмеження на виробництво нових МПГ, Росія імпортувала іранські безпілотники, щоб поповнити свій арсенал високоточних боєприпасів. Використання дешевих, але ефективних іранських безпілотників форсує українське повітря оборони витратити свої обмежені боєприпаси, потенційно ставлячи перед Україною вибір пріоритетності протиповітряної оборони критичної інфраструктури або її передових сил. Крім того, зношення протиповітряної оборони України також дозволить ВКС діяти вільніше, на відміну від поточної неохочості до ризику операції над Україною. У листопаді 2022 року Росія оголосила про відхід від міста Херсон на більш оборонні рубежі на схід від Дніпра. Росія змогла вивести деякі зі своїх найбільш боєздатних підрозділів у належному стані, зберігши їх для очікуваних наступів взимку та навесні. Схоже, що Путін поступився виходу з Херсона після того, як, як повідомляється, протягом місяців відмовляв російським військовим у проханнях відступити з відкритих позицій там.

Завдяки створенню більш придатних для оборони рубежів і введенню нового мобілізованого персоналу Росія змогла стабілізувати свої лінії, включаючи притуплення подальших нападів ЗСУ з метою захоплення ключових міст Кремінна та Сватове на Луганщині. Більшість бойових дій незабаром стали виснажливими, оскільки відносно тепла зима обмежувала

здатність будь-якої сторони проводити швидкі наступальні маневри через вологу та багнисту місцевість.

Російська тактика адаптована, коли російські сили проводять зондувальні атаки для виявлення та фіксації позицій ЗСУ, які потім атакують менші професійні підрозділи. Російські війська також адаптувалися до використання HIMARS та іншої високоточної ударної зброї, розосередивши матеріально-технічне забезпечення та командно-контрольні центри, а також шляхом більш ефективного використання радіоелектронної боротьби [43].

Лише через три місяці на початку січня 2023 року Суворовкін був замінений начальником Генерального штабу Валерієм Герасимовим. Заміна відбулася, незважаючи на поширену оцінку того, що Суворовкін був одним із найздібніших командирів Росії; йому в основному приписували стабілізацію російських ліній після успішних українських наступів. Були дебати щодо того, що заміна Суворовкіна, можливо, продемонструвала тривалі нереалістичні очікування російських політичних діячів на полі бою.

Хоча можливо, що Путін почав отримувати точнішу інформацію про стан російської армії, російська риторика та заявлені цілі свідчать про те, що між очікуваннями та наявними ресурсами продовжує існувати невідповідність. Директор національної розвідки Авріл Хейнс зазначила в грудні 2022 року: «Я дійсно думаю, що Путін стає все більш поінформованим про виклики, з якими стикаються військові в Росії, але нам досі не ясно, чи має він повну картину на цьому етапі. про те, наскільки їм важко». Після відходу Росії з міста Херсона обидві сторони зосередилися на відновленні сил і накопиченні техніки та боєприпасів для підготовки до очікуваних весняних наступів. У грудні 2022 року Головнокомандувач Збройних сил України Валерій Залужний заявив, що «Важливіше зараз зосередитися на накопиченні ресурсів для більш тривалих і важких боїв, які можуть початися наступного року». Також у грудні Сполучені Штати оголосили, що розпочнуть проведення загальновійськової підготовки підрозділів ЗСУ, включно з підготовкою особового складу батальйону та бригади для управління операціями (для отримання додаткової інформації дивіться

текстове поле «Нові українські підрозділи для контрнаступу» нижче). Сполучені Штати та західні союзники також зобов'язалися постачати Україні різноманітні бронетранспортери, бойові машини піхоти та велику кількість західних танків (насамперед основні бойові танки типу Leopard). Офіційні особи сподівалися, що шляхом поєднання підвищення кваліфікації з новими західних танків і бронетехніки, ЗСУ отримали б можливість проводити більш ефективні наступальні операції з меншими втратами [43].

Нові українські підрозділи для контрнаступу Разом із наданням Україні зброї Сполучені Штати та союзники зобов'язалися у грудні 2022 року підготувати нові українські підрозділи, які будуть використані як провідні для контрнаступу, розпочатого влітку 2023 року. Дев'ять бригад ЗСУ (приблизно 3500 чол. - 4000 військовослужбовців кожен) були навчені та оснащені західними партнерами, ще три оснащені Україною. Крім цих 12 бригад, Україна організувала в МВС 9 бригад; ці підрозділи підпорядковуються військовим і діють на підтримку ЗСУ. Сім бригад внутрішніх справ – від Нацгвардії, по одній – від Нацполіції та Прикордонної служби. Хоча оснащення легше, ніж звичайні бригади ЗСУ, багато з цих бригад мають великий бойовий досвід. Західне навчання складалося з двох основних компонентів. Перший компонент – навчання українських підрозділів на західному обладнанні, такому як піхота чи бойові броньовані машини (БМП/БМП), як-от БМП Bradley. Замість того, щоб розповсюджувати нове обладнання по ЗСУ, у вибраних підрозділах було розгорнуто певні системи для покращення знайомства та компетентності. Другий компонент був зосереджений на переході ЗСУ до загальновійськових операцій у стилі НАТО та відходу від радянської військової спадщини. Загальнозбройні операції — це спільне застосування сил і засобів кожного з видів бойових дій (артилерія, танкова армія, піхота тощо) для дій одночасно, а не окремо та послідовно [43].

Західні офіційні особи стверджували, що навчання загальновійськовим операціям дозволить ЗСУ максимізувати можливості, надані новою безпековою підтримкою, і допомогти прорвати укріплені російські сили. Західні зусилля з

навчання зіткнулися з кількома перешкодами. По-перше, майже весь особовий склад нових підрозділів ЗСУ – це новобранці, а не досвідчені кадри. Таким чином, їх спочатку потрібно навчити базовим навичкам піхоти. По-друге, загальновійськові операції складні і важкі. Загалом західні військові готують підрозділи до загальновійськових дій кілька місяців, тоді як новим підрозділам Збройних сил України приділяли лише кілька тижнів підготовки. Нарешті, незважаючи на початкові кроки щодо переходу до доктрини НАТО в стилі НАТО, ЗСУ все ще переважно покладаються на командування та управління радянського типу, особливо при організації операцій вищого рівня.

Починаючи з січня 2023 року, Росія розпочала низку локальних наступів на півдні (навколо Вугледара), продовжила наступ для захоплення Бахмута та здійснила контратаку в Луганську навколо Кременної замість того, щоб продовжувати оборонну стратегію, яку розробив генерал Суворовікін.

Спочатку було незрозуміло, чи були ці наступи пробними атаками чи першою частиною очікуваного весняного наступу. Однак незабаром стало очевидно, що це були основні наступи Росії, а не підготовчі атаки, причому Росія вчинила багато своїх професійних підрозділів, що залишилися. (наприклад, ВДВ і морська піхота), обладнання та боєприпаси. Російська мобілізація допомогла задовольнити її нагальну потребу в персоналі та стабілізувала її лінії, але вона лише забезпечила достатньо персоналу для поповнення втрат, а не для створення нових підрозділів. Крім того, більшість цього особового складу було поспішно відправлено на лінію фронту з незначною підготовкою або підготовкою до наступальних операцій і з обмеженим керівництвом через значні втрати серед молодших офіцерів. Росіяни не змогли подолати опір ЗСУ та зазнали значних втрат, частково через фронтальні атаки та інші раніше невдалі стратегії. Час наступу Росії був сумнівним і, можливо, був результатом нетерпіння з боку російського керівництва. Призначення Герасимова, ймовірно, вказувало на його готовність розпочати наступальні операції незалежно від стану військ. Російське керівництво також, ймовірно, прагнуло досягти певних територіальних

здобутків до того, як обіцяна західна безпекова допомога (наприклад, нові західні танки) була розгорнута на полі бою. Розпочавши свій головний наступ раніше, Росія витратила цінний особовий склад, обладнання та боєприпаси, які їй могли знадобитися, весни для захисту від очікуваного контрнаступу України. Незважаючи на провал зимового наступу Росії, деякі західні офіційні особи залишалися скептичними щодо здатності ЗСУ рішуче перемогти російських військових у найближчому майбутньому [53].

Під час прес-конференції у січні 2023 року голова Об'єднаної Начальник штабу генерал Міллі заявив: «З військової точки зору я все ще стверджую, що цього року буде дуже, дуже важко викинути російські війська... Це не означає, що цього не може статися; це не означає, що цього не станеться, але це буде дуже, дуже складно».

Навесні 2023 року імпульс продовжував коливатися на користь України, оскільки ЗСУ продемонстрували значну гнучкість і стійкість, захищаючись від Росії, наступу. Після того як Росія використала більшу частину наступального потенціалу, який залишився під час зимового наступу, обидві сторони зосередилися на Бахмуті, де ПВК Вагнера вела жорстоку боротьбу за захоплення символічно важливого міста в Україні (див. текстове поле нижче).¹⁰⁹ Битва за Бахмут Бахмут і Його навколишні поселення були ареною інтенсивних боїв з літа 2022 року, більшу частину яких з російського боку вела приватна військова компанія (ПВК) групи Вагнера. Аналітики продовжують обговорювати цінність Бахмута, загалом погоджуючись, що він має тактичну користь, але невелике стратегічне значення. Здається, обидві сторони зосереджувалися на символічній важливості міста, при цьому Росія намагалася представити його захоплення як частину своєї обіцянки захопити всю Донецьку область, а Україна прагнула продемонструвати свою рішучість захистити всю свою територію [53].

У боротьбі за Бахмут ПВК «Вагнера» та її лідер Євген Пригожин прагнули підвищити свій авторитет, представивши ПВК «Вагнера» як більш боєздатну та боєздатну силу, ніж російські військові. Звіти вказували, що

Пригожин розглядав захоплення Бахмута як спосіб підвищити свій авторитет серед російського керівництва та створити авторитет Вагнера як незалежної інституції в Росії. Щоб компенсувати скорочення артилерійської підтримки, «Вагнер» покладався на переважну живу силу, щоб виснажувати ЗСУ. «Вагнер» набрав значну кількість ув'язнених із в'язниць і використовував їх для масових нападів, зазнаючи при цьому великих втрат. Замість того, щоб відступити, ЗСУ спрямували значні ресурси, включно зі своїми найкращими та найдосвідченішими підрозділами разом із підрозділами Сил територіальної оборони, щоб захистити Бахмут. Керівництво ЗСУ та України вважало, що оборона Бахмута може завдати шкоди російським військам і створити сприятливий баланс сил для початку контрнаступу ЗСУ. Незважаючи на те, що коефіцієнт вибуття, ймовірно, був на користь України, втрати росіян склалися здебільшого із засуджених, набраних із в'язниць, тоді як втрати ЗСУ склалися з найдосвідченіших військових. Протягом дев'яти місяців інтенсивність і зосередженість кожної сторони зосередилися на Бахмуті, оскільки російські наступальні дії в інших частинах України не досягли значного успіху до початку 2023 року. Сили Вагнера отримували матеріально-технічну та іншу підтримку від російських сил (включно з деякими підрозділами ВДВ). воюючи разом з Вагнером), але напруга між Пригожиним і російським військовим керівництвом продовжувала зростати, оскільки Пригожин приписував собі заслугу в будь-якому успіху. До травня 2023 року війська Вагнера закріпилися на висотах навколо Бахмута та поступово змусили ЗСУ відійти на околиці міста. Наприкінці травня Пригожин оголосив про захоплення Бахмута і заявив, що група Вагнера передасть контроль над містом регулярним російським військам [65].

Поки тривали бойові дії в Бахмуті та його околицях, обидві сторони продовжували відновлювати свої сили, а Росія продовжувала зміцнювати свою оборону на півдні України, зокрема в окупованій Україною Запорізькій області. Росія також продовжувала постійну кампанію ракетних і безпілотних ударів, головним чином по ключовим міським і цивільним особам. центри

інфраструктури. Ці удари змусили ЗСУ відволікти та використати критичні засоби протиповітряної оборони подалі від лінії фронту, щоб захистити міські центри, можливу мету російських ударів. Якби протиповітряна оборона України була вичерпана, це могло б дозволити ВКС вільно діяти над Україною. Українська оборона була зміцнена розгортанням передових західних систем протиповітряної оборони, включно з наданими США системами Patriot. Українські сили також розпочали серію атак і операцій, спрямованих на дестабілізацію російських сил перед очікуваним наступом України.

Розпочали підрозділи ЗСУ та української розвідки проведення ударів у глибині окупованих України та Росії. Сполучене Королівство передало Україні високоточну ракету великої дальності Storm Shadow, яку українські ВПС почали використовувати для ураження ключових цілей. Storm Shadow — і, зрештою, французька версія SCALP-EG — дозволили Україні вражати російські командні та логістичні центри, які були розпорошені після введення HIMARS влітку 2022 року. У травні 2023 року два добровольчі загони російських громадян за підтримки та підтримки України здійснили серію рейдів на південь Белгородської області Росії, ненадовго захопивши кілька сіл. Україна також розпочала те, що згодом стане серією атак безпілотників проти Москви, включно з Кремлем. ЗСУ почали досліджувати російські оборонні лінії, шукати слабкі місця та намагалися змусити російські сили здогадатися про наміри України напередодні загрозового контрнаступу. Нові підрозділи ЗСУ, навчені та оснащені на заході, сформують острие контрнаступу, сподіваючись прорвати російську оборону, яка потім може бути використана резервними частинами. Хоча ЗСУ продемонстрували, що вони можуть бути ефективною оборонною силою, було незрозуміло, чи зможуть вони керувати широкомасштабними наступальними операціями проти російських військових, які закріпилися. Як зазначалося вище, підготовка та згуртованість цих нових підрозділів були невизначеними, оскільки більшість новобранців не мали практично жодного бойового досвіду. Крім того, ЗСУ значною мірою поклалися на артилерію для підтримки наступу, і було незрозуміло, чи нові

підрозділи мали достатньо обладнання для розриву мінних полів і чи були достатньо навчені для прориву російських оборонних рубежів [65].

Російські війська почали перегрупування після катастрофічного зимового наступу, завдання було легше, оскільки ЧВК Вагнера керувала битвою за Бахмут. Здається, російські військові більше не експлуатують БТГ; ті професійні підрозділи, які залишилися, схоже, діють як ротні тактичні групи і розгорнуті як мобільні резерви або ударні групи. Для проведення наступальних операцій Росія реорганізувала багато своїх підрозділів у «штурмові загони», які є меншими підрозділами, створеними для нападу та захоплення українських позицій. Через втрати, однак, майже кожен російський підрозділ, ймовірно, повністю або частково складається з мобілізованого персоналу. з різним ступенем компетентності та підготовки.

Російські військові продовжували страждати від проблем з командуванням і управлінням, з очевидним розривом між командуванням на місцях і вищим керівництвом у Москві, що, ймовірно, сприяло продовженню зміни російських командувачів в Україні. Росія продовжувала замінювати старших офіцерів. Крім того, у соціальних мережах продовжували з'являтися скарги від російських солдатів, критикуючи брак обладнання та погане керівництво. Ці потрясіння підкреслили брак спілкування та координації між вищим керівництвом і місцевими командирами. Нестабільність у російському командуванні та управлінні загрожувала погіршити ефективність російської армії та дозволити ЗСУ скористатися відсутністю зв'язку. Очікування щодо контрнаступу ЗСУ зростали протягом травня. Дехто стверджував, що ці очікування ігнорують ймовірну реальність складної боротьби попереду. Українські та західні офіційні особи визнали труднощі, пов'язані з оборонними укріпленнями Росії. Виявилось, що українське керівництво перебувало під тиском продемонструвати, що воно може використати допомогу Заходу в галузі безпеки, щоб перемогти російські сили. Деякі західні та українські офіційні особи побоювалися, що без успіху підтримка України може зменшитися, а тиск на Україну щодо переговорів з Росією може посилитися [76].

Контрнаступ України влітку 2023 року. Довгоочікуваний контрнаступ України з повернення окупованих Росією територій на півдні та сході України розпочався на початку червня 2023 року, але наштовхнувся на сильніший, ніж очікувалося, опір, що змусило ЗСУ скорегувати тактику та досягти поступових успіхів проти укріплених російських рубежів. І Росія, і Україна продовжують зазнавати значних втрат, втрат техніки та виснаження артилерійських боєприпасів. Можливість ротації, поповнення та відновлення сил, ймовірно, вплине на здатність кожної зі сторін підтримувати операції. Для ЗСУ здатність зосередити достатню кількість сил за достатньої підтримки, ймовірно, вплине на майбутній успіх її наступу, особливо тому, що Росія продовжує намагатися відтягнути сили ЗСУ з півдня, атакуючи північно-східні Харківська та Луганська області України. Ближче до кінця травня 2023 року ЗСУ зробили деякі здобутки навколо флангів Бахмуту, відкинувши російські сили. 3-тя окрема десантно-штурмова бригада України прорвалася крізь низку російських рубежів, використовуючи прогалини та очевидну відсутність координації між частинами ПВК Вагнера, що відходили, та підрозділами російської армії. Україна продовжувала зондування та переслідування російських сил, зокрема шляхом вторгнення до російського міста Белгород, поблизу українського кордону та посилили артилерійські та дальні удари, щоб дестабілізувати російські сили та замаскувати фокус контрнаступу [76].

На початку червня ЗСУ розпочали серію атак на півдні України. Ці операції були частиною основного контрнаступу України, до якого ЗСУ залучили кілька своїх нових підрозділів, навчених і оснащених на заході. На сьогоднішній день контрнаступ був спрямований на три напрямки просування: південний (Оріхів-Токмак), південний схід (Велика-Новосілка) та схід (Бахмут). ЗСУ також досліджували російські лінії на заході на річці Дніпро в Херсонській області, погрожуючи потенційною атакою через річку, яка може змусити Росію відвести сили з інших місць на лінії фронту. Згодом Росія нібито підірвала Каховську дамбу в Україні, затопивши величезні частини нижньої Херсонської області, що майже унеможливило ЗСУ провести операцію з

наведення мостів у найближчому майбутньому. Контрнаступ України наптовхнувся на негайний опір росіян і, як повідомляється, зазнав значних втрат, включаючи втрати нещодавно поставлених західних танків і бойових машин піхоти. Міністр оборони США Ллойд Дж. Остін III заявив на початку наступу: «Будуть зупинки і починається. Відбудуться речі, яких українці не передбачали. У українців будуть можливості для використання».

Більшість початкових нападів включалися на рівні батальйонів або менших підрозділів, оскільки ЗСУ намагалися реалізувати більш широкі стратегії загального збройного характеру та координацію. Особливо важким завданням для українських військ була необхідність прорвати великі мінні поля Росії. Українська техніка для розмінування стала основною ціллю для російських військ.

Російські сили продемонстрували високий рівень тактичної гнучкості та здатності до навчання та адаптації. Незважаючи на повідомлення про низький моральний дух, російські сили продовжують чинити опір та проводити ефективні операції з протидії нападам ЗСУ. Багато російських підрозділів на осі Оріхів-Токмак і навколо неї походять із 58-ї загальновійськової армії Росії (СВА), яка залишилася ефективною та боєздатною та не зазнала такого ж рівня виснаження, як інші російські сили. Схоже, що російські війська використовують великі укріплення та мінні поля, підготовлені перед наступом, і намагаються втягнути сили ЗСУ та влаштувати засідку, лише потім відходячи на інші підготовлені оборонні позиції за підтримки артилерії, протитанкових груп і гелікоптерів для атаки на механізовані формування ЗСУ. ЗСУ поступово досягли поступових успіхів, захоплюючи невеликі міста та відтісняючи російські сили за їхні початкові лінії оборони на півдні України. Одні з найбільших досягнень України були досягнуті навколо Бахмута, де ЗСУ продовжували тиснути на російські сили на околицях міста. Україна також намагалася використати плутанину та хаос російської Групи Вагнера заколот наприкінці червня 2023 року, який ще більше викрив хаос і плутанину в російському командуванні та управлінні [51].

Заколот Групи Вагнера 23 червня 2023 року російська «Група Вагнера» та її лідер Євген Пригожин розпочали найсерйозніший виклик правлінню російського президента Володимира Путіна. Заколот відбувся після загострення напруженості між Пригожиним і Міністерством оборони (МО), зокрема міністром оборони Росії Сергієм Шойгу та начальником Генштабу Валерієм Герасимовим. У відео Пригожин звинуватив військове керівництво у фабрикуванні приводу для вторгнення Росії в Україну та безпідставному вбивстві військових, у тому числі в атаці на підрозділи Вагнера. Деякі оглядачі припускають, що відео Пригожина та подальша ескалація спочатку були спробою запобігти вимогам, щоб усі «добровольчі» формування підписали контракти з Міноборони Росії, фактично припинивши автономію Групи Вагнера. Російська влада видала ордер на арешт за «підбурювання до збройного повстання». Для Пригожина незабаром після півночі 24 червня. Спочатку здавалося, що Пригожин і залишки Групи Вагнера будуть контролювати та, можливо, розширювати свої операції за кордоном, зокрема в Африці. Однак Пригожин разом із кількома ключовими командирами Групи Вагнера були вбиті коли приватний літак вибухнув у Росії 23 серпня 2023 р. Російські офіційні особи незабаром відвідали кілька країн, де розміщена група Вагнера, продемонструвавши постійну підтримку Росією операцій приватних військових компаній (ЧВК) — хоча й під новою командною структурою. Російські служби безпеки, схоже, конкурують для контролю закордонних операцій Вагнера, але точна структура та нагляд за цими операціями залишаються незрозумілими. Кілька інших російських ПВК, схоже, намагаються взяти під контроль закордонні операції «Вагнера», але вони менш незалежні, ніж група «Вагнера», і, ймовірно, діятимуть під більш пильним контролем російської розвідки. Заколот також підкреслив розбійний і роз'єднаний характер російського командування та контролю, коли Росія, як повідомляється, заарештовувала або звільняла різних ключових військових офіцерів за фактичну чи мовчазну підтримку заколоту. Російська влада поспішно відкинула такі звинувачення, але ключові командири, включаючи генерала Суровікіна, здається, були усунені від

командування. Заколот, ймовірно, збільшив попит на лояльність до російського політичного керівництва, а не на ефективність серед його військових командирів [51].

Стратегія України щодо швидкого прориву та використання оборонних ліній Росії не принесла успіху. Замість того, щоб поступитися та поступово виснажувати ЗСУ, російські військові вирішили розгорнути свої сили для захисту своїх початкових укріплених ліній. Хоча ця стратегія змусила ЗСУ виділяючи більше підрозділів і ресурсів, ніж передбачалося, це також призвело російські сили до початкової оборони, а не до збереження підрозділів у резерві для контратаки проти можливого прориву. Крім того, незважаючи на плутанину та відволікання, викликані заколотом групи Вагнера, російські війська змогли здійснити серію атак у північній Луганській та Харківській областях України. Ці атаки принесли мінімальні здобутки, але частину вдалося відволікти зосередити та підрозділи подалі від контрнаступу України на півдні.

Наприкінці червня ЗСУ оголосили оперативну паузу, щоб перегрупувати та скоригувати тактику перед обличчям жорсткого опору Росії. За словами голови Об'єднаного комітету начальників штабів Марка Міллі, Зараз українці зберігають свою боєздатність і вони повільно, цілеспрямовано та стабільно пробиваються через усі ці мінні поля... На мій погляд, це далеко не провал... І я залишаюся при тому, що ми сказали. раніше, це буде довго, це буде важко, це буде криво. І врешті-решт ми побачимо, куди опиняться українці порівняно з росіянами.

Більша частина бойових дій також була зосереджена на артилерійських дуелях, коли кожна сторона намагалася влучити в ціль і знищити артилерію та реактивну артилерію противника. Артилерія також є центральною частиною нової скоригованої стратегії контрнаступу ЗСУ. ЗСУ використовують певні переваги в дальності та точності, намагаючись поступово знищити лінії постачання та ізолювати російські сили. Через великий обсяг використання артилерії забезпечення ЗСУ достатньою кількістю артилерійських боєприпасів було головною метою допомоги Заходу. Щоб продовжити надання Україні

негайних поставок артилерійських боєприпасів, у липні адміністрація Байдена вирішила надати касетні боєприпаси або вдосконалені звичайні боєприпаси подвійного призначення (DPICM). Окрім використання артилерії великої дальності та високоточних боєприпасів для ізоляції російських військ, Україна збільшила використання нею асиметричних атак, у тому числі всередині Росії. Україна продовжує атакувати Москву безпілотними літальними апаратами, націлюючись на аеродроми, військову інфраструктуру та сам центр Москви, а також військово-морські безпілотні літальні апарати, які атакували кораблі в російських портах. ЗСУ також продовжували наносити удари по мостах, що з'єднують Крим із Росією, і проводили рейди силами спеціального призначення. річку Дніпро в Херсонську область. Контрнаступ України незабаром загруз у боротьбі, що змусила ЗСУ скоригувати свій підхід, оскільки прогрес зупинився, а втрати зросли. Президент України Зеленський визнав, що прогрес був «ймовірно повільнішим, ніж хтось хоче». Замість того, щоб продовжувати проводити швидкі маневри, ЗСУ повернулися до звичних стратегій, таких як атаки малих підрозділів і послідовне застосування артилерії перед штурмом піхоти. ЗСУ також почали поєднувати навчені та оснащені на заході підрозділи з більш досвідченими, але загалом менш добре оснащеними підрозділами. Повідомляється, що до кінця липня ЗСУ залучили більшість своїх резервів до триваючої спроби прорвати російські лінії.

ЗСУ здійснили невеликі, але тактично важливі прориви в російських лініях. До серпня 2023 року ЗСУ захопили місто Роботине — на півдні (Оріхів-Токмак) фронту в Запорізькій області — і, здавалося, пробили першу з кількох російських оборонних рубежів. Здається, Росія використала деякі зі своїх останніх стратегічних резервів і передислокувала сили зі свого контрнаступу на північному сході України, щоб притупити прорив ЗСУ. ЗСУ спробували використати свій успіх і проштовхнути російські оборонні рубежі, націлившись на місто Вербове, на південний схід від Роботина. Навіть якщо ЗСУ не в змозі продовжувати свій прорив, вони можуть все частіше націлюватися на російські

тилові райони (включаючи матеріально-технічне забезпечення та об'єкти управління) за допомогою артилерійських і високоточних ракетних ударів, коли ЗСУ відвойовують територію. Хоча незрозуміло, чи має Росія достатньо сил для продовження оборони від атак ЗСУ, включно з достатньою кількістю боєздатних підрозділів, щоб відбити прориви ЗСУ поблизу Роботиного та Вербового, її сили продовжують накладати витрати на ЗСУ та утримує її оборону. Траєкторія контрнаступу, ймовірно, залежатиме від того, яка сторона зможе підтримувати бойову міць і краще керувати темпами вибуття [64].

РОЗДІЛ 3.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022

За останні кілька років багато написано про соціально-економічні наслідки війни та нестабільну ситуацію в Україні. Однією з головних соціальних проблем сучасної України є конфліктна ситуація, яка впливає на всі сторони економічного та соціального життя. Очевидно, що воєнний конфлікт є не лише внутрішньою проблемою України, є докази того, що він суттєво впливає на міжнародні та геополітичні відносини, міжнародний бізнес, міжнародну безпеку та стійкість, зовнішню торгівлю та інвестиції. Варто підкреслити деякі соціальні виміри української кризи. Насправді їх дуже багато, особливо якщо говорити про українську соціально-економічну ситуацію та розвиток.

Соціально-економічний контекст воєнного конфлікту став інструментом вирішення криз і конфліктів, а також національної безпеки. У національній економіці зростає роль соціальної сфери в умовах життя людини та підвищення можливостей реалізації людського потенціалу. Природно, що ефективна соціальна сфера не може існувати без потужної економічної бази. Економіка України перебуває в кризі, регіони країни охоплені військовим конфліктом. Отже, всі ці факти негативно відображаються на українській соціально-економічній сфері. Основними соціальними проблемами є: соціальний захист, проблема працевлаштування, матеріальне забезпечення українців, психологічна адаптація. Військові дії призвели до певних соціальних проблем, які впливають на суспільний розвиток Європи. Головна проблема – українська міграція. Через воєнний конфлікт люди мігрують до інших країн у пошуках кращої якості життя. Так, з 2014 року низка українців попросили притулку в країнах Європи. У грудні 2015 року в Європі було 1345 прохачів притулку з України, у грудні 2016 року їх кількість становила 700 (Євростат, 2016). Проте така кількість

українців виносить проблему їх соціальної підтримки та добробуту на європейські країни. Щодо конкретних напрямків міграції українці обрали Португалію, Чехію, Польщу, Мальту, Ліхтенштейн, Іспанію. Отже, українці просили притулку переважно в країнах Південної та Східної Європи. Основною причиною цього є схожість соціально-економічної моделі цих країн з українською моделлю соціальної економіки. Таким чином, військовий конфлікт в Україні створює ще одну критичну зону міграції в Європі. Як і в європейських країнах, також існує проблема міграції молоді. Проблема міграції українського населення до Європи посилюється тим, що в Україні середньорічна заробітна плата майже в 10 разів нижча, ніж у країнах Європи.

Отже, кризова ситуація в Україні створила зону соціальної нестабільності в Європі. Сьогодні, через воєнний конфлікт в Україні, немає можливості для високого економічного розвитку та підвищення рівня життя українського населення. Тому вирішення соціально-економічних наслідків воєнного конфлікту є пріоритетним завданням не лише для України, а й для Європи [52].

Ще однією соціальною проблемою є поява в Україні категорії внутрішньо переміщених осіб. Їх реальну кількість встановити важко. Проте офіційна статистика не відображає реальних масштабів переселення, оскільки частина громадян залишила зону бойових дій самостійно (переїхавши до родичів, друзів тощо без реєстрації). Ще одна величезна проблема української зони проведення АТО – це психологічна адаптація людей з регіону АТО. Українські психологи спільно з представниками органів влади, місцевого самоврядування, громадських (волонтерських) організацій та волонтерами здійснили велику психологічну підтримку та допомогу громадянам, які переселяються з тимчасово окупованих територій та районів проведення АТО. Але таких людей дуже важко знову інтегрувати в суспільство, знайти їм нову роботу чи повернутися на попереднє місце роботи. Нестабільність в Україні призвела до загального зменшення чисельності українського населення.

Ця тенденція збільшила бідність в країні, знизила купівельну спроможність українців та спричинила інші соціальні проблеми. Протягом

2014–2016 років кількість безробітних в Україні перевищує 9%. Також показано воєнний конфлікт в Україні та її соціальну сферу. Ще одним негативним проявом української кризи є зростання злочинності. У 2014 році було скоєно близько 530 тисяч злочинів. Це дуже високий показник. Більше того, вона зросла за наступні два роки на 62 тисячі злочинів. А в 2016 році було скоєно 592,6 тис. злочинів. У 2017 році було скоєно 523,9 тис. злочинів. Ця ситуація вимагає негайного вирішення. Така велика кількість скоєних злочинів також характеризує Україну як нестабільну соціальну зону для Європи.

Отже, основними соціальними викликами воєнного конфлікту в Україні є загибель людей, міграція, злочинність, безробіття, низький порівняно з Європою рівень середньої заробітної плати, негативний вплив на громадянське суспільство та соціалізацію, необхідність відновлення інфраструктури. Усі ці соціальні наслідки воєнного конфлікту в Україні сформували зону нестабільності в Європі та вплинули на геополітичні відносини в Європі [52].

Безперечно, Україні потрібен особливий підхід до вирішення всіх соціально-економічних проблем країни. Тільки комплексний підхід дозволить використати наявні українські ресурси та передовий європейський досвід. Таким чином, запропоновано механізм вирішення соціально-економічних проблем української кризи. Однією з головних проблем є соціальні виклики, які мають низку різноманітних проблемних складових. Це минуле і теперішнє становище. Виходячи з цього, запропоновані сфери вирішення проблем такі як співпраця середнього класу в ЄС та Україні, неполітичні інструменти (вплив малих і середніх підприємств, студентів, культури, соціальної організації та середовища на ситуацію в Україні). Одним із важливих завдань майбутнього розвитку України є забезпечення безпеки, що, безсумнівно, позитивно вплине на економічну та соціальну сферу. Поняття «безпека» виконує методологічну функцію, оскільки виступає як концептуальна ідея для пояснення певних конкретних процесів і явищ соціальної дійсності. Крім того, економічна безпека визначається сукупністю соціальних благ, необхідних для гідного життя суспільства. Отже, безпека важлива для стабільності суспільного життя

України. Охоронна діяльність має горизонтальний і вертикальний вимір. Під горизонтальним ефектом розуміють значуще для України забезпечення безпеки особи, підприємства, регіону, держави, суспільства, міжнародної спільноти.

Вертикальний вимір безпеки — це політичні, військові, економічні, інформаційні, соціальні, науково-технічні та інші види цінних паперів. Варто зазначити, що для України важливо забезпечити безпеку як по вертикалі, так і по горизонталі та на всіх рівнях. Тільки так можна буде ефективно вирішити соціальні наслідки української кризи. Розглядаючи проблеми забезпечення безпеки, постає питання про межі національного суверенітету та можливості втручання міжнародних організацій чи інших глобальних гравців. У випадку України можна вказати на слабку активність міжнародних інституцій, що унеможливило припинення кровопролитного протистояння. Отже, ЄС і США мають бути активними у врегулюванні українсько-російського конфлікту. Ці два глобальні актори можуть і повинні відігравати центральну роль у мирних переговорах між Україною та Росією, а також у стратегічних зусиллях, спрямованих на створення умов для остаточного вирішення. У період постконфліктної відбудови важливим завданням є досягнення соціальної стабільності та добробуту в Україні [61].

Розподіл прибутку між державою та виробничими регіонами також є важливою проблемою. Це може сприяти досягненню продуктивних результатів у соціально-економічному розвитку та безпеці України. Ефективні соціально-економічні зусилля мають бути спрямовані на створення умов для збільшення міжнародної торгівлі, прямих іноземних інвестицій у національну економіку, а також інвестицій у людський капітал. Таким чином, у посткризовий період соціальна економіка матиме позитивний вплив на соціально-економічне зростання України. Соціальна економіка сприяє прискоренню процесу виробництва матеріальних і нематеріальних благ, а також певним чином обмежує доступ до традиційно доступних соціальних благ. В першу чергу такими благами є освіта та охорона здоров'я. Розвиток соціальної економіки впливає, з одного боку, на їх комерціалізацію, а з іншого — на збільшення

споживачів. Важливо, щоб постраждали від російсько-українського конфлікту східноукраїнці мали якісну та доступну медичну допомогу, а також пільгові умови у сфері освіти.

Україна зробила свій вибір на користь європейської інтеграції, демонструє солідарність з європейськими цінностями та принципами та підтверджує свою готовність рухатися до європейської інтеграції та стати частиною західної цивілізації. Однак для Росії важко змиритися з таким вибором і, що ще важливіше, Європа та Україна залишаться жити поруч із несподіваним, але все ж дуже важливим сусідом – Росією. Очевидно, що Україні та іншим країнам світу необхідно будувати нову політику щодо Росії. Дослідження показують, що українська криза приносить багато соціальних викликів, таких як загибель людей, міграція, зростання злочинності, зростання безробіття, негативний вплив на громадянське суспільство та соціалізацію. Необхідно розвивати конструктивний і прагматичний підхід для забезпечення миру та стабільності в Європі та в усьому світі [61].

На нашу думку, така політика має ґрунтуватися на ключових економічних засадах, які, з одного боку, підштовхуватимуть сторони до діалогу та забезпечуватимуть припинення війни на Сході України, а з іншого – створюватимуть нові мости та міцну основу для співпраці та стабільності в Європі та світі. Таким чином, з одного боку, така політика має ґрунтуватися на зниженні залежності від російських природних ресурсів, з іншого – забезпечувати розвиток неполітичних форм співпраці, вигідних для всіх сторін. Таким чином, альтернативними опорами та мостами є: інтелектуальна еліта та розвиток співпраці та відносин із середнім класом, які відіграють важливу роль; науково-освітнє співробітництво (університети, викладачі); мобільність студентів; культурне та екологічне співробітництво; кооперація малих і середніх підприємств.

РОЗДІЛ 4.

МЕТОДИЧНИЙ РОЗДІЛ – РОЗРОБКА УРОКУ НА ТЕМУ: «СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2022 Р.»

Тема російсько-української війни є актуальною та обов'язково має

викладатись в шкільному курсі історії України як одна з найбільш важливих та актуальних тем. Проте ще є не розробленою методика викладання уроків з даною тематикою. Своїми спостереженнями та рекомендаціями поділилися вчителі історії-автори освітнього подкасту «Podcasterix» Яцек Станішевський, Александер Павліцкі та Якуб Лоренц з однієї з приватних шкіл у Варшаві. У випуску свого подкасту під назвою «Про що повинен дбати вчитель історії, коли розповідає про війну в Україні?» вони зазначили, що першочерговим кроком буде надати школярам психологічну підтримку та допомогти подолати травму, а вже потім займатися історичною освітою. Вони також побачили потенціал включення в процес навчання нового погляду на минуле, носіями якого є українські учні.

Поступово для вчителів та учнів мають бути розроблені або просто популяризовані ряд навчальних посібників. З одного боку, серед учителів мають поширюватись посилання на українознавчі студії, які мали дати вчителям уявлення про те, чого їхні нові учні вивчали раніше. З іншого боку, мають популяризуватись дослідження з історії України.

Проте включення цих матеріалів до уроків історії вимає від учителів чималих зусиль і кидало виклик домінантній шкільній практиці, тобто слідуванню за обраним підручником історії. Розробка українських версій підручників зайняла 6 місяці, а вчителям вони потрібні були за кілька днів, щонайбільше тижнів.

На допомогу прийшли електронні підручники, які послідовно розроблялися з 2014 року та були доступні на інтегрованій освітній платформі

ZPE2. Окремі уроки на цій платформі створюють окремі сутності та можуть функціонувати незалежно. Вони доступні під відкритою ліцензією, що дозволяє їх коригувати та модифікувати, а також перекладати на іноземні мови. Завдяки контактам, отриманим раніше під час роботи над цими матеріалами, можна отримати доступ до засобів публікації ZPE. Так виникла ідея розробити навчальні матеріали українською мовою, які були б ідентичними до польських і придатні для негайного використання в школі.

На першому, дослідницькому етапі, завдяки підтримці Яцека Станішевського, вчителя історії, директора школи та амбасадора EuroClio (Європейської асоціації викладачів історії), було розроблено коротке опитування у групі Facebook «Вчителі історії» (Nauczyciele historii), що допомогло нам визначити, з яким контентом мали працювати учні на різних рівнях освіти в середині квітня 2022 року. Як не парадоксально, це можна пояснити централізованою основною навчальною програмою та дуже уніфікованими підручниками в Польщі.

Відібрані таким чином розділи були першими перекладені, а потім опубліковані на платформі ZPE, щоб розділи українською мовою функціонували поруч. Тоді вони могли або виконувати інтерактивні завдання, передбачені електронними підручниками, або спілкуватися в класі зі своїми однолітками польською, українською чи англійською мовами. Ініціатива все одно залишиться в руках вчителів, але принаймні вони будуть оснащені матеріалами, польська версія яких найчастіше була їм вже відома.

Але перш ніж це сталося, потрібно було створити команду перекладачів і редакторів. Спочатку автоматичний переклад вважався найдешевшим варіантом, але якість отриманих таким чином текстів була вкрай незадовільною, враховуючи те, що вони мали бути навчальними матеріалами в галузі гуманітарних наук. З самого початку я припускав, що хоча багато роботи можна виконати на волонтерських засадах, переклад — якщо він хоче бути надійним і швидким — доведеться платити. З прибуттям біженців попит на перекладачів був величезним, але й кількість людей, які шукали роботу за цією

професією, значно зросла. Зрештою, усі переклади в рамках проекту виконували носії української мови, половина з яких – біженці від війни, що надало проекту додаткового, гуманітарного, виміру. Основу команди склали Ольга Смольницька, Вікторія Амеліна та Ірина Рождественська, а також ряд інших перекладачів, які працювали над окремими розділами.

Що стосується фінансів, Euroclio та його виконавчий директор Стівен Стегерс запропонували свою підтримку та буквально за кілька днів зацікавили проектом американський фонд History CO:LAB. Після короткої розмови із засновницею Фернанде Рейн через один із месенджерів і попередньої оцінки суми грошей, необхідних для перекладу матеріалів для початкової школи, які будуть використані до кінця навчального року – але без будь-яких розширених форм заявок та інша документація – кошти були перераховані на Euroclio, а потім виплачені перекладачам (причому вони взяли на себе бухгалтерський тягар).

Інші важливі завдання виконувала Ірина Костюк, амбасадор EuroClіo зі Львова в Україні. Вона вважає освіту своєрідним «тилом», який варто розвивати на додаток до військового, оскільки це також була форма протистояння російській агресії. Проте наразі лише деякі питання вимагали додаткових коментарів для українських учнів, і вони стосувалися можливого нерозуміння певних історичних термінів, а не суперечливих питань із польсько-українського минулого. Ми вважаємо, що гармонійній співпраці сприяв як збалансований зміст матеріалів ZPE, так і гнучкість і відкритість українських освітян, які висловили переконання, що українські діти повинні брати участь в освіті та, ширше, в культурі країн, куди вони їдуть, а не залишаються лише в українській культурі.

Це наслідок рішення емігрувати, стверджують вони, і такий підхід полегшить їм функціонування в приймаючих суспільствах. Концепція мультиперспективності, розроблена та популяризована Робертом Страдлінгом, яка є основою для багатьох, якщо не всіх, починань Euroclio, була розділена польськими авторами електронних підручників та українськими освітянами,

залученими до проекту. Очевидно, це добре спрацювало в цих екстремальних обставинах навчання під час війни, у місці, близькому до війни, що триває, залучаючи суспільства з досвідом минулих воєн і конфліктів, глибоко вкорінених в історичній свідомості, колективних вшануваннях і травм.

Ми вирішили розпочати з матеріалів для учнів початкової школи, оскільки вони частіше вибирали запис до польських шкіл, а не залишалися в Інтернеті, і в той же час мовний бар'єр був жорсткішим, а старші учні були досить ефективними завдяки англійській мові та підтримці для них здавалося менш актуальним.

Окремим підпроектом стали уроки для 4 класу, які в базовій програмі задумані як знайомство з історією України через призму біографій видатних історичних діячів. На платформі ZPE не було доступних матеріалів такого роду (оскільки вони були несумісні з попередньою навчальною програмою).

Під час літніх канікул інтерес до навчально-методичних посібників якось згас – що в цей період здавалося природним, але потім на початку нового навчального року реакція вчителів на щойно опубліковані матеріали була майже ніякою. Схоже, що учням вдалося подолати мовний бар'єр або знайти власні способи роботи з підручниками польської мови. З іншого боку, очевидно, вчителі стали впевненіше працювати з полінаціональними класами.

Залишається відкритим питання, чи можна було б вийти за межі неофіційних чи напівофіційних рамок і чи виявилось б це більш ефективним з точки зору часу, обсягу, охоплення чи сталості. Чи були інші способи задовольнити потреби різних учасників історичної освіти в цих конкретних обставинах і загалом? Як оцінити ефективність тих чи інших рішень?

Поки рано робити якісь однозначні висновки, тим більше, що військово-гуманітарна ситуація залишається динамічною. Навіть якщо це був лише незначний внесок у зусилля по подоланню зла, принесеного війною, він був вартий зусиль.

Викладання інформації про воєнні дії у шкільних курсах історії відіграють свою (позитивну) роль тоді, коли вони були найбільш потрібні. Крім

того, ми сподіваємось, що їхній вплив поширюватиметься й на цей конкретний момент – через уроки, отримані у двосторонньому спілкуванні та співпраці, як форму наведення мостів між країнами та мирного протистояння військовій агресії.

Таким чином, цінності співпраці, довіри, відкритості та розуміння виявилися важливими під час кризи. Матеріали уроків існують, і час покаже, чи є у них також якась «потойбічне життя», чи то з точки зору шкільної практики, чи більш теоретичних роздумів про потенціал постмодерністських підходів до історичної освіти, які відкриті до різних думок і сприяють діалогу на численні інтерпретації сьогочасних подій.

ВИСНОВОК

У 2014 році Російська Федерація розпочала жорстоку, кровопролитну та руйнівну війну проти суверенної держави Україна. Проголошена мета цієї війни, як її сформулювала Російська Федерація, – або взяти під повний контроль нашу державу, або забезпечити її повне знищення. Обидві цілі суперечать праву української нації на самовизначення і обидві прямо суперечать Статуту ООН, підписантом якого є Російська Федерація. 24 лютого 2022 року розпочався новий етап війни у вигляді повномасштабного наступу агресора на всіх кордонах України. Трагічні обставини не лише миттєво змінили людські долі, а й створили нові загрози природному середовищу України.

Повномасштабна війна росії проти України вже мала негативний вплив і матиме ще більший вплив на світову економіку в майбутньому. Серед наслідків також: гуманітарна катастрофа зі зростанням голоду та бідності в найбільш бідніших країнах світу (Україна та Росія забезпечують продовольством 400 млн людей); збільшення невиробничих витрат на оборону (наприклад, у Німеччині – на 100 млн євро). Деякі можливі довгострокові наслідки війни можуть включати зміни в структурі енергетичних ринків, переформатування ланцюгів постачання та зміни в складі валютних резервів. Повторний поділ світу на блоки, розділені бар'єрами, зводить нанівець деякі переваги спеціалізації, ефекту масштабу, поширення інформації та «ноу-хау».

Економіка України вже сильно постраждала від цієї війни і, на жаль, зазнає ще більшої шкоди. Так, за прогнозами міжнародних організацій на 2023 рік, падіння ВВП України становитиме 20–45 %; доходи українців знизяться на 25–30%, а 70% населення матимуть дохід нижче прожиткового мінімуму; темпи зростання інфляції збільшуватимуться на 20-30 % на рік; відбудеться суттєве уповільнення темпів розвитку промисловості: 25–30 % підприємств України вже припинили свою діяльність, а 45 % з них працюють з обмеженою

потужністю; дефіцит бюджету зростатиме, дефіцит бюджету на місяць становитиме 5 млрд дол. США.

Розглянемо слабкі місця та прорахунки становлення та розвитку незалежної України, які дозволили розгорнути на її території повномасштабну війну. Перш за все, це пояснюється тим, що за 30 років незалежності українська армія значно втратила свій військовий потенціал, про що свідчить динаміка кількісних показників озброєння та військової техніки. З 1991 по 2021 рік Україна стрімко скорочувала як чисельність військовослужбовців, так і свій військовий арсенал, продаючи іншим країнам або виводячи з експлуатації танки, бронетехніку, літаки та засоби ППО.

Разом з цим, за цей же період в Україні розроблено велику кількість нових зразків озброєння та військової техніки, серед яких 3 моделі танків, 6 моделей бронетранспортерів, 24 моделі бронетехніки, 1 модель балістичної ракети малої дальності, ракетного комплексу і протикорабельної ракети, а також декілька моделей переносних протитанкових ракетних комплексів. Більшість цих видів військової техніки є досить конкурентоспроможними (наприклад, протикорабельна крилата ракета «Нептун»).

Але жоден із них, за рідкісним винятком, не став на службу в Збройні сили України через неефективну та суперечливу військову закупівельну політику, яку проводить країна. Виходячи з ситуації, що склалася, можна зробити наступні висновки: Росія, як країна з геополітичними амбіціями, завжди буде становити загрозу для України, тому національна безпека нашої країни повинна будуватися з урахуванням військової та економічної потужності країни-агресор; для протистояння такій державі, як росія, Збройні Сили України повинні мати ЗМТ, пропорційні за кількістю тим, що використовуються видами та родами армії Росії, та більш якісні або мати асиметричні стратегію і тактику, а також відповідні типи озброєнь і військова техніка (ВМО); для ведення широкомасштабної війни проти Росії Україна повинна мати достатні державні запаси ЗМТ (озброєння та військової техніки) та боєприпасів; за роки незалежності оборонно-промисловий комплекс

України, замість виробництва новітнього озброєння, займався розпродажем запасів ВМТ, які дісталися в спадок після розподілу спадщини Радянського Союзу, що значно послабило військовий потенціал України та не слід допускати в майбутньому.

Україні вдалося дати відсіч загарбнику, який перевершує її як за військовою потужністю, так і за економічним потенціалом, завдяки таким факторам:

1) Росія веде війну більшою мірою за стратегіями 2-го покоління з 6-м поколінням елементів, а Україна – 4 покоління;

2) Україна отримує значну військову та фінансову підтримку від більшості країн світу;

3) мужність українців, досвід, набутий українськими воїнами з 2014 року, професіоналізм керівництва Збройних Сил України дозволили протистояти країні-агресору. Трагічні уроки війни мають лягти в основу стратегії оснащення Збройних Сил України.

Довоєнні дослідження, проведені українськими військовими фахівцями, та досвід протидії російським військовим операціям в Україні свідчать про те, що пріоритетами розвитку Збройних Сил України мають бути: високоточна зброя, ракетні комплекси, протиповітряна оборона, радіоелектронна боротьба та радіоелектронна розвідка. системи, БПЛА (безпілотний літальний апарат) тощо.

Виходячи з пріоритетів розвитку Збройних Сил України та наявного науково-технічного та промислового потенціалу країни, оборонно-промисловий комплекс має забезпечити виробництво необхідного для країни озброєння та військової техніки, насамперед за рахунок власного виробництва, а також як через участь у коопераційних проектах з іншими країнами або ліцензійне виробництво військової продукції з інших країн.

Таким чином, сучасні реалії показали, що Україна має надзвичайно небезпечного агресивного сусіда – Росію, яка здатна, прикриваючи власні імперські амбіції брехливими гаслами, розв'язати повномасштабну

загарбницьку війну, забрати життя тисяч українців, руйнуючи цілі українські міста. Як наслідок, погляди українців, які раніше вважали росіян братнім народом, зазнали кардинальних змін. Згідно з опитуванням громадської думки, проведеним серед українців у травні 2022 року Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС), 92 % респондентів негативно ставляться до Росії та росіян і лише 2 % – позитивно. Зміни у ставленні до Росії за період 2008–2022 рр. показано на рисунку 2. Крім того, українці усвідомлюють небезпеку з боку Росії та мають високий ступінь недовіри до її політики в майбутньому. За результатами опитування, проведеного в Київського міжнародного інституту соціології переважна більшість українців (понад 70 %) проголосували б за вступ до НАТО, якби в Україні відбувся відповідний референдум.

Усе це свідчить про суттєву трансформацію поглядів українців на своє майбутнє, а також на загрози, стратегічні пріоритети та напрямки розвитку країни. Таким чином, проведене дослідження дозволило визначити, що Україна повинна вступити хоча б в один військово-економічний союз з іншими країнами Європи та світу. Крім того, Україна повинна мати потужний багатогалузевий оборонно-промисловий комплекс, який вироблятиме власне конкурентоспроможне озброєння та військову техніку як самостійно, так і спільно з іншими країнами Європи та світу або за ліцензіями іноземних виробників. Збройні Сили України повинні мати таку структуру видів і родів військ, яка б дозволяла протистояти загрозам з боку збройних сил РФ або асиметричних видів озброєння і військової техніки, що дозволило б вести війну 2-го, 3-го і 6-го поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анатомія російсько-українського конфлікту (2014–2022 рр.) в епоху гібридних війн. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/node/5937>
2. Бегма В., Шемаєв В., Радов Д. Нові напрями військово-технічного співробітництва Україна – США/ Стратегічні пріоритети. 2019. С. 76–82.
3. Бочарніков В. П. Погляди на характер сучасних воєнних конфліктів. Наука і оборона. 2017. № 1. С. 3–8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/naui0_2017_1_3.
4. Васильченко О. Зовнішньополітичний дискурс адміністрації Барака Обами в контексті сучасного сприйняття американським суспільством політичних подій в Україні // Американська історія та політика. 2016. С. 11–18.
5. Вплив російсько-українського конфлікту на світову продовольчу безпеку і пов'язані з цим питання в межах мандату Організації Об'єднаних Націй Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО). URL: <https://www.fao.org/3/nj164fr/nj164fr.pdf>
6. Веселова Л. Ю. Кібербезпека в умовах гібридної війни: адміністративно-правові засади: монографія. Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса: Гельветика, 2020. 486 с.
7. Гай-Нижник П., Чупрій Л. Російсько-українська війна: особливості розв'язання військовополітичного конфлікту на Сході і Півдні України за сучасних геополітичних умов. Українознавство. 2016. № 4. С. 103–121.
8. Галака С. П. Українсько-американська хартія партнерства, дружби і співробітництва 1994 // Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / ред. кол.: Л. В. Губерський та ін. К. : Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.
9. Гібридна війна: сутність, виклики та загрози : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 8 липня 2021 р.). Нац. акад. Служби Безпеки України. – Електрон. вид. Київ. 2021. 189 с. URL: https://academy.ssu.gov.ua/uploads/p_57_28744724.pdf.

10. Гібридна війна: in verbo et in praxi. О. Базалук, В. Білецький, В. Гуржи, Р. О. Додонов, В. Додонова; ред.: Р. О. Додонов. Вінниця: Нілан, 2017. 411 с.
11. Гібридна війна проти України: історія, інструменти, технології. URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/novini/gibridna-vijna-proti-ukraini>
12. Горбулін В. П. Хроніки передбачень: 2006–2017. Харків: Фоліо, 2017. 255 с.
13. Грушецький А., 2022. Якими українці бачать відносини України і росії: результати телефонного опитування, проведеного 6-20 липня 2022 року. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=rus&cat=reports&id=1127&page=1>
14. Дорош Л. Новітній пріоритет співпраці України та США : союзні відносини. Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. 2015. С. 95–101.
15. Завадський В. М., Іваненко В. А. Роль та місце України в геополітичних концепціях США // Історичні і політологічні дослідження. 2013. С. 319–324
16. Ковалюк Р. Т. Збігнєв Бжезинський : геополітичний прогноз України // Вісник міжнародних відносин. Вип. 5. 2007. С. 1–12. URL: <http://vmv.kymu.edu.ua/series/vmv/vipusk5/2>.
17. Кравчук М. В. Уроки російсько-українських війн на початку ХХ ст. (історико-правове дослідження). Російсько-українська війна: право, безпека, світ: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції, (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 29-30 квітня 2022 р.). Тернопіль: Університетська думка, 2022. С. 72-79. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/890>.
18. Лікарчук Н., Д Шевель. 2021. Основні аспекти етнічних конфліктів. Міжнародні відносини: теоретичні та практичні аспекти. с. 39-54.
19. Логвиненко А., Лисенко С. Євген Шаматалюк, командир батальйону 95 ОДШБ, Герой України. Було б легше воювати, якби люди залишали

- населені пункти, коли ми їх просимо. Укрінформ. 29.05.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3494876-evgen-samataluk-komandir-bataljonu-95-odsb-geroj-ukraini.html>
20. Манчуленко О. Г. Україна в зовнішній політиці США: аспекти фінансово-технічної допомоги. Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 109. С. 369–373.
21. На периферії інтересів. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/5730/84/>
22. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-ekonomichnogospivrobitnictva-ta-rozvitku>
23. Пилипенко Я. Як ЄС може послабити головний двигун російської економіки. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/27/686294/>
24. Піляєв І. С. Трансформація глобалізаційних процесів у контексті наслідків повномасштабного російського вторгнення в Україну. Економіка України. 2022. № 7. С. 03–20.
25. Російсько-українська війна. Ч. 1: Неоголошена війна (20 лютого 2014 – 24 лютого 2022): рекомендаційний показник. уклад. Ю. І. Левченко ; Міністерство освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Наукова бібліотека. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. 149 с.
26. Свергунов О. О. Управління експортною політикою у сфері військово-технічного співробітництва в умовах криз: світовий досвід та Україна. Стратегічні пріоритети. 2014. № 3. С. 166–176.
27. Середюк Н. Стратегічне партнерство Україна. США. Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія: міжнародні відносини. 2017. Вип. 1 (46). С. 34–38.
28. Солодкий С., Фахурдінова М. Зима наближається: як зберегти підтримку України з боку європейських суспільств? Київ, 2022. С. 3.
29. Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: монографія. Нац. акад. Служби безпеки України. Київ. 2018. 517 с.

- 30.Тімоті Снайдер: Докази геноциду в Україні і відмінності між російським і українським суспільством. Хвиля. 06.06.2022. URL: <https://hvylya.net/analytics/253752-timoti-snyder-dokazi-genocidu-vukrajini-i-vidminnosti-mizh-rosiyskim-i-ukrajinskim-suspilstvom>
- 31.Чалюк Ю. Сценарії соціально-економічного розвитку ЄС після BREXIT та COVID. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2020. Том 31 (70). № 4. С. 25-32.
- 32.Чалюк Ю.О. PEST-аналіз причин міграції населення України до країн Євросоюзу. Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 49. С.61–67.
- 33.Чалюк Ю.О. Глобальний соціально-економічний розвиток в умовах VUCA, SPOD, DEST ТА BANI СВІТУ. Економіка та суспільство. 2022. Вип. (36). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1133/1091>
- 34.Які економічні наслідки війни в Україні? URL: <https://www.institutmontaigne.org/analyses/quel-impact-economique-de-la-guerre-en-ukraine>
- 35.Як війна в Україні впливає на весь світ? URL: <https://www.imf.org/fr/Blogs/Articles/2022/03/15/blog-how-war-in-ukraine-is-reverberating-across-worlds-regions-031522>
- 36.Works Cited: Alexe, Theodor. 2010. «EU, Ukraine Agree On ‘Road Map’ For Visa-Free Travel». RadioFreeEurope/RadioLiberty, November 22. URL: <http://www.rferl.org/content/article/2227271.html>
- 37.Al Jazeera. 2014. «Ukraine President Yanukovich Impeached». Al Jazeera, February 22. URL: <http://www.aljazeera.com/news/europe/2014/02/ukraine-parliament-oustspresident-yanukovich-2014222152035601620.html>
- 38.American Reference Library. (2001). The Nomination of Roman Popadiuk. Western Standard Publishing Company, (1), 1-2. Baczynska, Gabriela, and David Alexander. 2015. «Pentagon Dismisses Moscow Claim of US Troops in Ukraine Combat Zone». Reuters, April 23. URL:

<http://www.reuters.com/article/2015/04/24/us-ukraine-crisis-russiapentagon-idUSKBN0NE20Q20150424>

39. Aizenman N. Russia's war on Ukraine is dire for world hunger. But there are solutions. URL: <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2022/03/06/1083769798/russias-war-on-ukraine-is-dire-for-world-hunger-but-there-are-solutions>
40. Bloomberg. How War in Ukraine Threatens the World's Economic Recovery. URL: <https://www.bloomberg.com/news/features/2022-02-25/war-in-ukraine-how-the-ukraine-russia-conflict-could-impact-the-global-economy>
41. FAO. The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets and the risks associated with the current conflict. URL: https://www.fao.org/fileadmin/user_upload/faoweb/2022/Info-Note-Ukraine-Russian-Federation.pdf
42. Glauber J., Laborde D. How will Russia's invasion of Ukraine affect global food security? URL: <https://www.ifpri.org/blog/how-will-russias-invasion-ukraine-affect-global-food-security>
43. IOM. Ukraine Internal Displacement Report General population survey, Round 2, 1 April 2022. URL: <https://displacement.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-2-24-march-1-april>
44. IOM. URL: <https://www.iom.int/news/71-million-people-displaced-war-ukraine-iom-survey>
45. The Economist. How the invasion of Ukraine will spread hunger in the Middle East and Africa. URL: <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/how-the-invasion-of-ukraine-will-spread-hunger-in-the-middle-east-and-africa/21808072>
46. The Worldwide Effects of Russia's Invasion of Ukraine <https://learningenglish.voanews.com/a/the-worldwide-effects-of-russia-s-invasion-of-ukraine/6468531.html>
47. UNCTAD. The impact on trade and development of the war in Ukraine. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/oginf2022d1_en.pdf.

48. Yakoviyk I., Chyzhov D., Karpachova N., Hlushchenko S., Chaliuk Yu., National security policy in Ukraine: a change in the system of power relations of the modern world. *Revista San Gregorio*. 2020. Vol. 42. pp. 224-235.
49. Bailey Lydia. 2013. «Ukrainians protest for regime change (Ukraine Without Kuchma), 2003». Global Nonviolent Action Database. URL: <http://nvdatabase.swarthmore.edu/content/ukrainians-protest-regime-changeukraine-without-kuchma-2000-2003>
50. BBC News. 2014a. «Petro Poroshenko Claims Ukraine Presidency». BBC News, May 25. URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-27569057>
51. Ukraine Crisis: Opposition Leader Klitschko Booed in Kiev. BBC News, February 21. URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26298882>
52. Ukraine's President Signs Anti-Protest Bill into Law. BBC News, January 17. URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-25771595>
53. Ukraine's Revolution and the Far Right. BBC News, March 7. URL: <http://www.bbc.com/news/world-europe-26468720>
54. Booth William. 2014. Ukraine's Parliament Votes to Oust President; Former Prime Minister Is Freed from Prison. *The Washington Post*, February 22. URL: https://www.washingtonpost.com/world/europe/ukraines-yanukovychmissing-as-protesters-take-control-of-presidential-residence-inkiev/2014/02/22/802f7c6c-9bd2-11e3-ad71-e03637a299c0_story.html
55. Bihun Yaro. (2005). Sen. Lugar Underscores That Ukraine Deserves US Support. *Ukrainian Weekly*, March 13. URL: <http://www.ukrweekly.com/old/archive/2005/110510.shtml>
56. Ukraine's New Foreign Affairs Minister Visits D.C. *Ukrainian Weekly*. May 6. URL: https://www.scribd.com/fullscreen/12812337?access_key=key27bplir8otw938zfy9vk
57. Brama.com. 2002. Schaffer to Bush: Don't meet Kuchma. *brama.com*, November 1. URL: http://www.brama.com/news/press/021101schaffer_kuchma-kolchuga.html

58. Budapest Memorandums on Security Assurances, 1994. 1994. Council on Foreign Relations. URL: <http://www.cfr.org/nonproliferation-arms-control-anddisarmament/budapest-memorandums-security-assurances-1994/p32484>
59. Bush George W. 2001. FOR THE RECORD: George W. Bush's message to Leonid Kuchma. Ukrainian Weekly, March 11. URL: <http://www.ukrweekly.com/old/archive/2001/100111.shtml>
60. Byrne Peter. Mark Rachkevych, and James Marson. 2010. Wikileaks Reveals Sensitive US Talks. Kyiv Post, December 3. URL: <http://www.kyivpost.com/content/ukraine/wikileaks-91997.html>
61. OPIC Reopens Programs in Ukraine. Embassy of the United States Kyiv, Ukraine, December 17. URL: http://ukraine.usembassy.gov/press_releases2009/opic-reopens-programs-in-ukraine.html
62. Euronews. 2013. Ukraine Fails to Sign Landmark Deal at EU Summit. Euronews, November 29. <http://www.euronews.com/2013/11/29/ukraine-fails-to-sign-landmarkdeal-at-eu-summit/>
63. Gearan, Anne. 2014. In Recording of US Diplomat, Blunt Talk on Ukraine. The Washington Post February 6. URL: https://www.washingtonpost.com/world/nationalsecurity/in-purported-recording-of-us-diplomat-blunt-talk-on-ukraine/2014/02/06/518240a4-8f4b-11e3-84e1-27626c5ef5fb_story.html
64. Gerlach Jim. 2014. H.R.5859 - 113th Congress (2013-2014): Ukraine Freedom Support Act of 2014. URL: <https://www.congress.gov/bill/113th-congress/housebill/5859?q=%7B%22search%22%3A%5B%22ukraine%22%5D%7D&resultIndex=19>
65. Greenhouse Steven. 1994. Ukraine Votes to Become a Nuclear-Free Country. The New York Times, November 17. URL: <http://www.nytimes.com/1994/11/17/world/ukrainevotes-to-become-a-nuclear-free-country.html>

66. Gregory Paul Roderick. 2014. Putin's «Human Rights Council» Accidentally Posts Real Crimean Election Results. Forbes, May 5. URL: <http://www.forbes.com/sites/paulroderickgregory/2014/05/05/putins-humanrights-council-accidentally-posts-real-crimean-election-results-only-15-voted-for-annexation/>
67. Hanenkrat, Kaley. 2013. Ukraine Protests Go Deeper Than Trade Agreement. The Huffington Post, December 10. URL: http://www.huffingtonpost.com/kalehanenkrat/ukraineeuromaidan_b_4418826.html
68. Herszenhorn, David. 2014. Fears Rise as Russian Military Units Pour Into Ukraine. The New York Times, November 12. URL: http://www.nytimes.com/2014/11/13/world/europe/ukraine-russiamilitaryborder-nato.html?_r=1
69. Higgins, Andrew, and Andrew E. Kramer. 2014. Ukraine Has Deal, but Both Russia and Protesters Appear Wary. The New York Times, February 21. URL: http://www.nytimes.com/2014/02/22/world/europe/ukraine.html?_r=1
70. Public Opinion in Ukraine November 2005. URL: <http://www.ifes.org/surveys/public-opinion-ukraine-november-2005>
71. Change on the Horizon? Public Opinion in Ukraine before the 2010 Presidential Election. URL: <http://www.ifes.org/publications/changehorizon-public-opinion-ukraine-2010-presidential-election>
72. Johnson Ron. 2015. S.1356 - 114th Congress (2015-2016): National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2016. URL: <https://www.congress.gov/bill/114thcongress/senatebill/1356?q=%7B%22search%22%3A%5B%221356%22%5D%7D&resultIndex=2>
73. Kelley Michael. 2014. PUTIN: What Happened In Kiev Was An Unconstitutional Overthrow And Yanukovich Is Still President. Business Insider, March 4. URL: <http://www.businessinsider.com/putin-what-happened-in-kiev-was-anunconstitutional-overthrow-and-yanukovich-is-still-president-2014-3>

74. Kramer Andrew E. 2014. Front and Center in Ukraine Race, a Leader of the Far Right. The New York Times, March 11. URL: <http://www.nytimes.com/2014/03/12/world/europe/adept-at-topplingpowerright-wing-ukrainian-learns-to-wield-it.html>
75. Lyman Rick, and Andrew E. Kramer. 2015. War Is Exploding Anew in Ukraine; Rebels Vow More. The New York Times, January 23. URL: <http://www.nytimes.com/2015/01/24/world/europe/ukraine-violence.html>
76. The Washington Post, March 17. URL: https://www.washingtonpost.com/world/crimeas-parliament-votes-to-joinrussia/2014/03/17/5c3b96ca-adba-11e3-9627-c65021d6d572_story.html
77. Colletta N.J., Cullen M.L. Violent conflict and the transformation of social capital: Lessons from Cambodia, Rwanda, Guatemala, and Somalia. Washington, D.C.: World Bank Group, 2000. <https://doi.org/10.1037/e504042013-001>
78. Mitchneck B., Mayorova O.V., Regulska J. “Post”-conflict displacement: isolation and integration in Georgia. *Annals of the Association of American Geographers*. 2009. Vol. 99. № 5. P. 1022–1032. <https://doi.org/10.1080/00045600903279408>

**МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА КОНСПЕКТУ УРОКУ
«ПОЧАТОК ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ 2022 Р.»**

Тема уроку: «Перші дні повномасштабного вторгнення в Україну»

Мета уроку:

навчальна:

- проаналізувати початок вторгнення російських військ в Україну;
- розкрити на уроці поняття слова «війна»;
- сформувати в учнів вміння аналізувати факти;

розвивальна:

- розвивати вміння знаходити причинно-наслідкові зв'язки;
- розвивати вміння працювати з джерелами;
- розвивати вміння висловлювати свою думку і робити висновки;

виховна:

- виховувати повагу до Героїв;
- виховувати шанобливе ставлення до історії своєї держави;
- виховувати в учнів почуття патріотизму.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: карта; відеоматеріали.

Основні дати: 24 лютого.

Основні терміни: війна; повномасштабне вторгнення.

Основні історичні постаті: В. Зеленський, В. Путін, В. Залужний.

План уроку:

- **Передумови російсько-української війни.**
- **Хронологія подій перших днів війни.**

ХІД УРОКУ

Час	Етап проведення заняття	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Примітки
1 хв	I. Організаційний етап.	Привітання та перевірка присутніх.		
3 хв	II. Етап мотивації.	Епіграф уроку: «Хочеш миру – готуйся до війни»- Гай Юлій Цезар. <i>*на дошці фотографії військових, зброї і танків.</i> Розгляньте зображення і скажіть про , що , на вашу думку, ми сьогодні будемо говорити.		
4 хв	III. Етап актуалізації знань.	Фронтальне опитування.	1. Коли почалась повномасштабна війна? 2. З яких напрямків наступала російська армія? 3. Яких Героїв України ви знаєте?	<i>Хронологічна</i> <i>Просторова</i> <i>Логічна</i>
22 хв	IV. Вивчення нового матеріалу.	1. Передумови російсько-української		

		<p>війни.</p> <p>Криваві сторінки нашої історії почалися ще на Майдані. Потім кров пролилась і на сході нашої Батьківщини. З 2014 року на сході України точилися бої. А 24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабне вторгнення в нашу країну.</p> <p>18-19 лютого Джо Байден У спеціальному виступі сказав: «Я впевнений, що путін ухвалив рішення про вторгнення».</p> <p>Причини війни – це контекст, який визначає, як трактувати подію-привід. Причинами війни можуть бути тенденції в світовій, регіональній і локальній</p>	<p>1. Коли почалась війна?</p> <p>2. Коли почалося повномасштабне вторгнення?</p> <p>3. Що таке причини війни?</p>	<p><i>Хронологічна</i></p> <p><i>Хронологічна</i></p> <p><i>Логічна</i></p>
--	--	--	--	---

		<p>політиці, ті процеси, що зробили війну можливою, може, й не провокували її, проте не змогли її попередити.</p> <p>Український наратив виділяє кілька причин повномасштабного наступу росії.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Крихка система глобальної безпеки, котра повинна була відповідати на «зухвалість» росії. 2. Безкарна окупація Криму. 3. Імперські амбіції Росії. 4. Страх перед Україною: <ul style="list-style-type: none"> • до речі, одна з причин того, чому Росія пішла проти України загарбницькою війною, – це їхній страх, що ми станемо 	<p>4. Якими були причини нападу на Україну(з точки зору українців)?</p>	<p><i>Логічна</i></p>
--	--	--	---	-----------------------

		<p>не просто промисловим конкурентом для Росії, а її реальним замінником для багатьох ринків багатьох держав.</p> <p>В російській розповіді напад на Україну має інші причини.</p> <p>1. Необхідність протистояти «західним» агентам, що хочуть знищити росію.</p> <p>2. Бажання захистити український народ, що страждає від української влади, котрою керують «зарубіжні» агенти.</p> <p>3. Обов'язок захистити людей від геноциду, який здійснюють «націоналісти і нацисти», котрі захопили</p>	<p>5. Якими були причина нападу(з російської точки зору)?</p>	<p><i>Логічна</i></p>
--	--	---	---	-----------------------

		<p>владу в Києві, і котрими керують «зарубіжні агенти».</p> <p>2. Хронологія подій перших днів війни.</p> <p>23 лютого Верховна Рада України затверджує указ президента про запровадження надзвичайного стану в Україні.</p> <p>24 ЛЮТОГО</p> <p>У РФ думали, що добре підготувалися до цієї «спецаперації», розраховуючи захопити столицю України за лічені дні. Дійсно, в останній тиждень лютого події розвивалися надзвичайно</p>	<p>б. За скільки днів росіяни хотіли взяти Київ?</p>	<p><i>Хронологічно-логічна</i></p>
--	--	---	--	------------------------------------

		<p>швидко, а їхній результат багато в чому визначив подальший хід великої війни. Попри значну перевагу росіян в ресурсах, Україні вдалося вистояти, зберегти управління державою й армією, а сміливість і сила опору українців вразила весь світ.</p> <p>Близько 5:00 ранку путін оголошує про початок проведення «специальної воєнної операції».</p> <p>Війська РФ вторгалися з різних напрямків. Включаючи кордон з Білорусі та Крим.</p> <p>В цей день запроваджено</p>	<p>7. Коли путін оголосив про початок «сво»?</p> <p>8. З яких напрямків заходила російська армія в Україну?</p>	
--	--	--	---	--

	<p>було воєнний стан в Україні.</p> <p>25 лютого</p> <p>Велися запеклі бої у передмістях Києва.</p> <p>Особливо БУЧА-ІРПІНЬ-ГОСТОМЕЛЬ.</p> <p>26 лютого</p> <p>Бої в Україні тривають на всіх напрямках атаки країни-агресорки.</p> <p>У Києві виявляють диверсантів.</p> <p>Київське метро переходить у режим укриття.</p> <p>Захисники столиці відбивають атаку на військову частину в районі станції метро «Берестейська».</p> <p>Із перших днів з'являються яскраві відеосвідчення</p>		
--	--	--	--

		<p>українського опору і сміливості: фрази «Танки їдуть заднім ходом» з Корюківки, «Покладіть сире насіння у кишені» з Генічеська, відеоролик з чоловіком, який голіруч переносить міну в Бердянську тощо, стали легендарними.</p> <p>Перші дні повномасштабної війни показали, що бліц-криг РФ провалився.</p> <p>27 лютого</p> <p>Під час боїв у Гостомелі російські військові таки спалили літак АН-225 «Мрія» — найбільший і найпотужніший транспортний літак у світі, що перебував на ремонті в</p>	<p>9. Коли було спалено «Мрія»?</p>	
--	--	---	-------------------------------------	--

	<p>місцевому аеропорту.</p> <p>Тисячі людей у різних країнах вийшли на вулиці своїх населених пунктів, щоб підтримати Україну і засудити збройну агресію РФ.</p> <p>Наприклад, за даними поліції Берліна, в німецькій столиці зібралося понад 100 тис. людей.</p> <p>28 лютого В. Зеленський підписує заявку на членство України в ЄС.</p> <p>Отже, росія-країна агресор. Ця країна веде війну з нами ще від 2014 року. Завжди потрібно пам'ятати скільки крові і болю вона приснела в</p>		
--	--	--	--

		<p>наші домівки. Пам'ятайте завдяки кому тут ми живемо відносно спокійне життя. Пам'ятайте про Героїв не тільки в якесь свято, а завжди!</p> <p>Слава Україні!!!</p>		
5 ХВ	V. Етап систематизації та узагальнення.	Тестування.	https://naurok.com.ua/test/rosiysko-ukra-nska-viyna-1927063.html	
7 ХВ	VI. Закріплення вивченого матеріалу.	Кросворд	https://onlinetestpad.com/ua/crossword/193624-vizvolna-vijna-proti-rosijskikh-okupantiv-2022-rik	
1 ХВ	VII. Домашнє завдання.	Підготувати розповідь про одного з відомих українських Героїв, або про своїх близьких ,які брали(беруть) участь у війні.		